

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ADİYAMAN İNDERE (ZEY) KÖYÜ AĞZI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Türker Barış BULDUK

Tez Danışmanı

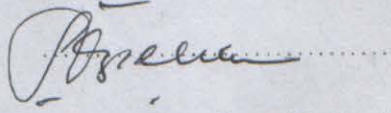
Doç. Dr. Şehrebanı ALLAHVERDİYEVA

Adıyaman-2011

ONAY

[Türker Barış Bulduk] tarafından "[Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı]" başlıklı bu çalışma, [.../.../.....] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oy birliği/oy çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim] dalında [Yüksek Lisans] tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Sadettin Özcelik

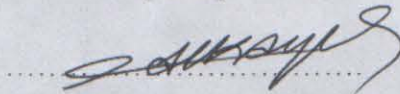
[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Şehrebanı Allahverdiyeva

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. Fatih Alkayış

ÖZET

BULDUK, Türker Barış. Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman, 2011.

Teknolojinin gelişmesi ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte kültürel bir zenginliğimiz olan ağızlarımız gün geçtikçe değişime ayak uydurmakta ya da bütünüyle ortadan kaybolmaktadır. Sözlü geleneğimizin bu değerlerini yazılı hâle getirip onların kalıcılığını sağlamak, dilimizin zenginliğini yaşatmak demektir.

XI. yüzyılda Türkistan bölgesinden batıya doğru başlayan göç birkaç asır devam etmiştir. Göç eden Oğuz boyları Anadolu'nun çeşitli yerlerine küçük gruplar hâlinde yerleşmişlerdir. Türkiye Türkçesindeki ağız çeşitliliğinin temel nedeni budur.

“Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı” başlıklı bu çalışmada çevre köylerden etnik yapı ve ağız özelliği bakımından apayrı özellikler taşıyan bir yöremizin ağız özellikleri incelenmiştir. Bu incelemeyle, XVI. yüzyılda bölgeye Azerbaycan'ın Erzincanî bölgesinden göç eden yöre halkının ağız özelliklerinin Azerbaycan Türkçesi ve Erzurum-Kars yöresi ağız özellikleriyle benzerliklerinin ve yazı dilimizle farklılıklarının belirtilmesi amaçlanmıştır.

Adıyaman İndere (Zey) köyünü kapsayan bu çalışmada veri toplamak için, köyde ağız özelliğini kaybetmemiş kişilerle görüşülmüş, bu görüşmeler kayıt altına alınarak yazıya geçirilmiş ve oluşturulan metinler incelenmiştir. Bu incelemelerde, dış faktörlerin etkisine ve aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen bölge ağzının birtakım özelliklerinin Azerbaycan Türkçesi ve Erzurum-Kars ağızlarıyla –özellikle de fonetik açıdan- benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

1. Adıyaman İndere (Zey) Köyü
2. Azerbaycan Türkçesi
3. Erzurum-Kars Ağızları
4. Yazı dili
5. Ses bilgisi

ABSTRACT

BULDUK, Türker Barış. The Dialect in Indere (Zey) Village, Master Thesis, Adıyaman, 2011.

With the developments in technology and widespread communication tools, our dialects which have been among our cultural heritage, either keep pace with these changes or they completely become extinct. One way to protect the richness of our language and make them permanent is to write down these values living in the oral tradition.

In the XI century, the immigration from the Turkestan to the west regions continued for several centuries. Oghuz Turks, who had come with these immigrations, trickled in the various parts of Anatolia. That is the main reason for the dialect diversity in Turkish spoken in Turkey.

The aim of this study, called The Dialect in Indere (Zey) Village, Adıyaman, is to examine the characteristics of this dialect which has completely peculiar ethnic features when compared with other villages. Through this examination, this study aims at identifying the differences and similarities between the dialect features of people who emigrated from Erzincani region in Azerbaijan, and Azerbaijan Turkish and the dialect in Erzurum-Kars regions in terms of the dialect characteristics and literary language.

The sample of the present study included people who haven't lost their dialects in Indere (Zey) Village in Adıyaman. Those people were interviewed; the interviews were written down and examined. The findings showed that despite the external factors and long years, there have been still similarities between the dialect in the region and Azerbaijan Turkish and the dialect in Erzurum-Kars regions, especially in terms of phonetic features.

Key Words

1. Adıyaman Indere (Zey) Village
2. Azerbaijan Turkish

3. The Dialects in Erzurum-Kars
4. Literary Language
5. Phonetics

ÖNSÖZ

Türkçemiz, geçmişi çok eskilere dayanan köklü ve zengin bir dildir. Binlerce yıldır çok geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren, maddi ve manevi kültürünü yaşatan milletimiz tarihi geçmişi içerisinde birçok medeniyetten etkilenmiş ve aynı zamanda birçok medeniyeti etkilemiştir. Dil, bu etkileşimin en fazla hissedildiği sahalardan biri olmuştur.

XI. yüzyılda Türkistan'dan başlayan batıya göç hareketleri birkaç yüzyıl devam etmiştir. Oğuz boylarının zamansız ve karışık bir biçimde Anadolu'ya göç etmeleri, Anadolu'nun farklı yörelerine yerleşmeleri ve dış faktörler (savaş, iç göç vb.) Anadolu coğrafyasında birçok farklı ağzın ortaya çıkmasına temel teşkil etmiştir.

Ağzlar, bir dilin başvurulabilecek en önemli kelime hazinesidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadarki süreçte Türkiye Türkçesinin ağzlarıyla ilgili önemli çalışmalara imza atılmışsa da bütün bunlar dilimizin zenginliğiyle kıyaslanınca çok yetersiz kalmaktadır. Nitekim, Türkiye Türkçesinin bünyesinde yer alan pek çok kelimenin kullanımdan düştüğü ve yerlerine yenisi konulamayınca da dilimizin kısırlaşmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Bunda ağız özelliklerini taşıyan insanların yaşlanıp ölmeleri; televizyon, radyo, gazete, sinema gibi kitle iletişim araçlarının ağzları olumsuz etkilemesi; eğitim-öğretimin yaygınlaşmasıyla yazı dilinin kullanımının yaygınlaşması; özellikle gençlerin ayıplanmama düşüncesiyle konuşma şekillerini değiştirme veya düzeltme gereği hissetmeleri gibi faktörler etkili olmuştur.

Bu çalışmamızla Adıyaman İndere (Zey) köyü ağız özelliklerini hem yazılı bir hâle getirerek kültür hazinemizde ölümsüzleşmesini sağlamayı hem de bölgedeki etnik yapıdan farklı olan bu köyümüzdeki ağzın Azerbaycan Türkçesi ve Erzurum-Kars ağzlarıyla benzeşen yönlerini ortaya koymayı amaçladık.

Ağız araştırmalarında kaynak kişilerin seçilmesi çok önemlidir. Bu bakımdan araştırmamızda genellikle okuma-yazma bilmeyen ya da çok az bilen ve zaruri nedenler (askerlik, hastalık vb.) hariç bölge dışına genellikle hiç çıkmamış ya da çok az çıkmış kimseler tercih edilmiştir. Kaynak kişilerle konuşulurken “ne” konuştuğu

değil; “nasıl” konuştuğu önemsenmiştir. Ses kayıt cihazı kaynak kişilere gösterilmemiş ve böylelikle onların doğal bir biçimde konuşmaları sağlanmıştır. Buna rağmen bölge halkının çekingenliği, yabancı kimselerle daha düzgün konuşmaya gayret etmeleri, çıkarılan her sesin yazıya geçirilmede tam karşılığının bulunamayışı gibi faktörler ağız çalışmamızı olumsuz etkilemiştir.

Çalışmamın bitirilmesi sırasındaki değerli katkıları için, Prof. Dr. Süleyman Çaldak, Prof. Dr. Sadettin Özçelik, Yrd. Doç. Dr. Fatih Alkayış ve sevgili dostlarım Ar. Gör. Çetin Yıldız ve Fatih Elçi’ye; derleme sırasında bana yardımcı olan ilgililere; tez danışmanlığımı yürüterek çalışmamı bitirmeme yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. şehrebanı Allahverdiyeva’ya ve elbette ki sevgili eşim Aynur ve kızım Zümra Begüm’e şükranlarımı sunuyorum.

Türker Barış BULDUK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İ
ABSTRACT	İİ
ÖNSÖZ.....	İV
KISALTMALAR, İŞARETLER.....	X
METİNLERDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	Xİİ
TABLolar DİZİNİ	XİV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ADIYAMAN'IN TARİHİ	4
1.1. ADIYAMAN ADININ KAYNAĞI.....	6
2. ADIYAMAN İLİNE GENEL BAKIŞ.....	7
2.1. ADIYAMAN'IN COĞRAFİ KONUMU	7
2.2. ADIYAMAN'IN YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ	7
2.3. ADIYAMAN'IN HİDROGRAFİK ÖZELLİKLERİ	8
2.4. ADIYAMAN'IN BİTKİ ÖRTÜSÜ	9
2.5. ADIYAMAN'IN NÜFUSU	10
3. ZEY KÖYÜ TARİHİ	12
3.1. ŞEYH ABDURRAHMAN ERZİNCANİ'NİN HAYATI.....	13
3.2. NİYET RİVAYETİ.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

1. SES BİLGİSİ (FONETİK).....	19
1.1. ÜNLÜLER.....	19
1.1.1. Normal Süreli Ünlüler	19
1.1.2. İKA'da Kullanılan Uzun Ünlülerin Ortaya Çıkış Nedenleri	21
1.1.3. Kısa Ünlüler.....	22
1.1.4. İkiz Ünlüler.....	23
1.1.5. Ünlü Uyumları	24
1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	24
1.1.5.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumunu Bozan Türkçe Kelimeler	24
1.1.5.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumunu Bozan Eklerin Durumu	25
1.1.5.1.3. Alınma Kelimelerin Durumu	26
1.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	27
1.1.5.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması	27
1.1.6. Ünlü Değişmeleri	28
1.1.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi	28
1.1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	29
1.1.6.3. Geniş Ünlülerin Daralması	30
1.1.6.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi	31
1.1.6.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	32
1.1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	32

1.1.7.	Ünlü Düşmesi.....	33
1.1.8.	Ünlü Türemesi	34
1.2.	ÜNSÜZLER.....	35
1.2.1.	Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler	35
1.2.2.	Ünsüz İlişkileri.....	37
1.2.2.1.	Ünsüz Benzeşmesi (Asimilasyon)	37
1.2.2.1.1.	İlerleyici Benzeşme	38
1.2.2.1.2.	Gerileyici Benzeşme.....	38
1.2.2.2.	Aykırılaştırma (Disimilasyon).....	39
1.2.3.	Ünsüz Değişmeleri.....	39
1.2.3.1.	Ötümlüleştirme.....	39
1.2.3.2.	Ötümsüzleştirme.....	42
1.2.3.3.	Süreklileştirme	43
1.2.3.3.1.	Sızıcılaştırma	43
1.2.3.3.2.	Akıcılaştırma.....	45
1.2.3.4.	Süreksizleştirme	45
1.2.3.5.	Diğer Ünsüz Değişmeleri.....	46
1.2.4.	Ünsüz İkizleşmesi	48
1.2.4.1.	İkiz Ünsüz.....	48
1.2.4.2.	İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi.....	49
1.2.5.	Ünsüz Düşmesi	50
1.2.5.1.	Ön Seste Ünsüz Düşmesi	50
1.2.5.2.	Orta Seste Ünsüz Düşmesi.....	50
1.2.6.	Ünsüz Türemesi	51
1.2.6.1.	Son Seste Türeme	52
1.2.7.	Ünsüzlerde Yer Değiştirme (Metatez)	52
1.2.8.	Hece Kaynaşması	53
1.2.9.	Hece Yutumu	54
1.3.	ÜNLÜ-ÜNSÜZ İLİŞKİLERİ.....	54
1.3.1.	Ünlü-Ünsüz Uyumu	54
1.3.2.	Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması	54
2.	YAPI BİLGİSİ (MORFOLOJİ).....	55
2.1.	İSİMLER	55
2.1.1.	İsim Yapım Ekleri.....	55
2.1.1.1.	İsimden İsim Yapma Ekleri	55
2.1.1.2.	Fiilden İsim Yapma Ekleri.....	58
2.1.2.	İsim Çekim Ekleri	61
2.1.2.1.	İsim Hâl Ekleri.....	61
2.1.2.2.	İyelik Ekleri	63
2.1.2.3.	Çokluk Eki.....	63
2.1.2.4.	Soru Eki	64
2.2.	FiİLLER.....	64
2.2.1.	Çekimsiz Fiiller.....	64
2.2.1.1.	İsim-Fiiller	64
2.2.1.2.	Sıfat-Fiiller.....	65
2.2.1.3.	Zarf-Fiiller	67
2.2.2.	Fiil Yapım Ekleri	69
2.2.2.1.	İsimden Fiil Yapan Ekler.....	69
2.2.2.2.	Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	71
2.2.3.	Fiil Çekimleri	72
2.2.3.1.	Basit Kipler.....	72

2.2.3.1.1.	Haber Kipleri	72
2.2.3.1.2.	Dilek Kipleri	75
2.2.3.2.	Birleşik Kipler	76
2.2.3.2.1.	Hikâye	76
2.2.3.2.2.	Rivayet.....	77
2.2.3.2.3.	Şart	77
2.2.4.	Birleşik Fiiller	77
2.2.4.1.	Bir Yanı İsim Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller	78
2.2.4.2.	Kurallı Birleşik Fiiller.....	78
2.2.4.3.	Anlamca Kalıplaşmış Birleşik Fiiller.....	78
2.2.5.	Ek-Fiil	79
2.2.5.1.	Geniş Zaman.....	79
2.2.5.2.	Öğrenilen Geçmiş Zaman	79
2.2.5.3.	Görülen Geçmiş Zaman	80
2.3.	SIFAT	80
2.3.1.	Niteleme Sıfatları	80
2.3.2.	Belirtme Sıfatları.....	81
2.3.2.1.	Sayı Sıfatları	81
2.3.2.1.1.	Asıl Sayı Sıfatları	81
2.3.2.1.2.	Sıra Sayı Sıfatları.....	81
2.3.2.1.3.	Kesir Sayı Sıfatları	82
2.3.2.2.	İşaret Sıfatları.....	82
2.3.2.3.	Belirsizlik Sıfatları.....	82
2.3.2.4.	Soru Sıfatları.....	82
2.4.	ZAMİR	83
2.4.1.	Şahıs Zamirleri	83
2.4.2.	İşaret Zamirleri.....	84
2.4.3.	Belirsizlik Zamirleri.....	84
2.4.4.	Soru Zamirleri	85
2.5.	ZARF	85
2.5.1.	Yer-Yön Zarfı	85
2.5.2.	Durum Zarfı	85
2.5.3.	Azlık-Çokluk Zarfı.....	86
2.5.4.	Zaman Zarfları	86
2.5.5.	Soru Zarfları.....	87
2.6.	EDATLAR.....	87
2.6.1.	Ünleme Edatları	87
2.6.1.1.	Ünlemler	87
2.6.1.2.	Seslenme Edatları	88
2.6.1.3.	Sorma Edatı	88
2.6.1.4.	Gösterme Edatları	88
2.6.1.5.	Cevap Edatları	88
2.6.2.	Bağlama Edatları.....	89
2.6.3.	Son Çekim Edatları	89
3.	CÜMLE BİLGİSİ (SENTAKS).....	90
3.1.	KELİME GRUPLARI	90
3.2.	CÜMLELER	93
3.2.1.	Yapılarına Göre Cümleler	93
3.2.1.1.	Basit Cümle	93
3.2.1.2.	Birleşik Cümle	93
3.2.1.2.1.	Girişik Birleşik Cümle.....	93

3.2.1.2.2.	ki'li Birleşik Cümle	94
3.2.1.2.3.	İç-İçe Birleşik Cümle	94
3.2.1.2.4.	Koşullu Birleşik Cümle	94
3.2.1.3.	Sıralı Cümleler.....	95
3.2.1.3.1.	Bağımlı Sıralı Cümle.....	95
3.2.1.3.2.	Bağımsız Sıralı Cümle.....	95
3.2.1.4.	Bağlı Cümle.....	95
3.2.2.	Yüklem Türüne Göre Cümleler	96
3.2.2.1.	İsim Cümlesi.....	96
3.2.2.2.	Fiil Cümlesi	96
3.2.3.	Anlamına Göre Cümleler	96
3.2.3.1.	Olumlu Cümle	96
3.2.3.2.	Olumsuz Cümle	97
3.2.3.3.	Soru Cümlesi	97
3.2.3.4.	Ünlem Cümlesi	97
3.2.4.	Ögelerin Dizilişine Göre Cümleler	98
3.2.4.1.	Kurallı Cümle	98
3.2.4.2.	Devrik Cümle.....	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER	99
SÖZLÜK	140
SONUÇ	149
KAYNAKÇA	158
ÖZGEÇMİŞ	161

KISALTMALAR, İŞARETLER

a. Kısaltmalar

A	: a, e
Ar.	: Arapça
c.	: cilt
C	: c, ç
D	: d, t
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
G	: g, k
I	: ı, i, u, ü
İKA	: İndere (Zey) Köyü Ağzı
İsp.	: İspanyolca
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
s.	: sayfa
S.	: sayı
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
U	: u, ü
Yun.	: Yunanca

b. İşaretler

- : fiile bağlanmayı gösterir.
- + : isme bağlanmayı gösterir.
- > ... : sonraki şekil veya başka yerdeki karşılığı gösterir.
- () : eklerin yazımında parantez içi sesler ihtiyaridir.
- Ø : kaybolmuş ses veya ögeyi gösterir.
- (...) : metinde anlaşılmayan ve yazıya geçirilememiş yerleri gösterir.
- ˘ : ulama işareti

I-II-III-IV-V-VI : metinlerin bölüm numaraları, parantez içi verilen işaretlerden Romen rakamları kelimenin metindeki bölümünü, büyük harfler kelimenin belirtilen metin içindeki bölümünü, sayılar ise kelimenin metindeki satır numarasını gösterir. (IA-28) gibi.

METİNLERDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

Ünlüler

á	Yarı kalın, düz, geniş, (a-e) arası ünlü
å	Kalın, geniş, normalden kısa a
â	Kalın, geniş, düz, normalden uzun a
ä	Yarı kalın, düz, geniş, kapalı e
ê	İnce, geniş, düz, normalden uzun e
î	İnce, dar, düz, normalden kısa i
í	Yarı kalın, dar, düz, (ı-i) arası ünlü
ı°	Kalın, dar, düz, normalden kısa ı
ú	Yarı kalın, dar, yuvarlak, (u-ü) arası ünlü
u°	Kalın, dar, yuvarlak, normalden kısa u
û	İnce, dar, yarı yuvarlak, (ü-i) arası ünlü
ü°	İnce, dar, yuvarlak, normalden kısa ü
ō	Kalın, geniş, yuvarlak, normalden uzun o
ō	İnce, geniş, yuvarlak, normalden uzun ö
î	İnce, dar, düz, normalden uzun i

Ünsüzler

ñ	Damak n'si
ħ	Tonsuz, (h-h) arası ünsüz

h	Tonsuz, art damak sızmalı h ünsüzü
k	Tonsuz, art damak, patlamalı k ünsüzü
k	Yarı tonlu, k-c arası ünsüz
c	Tonsuz, normalden vurgulu c ünsüzü
ç	Tonlu, normalden vurgulu ç ünsüzü
g	Yarı tonlu, (g-k) arası ünsüz, art damak ünsüzü
g	Tonlu,(g-c) arası ünsüz damak ünsüzü
t	Yarı tonlu, (t-d) arası diş ünsüzü
y	Tonlu, normalden kısa y ünsüzü
s	Yarı tonlu, (s-z) arası ünsüz

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Adıyaman'daki Medeniyetler	5
Tablo 2: Adıyaman'ın Nüfusu.....	10
Tablo 3: İKA'daki Ünlüler	23
Tablo 4: İKA'daki Ünsüzler.....	37
Tablo 5: İKA ve Azerbaycan Türkçesindeki Bazı Ortak Kelimeler	155

GİRİŞ

XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya başlayan göç, yüzyıllar boyu devam etmiştir. Türkistan'dan, önce İran, sonra Azerbaycan ve Doğu Anadolu topraklarına gelmiş olan Türkmenler, çok kalabalık olmaları nedeniyle yer bulma sıkıntısı çekmişler ve neticede Anadolu'yu, kendileri için kolayca fethedilebilecek ve daha iyi yaşama imkânları temin edilebilecek bir ülke olarak görmüşlerdir. 1071 Malazgirt zaferi ile birlikte Anadolu'ya doğru başlayan büyük Türk yürüyüşü Bizans'ın askeri gücünün zayıflamasıyla daha da kolaylaşmış ve bu büyük yürüyüş XV.-XVI. yüzyıllara kadar devam etmiştir. Anadolu'ya Türkistan'dan gelenlerin büyük çoğunluğunu Maverâünnehir, Horasan, Azerbaycan bölgelerinden gelen Oğuz Türkleri oluşturmuştur. Büyük gruplar hâlinde göç eden Oğuz boylarını, Anadolu Selçuklu Devleti güvenliği sağlamak düşüncesiyle küçük gruplar hâlinde Doğu ve Orta Anadolu bozkırlarına dağıtmıştır. Bugün Türkiye Türkçesindeki ağız özelliklerinin birbiriyle benzeşmesindeki temel faktör işte bu Oğuz boylarının Anadolu'ya dağıtılmalarıdır.

Anadolu'ya göç eden Oğuzların Anadolu'yu yurt edinmeleri, Anadolu'nun coğrafi konumu itibarıyla geçiş yeri olması ve buna bağlı olarak birçok medeniyetin uğrak yeri oluşu, yüzyıllar boyu devam eden savaşlar ve buna bağlı iç göçler ve çalkantılar Anadolu'daki insan ve dil çeşitliliğini arttırmıştır. Bunun sonucu olarak, birbirine çok yakın olup da farklı ağız özellikleriyle konuşan iller, ilçeler, köyler ortaya çıktığı gibi etnik köken itibarıyla aynı olup Anadolu'nun birbirinden çok uzak bölgelerine yerleşip aynı ağız özellikleriyle konuşan iller, ilçeler, köyler de ortaya çıkmıştır.

Dil; kalıplaşmış, değişmez, durgun bir yapıya sahip değildir. Aksine tarihî, sosyal ve kültürel şekillenmelere bağlı olarak zaman içinde az-çok değişip gelişerek yol alan bir yapı hâlinindedir. Dilin değişim seyri içerisinde geçirdiği aşamaları yazılı bir hâle getirmek dil araştırmaları için hiç şüphesiz çok önemlidir. Türkiye Türkçesinin önemli eksikliklerinden biri bir "Diyalekt Haritası"nın bulunmayışıdır.

Her geçen gün, çeşitli nedenlerle, biraz daha özelliğini kaybeden ağızlarımızla ilgili araştırmaların artmasının Türk diline katkısı büyük olacaktır.

Bu çalışmamızın kapsamı, etnik yapı ve ağız özelliği ile çevresindeki köylerden ayrılan küçük bir yerleşim biriminin dil özellikleridir. İsmi ”Adıyaman-İndere (Zey) Köyü Ağızı” olarak belirlediğimiz bu çalışmanın amacı, XIV.-XV. yüzyıllarda Azerbaycan’ın Erzincanî bölgesinden Adıyaman’ın İndere (Zey) köyüne göç eden Oğuz boyunun dil özelliklerini inceleyerek özellikle Azerbaycan Türkçesi ve Azeri sahası ile komşu olan Erzurum-Kars ağızlarıyla benzeşen yönlerini ortaya çıkarmaktır. Bunu yaparken elbette İndere (Zey) köyü ağızımızın yazı dilimizle farklı yönlerini de ortaya çıkarmaya çalıştık.

Araştırmamızı üç ana başlık altında toplamamız mümkündür. Birinci bölümde köyün ve köyün bağlı olduğu Adıyaman ilinin tarihi, coğrafi özellikleri, nüfusu gibi tanıtıcı bilgiler yer almaktadır.

“İnceleme” bölümü olan ikinci bölüm, ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır. Ses bilgisi bölümünde, İndere (Zey) köyü ağızındaki ses özellikleri verilerek bu özelliklerin yazı dilimizle farklılıkları, Azerbaycan Türkçesi ve Erzurum-Kars ağızlarıyla benzerlikleri izah edilmiştir. Şekil bilgisi bölümünde köy ağızındaki kelime türleri üzerinde durulmuştur. Cümle bilgisi bölümünde köy ağızındaki kelime grupları ve cümle yapıları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, İndere (Zey) köyündeki derlemelerimizin yer aldığı “metinler” bölümü ve sonuç bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde örneklem üzerinden hareket ederek derlediğimiz metinlerle, verilerimizi somut hâle getirmeye çalıştık. Çünkü ağız incelemelerinde, metin ve malzemenin sağlamlığı çok önemlidir. Bu bakımdan, konuştuğumuz kimseleri etkimiz altında bırakmamak için ses kayıt cihazını göstermeyip, daha doğal konuşmalarını sağlamaya çalıştık. Yapay ve zorlama bir dil meydana getirmemek için okuma-yazma bilmeyenleri ya da bulunduğu yerden, zorlayıcı nedenler (askerlik, hastalık vb.) hariç, hemen hemen hiç ayrılmayanları tercih ettik. Buna rağmen, inceleme sahamızın il merkezine çok yakın oluşu, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim-öğretimin etkisiyle yazı dilinin

öğretilmesi gibi nedenlerin köyde konuşulan ağız özelliğini etkilediği görülmüştür. Sonuç bölümünde ise İndere (Zey) köyü ağızıyla ilgili yazı dilimizi, Azerbaycan Türkçesini ve Erzurum-Kars ağızlarını kapsayan birtakım tespitlerde bulunulmuştur. Ortaya çıkardığımız bu tespitlerle Azerbaycan Türkçesi ve Erzurum-Kars ağızlarının, İndere (Zey) köyü ağızıyla benzeşen birçok özelliğinin olduğu ve dolayısıyla köy halkının Azerbaycan'dan göç etmiş olma ihtimalinin kuvvetlendiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Derlenen metinler yazıya geçirilirken, mümkün olduğunca İndere (Zey) köyü ağızına uygun ve herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir transkripsiyon sistemi kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak, şunu da belirtmeliyiz ki, imkânlarımız ölçüsünde gerçekleştirmeye çalıştığımız bu araştırmada mutlaka eksik ya da yanlış tarafların bulunması imkân dâhilindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ADIYAMAN'IN TARİHİ

Adıyaman, tarihin bilinen en eski yerleşim yerlerinden biridir. Adıyaman Palanlı Mağarası'nda yapılan incelemelerde kent tarihinin MÖ 40.000 yıllarına kadar uzandığı anlaşılmıştır.

Yine Samsat-Şehremuz Tepe'deki tarihi bulgulardan MÖ 7.000 yılına kadar Paleolitik, MÖ 5.000 yıllarına kadar Neolitik, MÖ 3.000 yıllarına kadar Kalkolitik ve MÖ 3.000-1.200 yılları arasında da Tunç Çağı dönemlerinin yaşandığı anlaşılmıştır. Bu dönemde bölge Hititlerle Mitannular arasında el değiştirmiş ve Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla (MÖ 1.200) karanlık bir dönem başlamıştır. MÖ 1.200'den Frig Devleti'nin kuruluşu olan MÖ 750 yılları arası dönemle ilgili yazılı kaynağa rastlanmamıştır. Ancak; bu dönemde yöre, Asur etkisine girmeye başladığından, Samsat'ta bulunan Asur etkili mühürler ve Kâhta Eskitaş Köyü'nde bulunan Hitit Hiyeroglifi ile yazılmış kitabeler, Anadolu'daki tarihi silsilenin ilimizde de aynen devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde Adıyaman ve çevresinde Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan Hitit şehir devletlerinden biri olan Kummuh Devleti hüküm sürmüştür.

MÖ 334 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in Anadolu'ya girmesiyle Persler hâkimiyetini kaybetmiş ve MÖ 1. yüzyıla kadar yörede Makedonyalı Selevkos Sülalesi hüküm sürmüştür. Bu sülalenin gücünün zayıfladığı sıralarda, Kral Mithradetes I. Kallinikos Kommagene Krallığı'nın bağımsızlığını ilan etmiştir (MÖ 69).

Başkenti Samosota (Samsat) olan Kommagene Krallığı, egemenliğini MS 72'ye kadar sürdürmüş, bu tarihte yöre Roma İmparatorluğu'nun eline geçmiş ve Adıyaman, Roma İmparatorluğu'nun Syria (Suriye) Eyaletine, 6. Lejyon olarak bağlanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Batı ve Doğu Roma olarak ayrılmasıyla, Adıyaman, Doğu Roma İmparatorluğu'na katılmıştır. 643 yılından

itibaren bölgeye İslam akınları başlamakla birlikte İslam hâkimiyeti ancak 670 yılında Emevilerle kurulabilmiştir. 758 yılında ise, Abbasi komutanlarından Mansur İbni Cavene'nin hâkimiyetine girer. 958 yılında yöre yeniden Bizanslıların eline geçer.

1114-1181 yılları arası yöreye Türk akınları olur. 1204-1298 yılları arasında Samsat ve yöresini Anadolu Selçukluları ele geçirir. 1230 ve 1250 yıllarında Moğol saldırılan yaşanır. 1298'de yöre ve bölge Memlûklerin eline geçer. 1393 yılında Adıyaman bu kez de Timurlenk tarafından yağmalanır.

Büyük bir istikrarsızlığın olduğu Orta Çağ boyunca Adıyaman Bizans, Emevi, Abbasi, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğulları arasında el değiştirmiş ve nihayet Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı topraklarına katılan Adıyaman, başlangıçta merkezi Samsat'ta bulunan bir sancakla Maraş Beylerbeyliği'ne bağlıyken, Tanzimat'tan sonra bir kaza olarak Malatya'ya bağlanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1954 yılına kadar eski idari yapısı korunarak Malatya'ya bağlı kaza konumunda olan Adıyaman 1 Aralık 1954 tarihinde 6418 sayılı Kanunla Malatya'dan ayrılarak müstakil il hâline gelmiştir.

Tablo 1: Adıyaman'daki Medeniyetler

MÖ 40000- MÖ 7000	Paleolitik
MÖ 7000 - MÖ 5000	Neolitik
MÖ 5000 - MÖ 3000	Kalkolitik
MÖ 3000 - MÖ 1200	Hititler
MÖ 1200 - MÖ 750	Asurlular
MÖ 750 - MÖ 600	Frigler
MÖ 600-MÖ 334	Persler
MÖ 334-MÖ 69	Makedonlar
MÖ 69-MS 72	Kommagene Krallığı
72-395	Roma İmparatorluğu
395-670	Doğu Roma (Bizans)
670-758	Emeviler
758 – 926	Abbassiler

926- 958	Hamdaniler
958 –1114	Bizanslılar
1114 –1204	Eyyubiler
1204 –1298	Anadolu Selçuklular
1298 –1516	Memlûklular
1516 –1923	Osmanlı İmparatorluğu

1.1. Adıyaman Adının Kaynağı

Adıyaman isminin menşei hakkında çeşitli rivayetler vardır.

Birinci rivayet Perre şehrinde cereyan ettiği belirtilen bir olaya bağlanmaktadır. Farrin ya da Perre olarak bilinen şehirde puta tapan bir babanın yedi oğlu, babaların da evde olmadığı bir gün bütün putları imha ederek Allah'ın tek ilah olduğunu kabul ve ilan ederler. Putperest baba durumu öğrenince yedi oğlunu da öldürür. Babaları tarafından öldürülen yedi kardeşin hatırasına Farrin(Perra=Pirin)'de bir manastır yaptırılır. Bu olaydan ötürü de şehre Yedi Yaman adı verilir. Yedi Yaman zamanla Adıyaman şekline dönüşür.

İkinci rivayete göre; Adıyaman şehrinin ortasında yaptırılan Mansur'un kalesi olarak bilinen kaleye halk, Hısn-ı Mansur ismini vermiştir. Hısn-ı Mansur isminin menşei hakkında iki ayrı rivayet mevcuttur. Kaynaklarda VII. yüzyılda buraya gelen Emevi komutanlarından Kays kabilesine mensup Mansur. Başka bir rivayete göre bu ismin Abbasi Halifesi Ebu Cafer El-Mansur'un adından geldiği söylenmektedir. Zamanla halk arasında telaffuz şeklinin de değişmesiyle “Hüsnü Mansur” olarak bu şehrin ismi değiştirilmiş olmaktadır.

Üçüncü rivayete göre; Adıyaman şehrini doğu, batı ve güney yönlerinde derin vadiler çevirmiştir. Bu vadilerin yamaçları zengin meyve ağaçları ile kaplı olduğu gibi, şehrin çevresinin de meyve ağaçlarıyla kaplanmış olmasından dolayı güzel vadi anlamında olan “Vadi-i Leman” (Güzel vadi) kelimesinin söylenişi zamanla değişmiş ve halk arasında “Adıyaman” şekline dönüşmüştür. Ancak, Hısn-ı Mansur yani Hüsnü Mansur ismi 1926' ya kadar resmi ad olarak kalmıştır. 1926 yılından itibaren Bakanlar Kurulu kararları ile şehrin ismi tekrar Adıyaman olarak değiştirilmiştir.

2. ADIYAMAN İLİNE GENEL BAKIŞ

2.1. Adıyaman'ın Coğrafi Konumu

Adıyaman ili Orta Fırat bölümü içinde yer alır. Kuzeyde bulunan Çelikhan ile Gerger ilçesinin bir kısmı Doğu Anadolu Bölgesi'ne, batıda bulunan Gölbaşı ile Besni ilçesinin bir kısmı ise Akdeniz Bölgesi'ne dâhil edilmiştir.

Adıyaman ilinin kuzeyinde Malatya ili (Pütürge, Yeşilyurt ve Doğanşehir ilçesi), batıda Kahramanmaraş ili (Merkez ile Pazarcık ilçesi), güneybatıda Gaziantep (Araban ilçesi), güneydoğuda Şanlıurfa ili (Siverek, Hilvan, Bozova ve Halfeti ilçeleri), doğuda ise Diyarbakır ili (Çermik ile Çüngüş ilçesi) bulunmaktadır. Merkez ilçe dâhil 9 ilçesi ile 406 köyü vardır. İlçeleri Merkez, Besni, Çelikhan, Gerger, Gölbaşı, Kâhta, Samsat, Sincik ve Tut ilçeleridir. Adıyaman ili 37⁰ 25' ile 38⁰ 11' kuzey enlemi, 37⁰ ve 39⁰ doğu boylamı arasında yer alır. Adıyaman ilinin yüzölçümü 7 614 km², göller ile 7.871 km² olup, rakımı 669 m.dir.

2.2. Adıyaman'ın Yeryüzü Şekilleri

Türkiye'nin denizden ortalama yüksekliği 1130 metredir. Adıyaman ili ise orta yükseklikte bir sahadır. Adıyaman'ın ortalama yükseltisi takriben 669 metredir. Yörede yükselti 200 ile 1000 metre arasında değişmekte olup, hipsografik eğrisi genellikle kuzeye doğru az meyille uzanmaktadır.

Adıyaman ili, Adıyaman ovası adı verilen, etrafındaki yörelerine göre daha düz ve alçakta bir alanda kurulmuştur. Adıyaman Ovası'nın kuzeyi hariç, diğer tarafları alçak sahalarla çevrilmiştir.

2.3. Adıyaman'ın Hidrografik Özellikleri

Adıyaman ve çevresi akarsular bakımından oldukça zengin sayılır. Adıyaman Merkez ilçe sınırları içinde akan bu akarsular, Adıyaman il ve ilçe sınırları dışından ve Adıyaman'ın yakın çevresinden doğan akarsular olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Kar, yağmur suları ve kaynaklarla beslenen bu akarsuların su seviyesi, ilkbahar başlarında en yüksek seviyeye ulaştığı hâlde; yaz mevsiminde başlayan kuraklık ve buna bağlı şiddetli buharlaşma (673 mm) nedeniyle su seviyesi düşmektedir.

Adıyaman ve çevresinde görülen tüm akarsular doğu ve batıda toplanmıştır. Hepsi de kuzey-güney doğrultusunda akar. Bunların hepsi Türkiye'nin önemli akarsularından olan, kaynağını Doğu Anadolu'dan alan ve Türkiye sınırlarında 1263 km uzunluğu olan ve Irak'ta Şat-ül Arap'ta Dicle Nehri ile birleşerek Basra (İran) Körfezi'ne (bütün çığır 2800 km olan) dökülen Fırat Nehri'nin kollarıdır. Akarsuların bir diğer özelliği ise, doğduğu ve beslendiği Güneydoğu Toroslar'dan dar ve derin vadiler içinde akmasıdır.

Atatürk (Karababa) Barajı: 1981 yılı Atatürk'ün 100. doğum yılı münasebetiyle Atatürk Barajı olarak değiştirilmiştir. Adıyaman ve Şanlıurfa illeri arasında Adıyaman'ın 35 km güneyinde Fırat Nehri üzerinde kurulmuştur. Atatürk Barajı'nın yeri, Keban Barajı'nın 346 km Karakaya Barajı'nın 180 km aşağısıdır. Tamamen kireçtaşı (kalker) seriler üzerindedir. Üstten kısmen bütünlü, çok sileksli tabakalara dönüşen, ince tabakalı kireçtaşı (kalker) içeren kayaç serisi bulunmaktadır.

Atatürk Barajı tüneli inşaatı Kasım 1981'de, Atatürk Barajı inşaatı 03 Kasım 1983 başlamış olup, ilk enerji üretimi 25 Temmuz 1992'de başlamıştır. Atatürk Barajı'nın maliyeti Şanlıurfa tünelleriyle birlikte 4 Milyar Dolardır.

Bu baraj, yurdumuzun her bakımından en büyük barajı, dünyada da gövde hacmi bakımından dördüncü (Pakistan'da Tarbela Barajı 148.500.000 m³ ile birinci, 96.050.000 m³ ile ABD Ford Beck Barajı ikinci, 85.200.000 m³ ile Brezilya'da

Tucuri Barajı ise üçüncü sırayı almaktadır), su hacmi bakımından dokuzuncu sıradadır; enerji üretimi ve göl hacmi bakımından da ilk 30 baraj arasındadır.

500 yıl ömür biçilen Atatürk Barajı, 5 yılda kendi kendisini amorti edecektir. Göl alanı 817 km²'dir. Baraj sonucunda Adıyaman ilinde 1 ilçe (Samsat) tamamen, 2 ilçe ve üç bucak kısmen, 10 köy tamamen, 69 köy kısmen, Diyarbakır ilinde ise 1 köy tamamen, 11 köy kısmen sular altında kalmıştır. 1980 nüfus sayımına göre buralarda yaşayan 55.000 kişi yurdumuzun çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kalmışlardır.

Barajda 13.01.1990 tarihinde su tutulmaya başlanmış, hidroelektrik santralinin ilk ünitesi, 1991'de, son ünitesi ise 1994'te devreye girmiştir. Baraj elektrik üretimi (2400 Megavat/saat) bakımından Avrupa'da birinci olacaktır. Sulamaya 1993'te başlamıştır. 874.000 hektarlık alan sulanmaktadır.

2.4. Adıyaman'ın Bitki Örtüsü

Bitkinin yetişmesi, kendisi için elverişli ortama bağlıdır. Bunlar iklim, toprak ve topografya gibi faktörlerdir. Bu faktörler grubunun kendi isteğine uygunluğu oranında bitki o yerde tutunur, gelişir ve hayatını devam ettirir.

Adıyaman şehri, Güneydoğu Toroslar'ın güney eteğinde (Güneydoğu Toroslar'ın duldasında) ort. 669 m. yükseklikteki bir düzlük alanda yer almaktadır. Buna göre, doğal bitki örtüsü ile ortam ilişkisinde öncelikle iklim faktörünü ele almak gerekir. Çünkü bitkilerin yetişmesi, büyümesi ve gelişmesinde en etkili faktör, iklim faktörüdür. İklim faktörünün içinde, güneşten gelen radyasyon(insalasyon), sıcaklık, yağış, havadaki nisbi nem ve rüzgâr yer alır. Bunların en önemlisi sıcaklık, nem ve yağıştır. Zira bitkinin topraktan suyu alabilmesi ve fotosentez yapabilmesi için sıcaklığa, terleme yapabilmesi için de topraktaki suya ihtiyaç vardır. Topraktan suyu alabilmesi için de yağış gereklidir. O hâlde bu unsurların birbirini tamamlaması gerekir. Bunlardan biri eksik olursa bitkinin yetişmesi, büyümesi ve gelişmesi söz konusu olamaz.

Adıyaman’ da sıcaklık ve yağışın yıl içindeki dağılımını özetlersek yağışın, sıcaklık değerinin düşük olduğu kış mevsiminde % 53.8 (414.0 mm)’ nin düştüğünü buna karşılık Eylül dâhil 4-5 ay kurak geçen yaz mevsiminde nisbî nemin en az değerine (% 27) kavuştuğu bir ortamda güneşlenme radyasyon süresinin arttığını (12 saati geçer), sıcaklık değerinin (ort.29.0 C⁰) gibi yüksek olduğunu, buna bağlı olarak da yıllık ortalama buharlaşmanın %66’sının (117.9 mm) gerçekleştiğini görürüz. Bu kısa değerlendirmemizin yanında şunu da belirtmek gerekir; kurak aylar sayısının dördün üzerinde olduğu yerlerde ağaç pek yetişmez. Başka bir ifadeyle orman vejetasyonu çok zayıftır.

Bitki ile yağış ilişkisinin ortaya konulmasında ayrıca kurak devre süresinin tespitinde Thorntwaite metoduna göre indis değeri I: 14.3 olan Adıyaman, yarı nemli iklim bölgesinde yer alır ve bitki örtüsü steptir.

Orman İl Müdürlüğü 1976 yılında Karadağ’ın güney yamacını taraçalamak suretiyle Karaçam fidanlığı meydana getirmiştir. Çelikhana tarafı ise genellikle meşe ağaçlarına çok rastlanılır.

2.5. Adıyaman’ın Nüfusu

Tablo 2: Adıyaman’ın Nüfusu

	İl/ilçe merkezleri			Belde/köyler			Toplam		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Adıyaman									
Merkez	202.735	101.770	100.965	59.614	29.674	29.940	262.349	131.444	130.905
Besni	29.102	14.397	14.705	52.202	25.961	26.241	81.304	40.358	40.946
Çelikhana	8.263	4.221	4.042	7.163	3.572	3.591	15.426	7.793	7.633
Gerger	3.235	1.609	1.626	21.387	10.273	11.114	24.622	11.882	12.740
Gölbaşı	28.072	14.054	14.018	19.834	9.929	9.905	47.906	23.983	23.923

Kahta	63.216	31.729	31.487	54.439	27.200	27.239	117.655	58.929	58.726
Samsat	4.367	2.145	2.222	5.505	2.699	2.806	9.872	4.844	5.028
Sincik	4.262	2.122	2.140	16.156	7.800	8.356	20.418	9.922	10.496
Tut	3.984	1.979	2.005	7.399	3.786	3.613	11.383	5.765	5.618
Toplam	347.236	174.026	173.210	243.699	120.894	122.805	590.935	294.920	296.015

İlimizdeki nüfusun % 72,1'i ticaret, tarım ve sanayi kesiminde çalışmaktadır. Buna rağmen ilimizdeki işsizlik oranı ise % 27,9'dur. Adıyaman şehrinin nüfus dağılımına göre ekonomik yapısının genel bir değerlendirmesini yaptığımızda tarım sektöründe diğer sektörlerle göre nisbî bir gerileme görülmesi ilin gelişmesi açısından olumludur. Ancak işsizlik sayısının giderek artması düşündürücüdür. Planlı ve istikrarlı kalkınmaya ayak uyduramayan Adıyaman GAP rüzgârından gerektiği gibi faydalanamamıştır.

İdari Yapı

- Adıyaman 1841 yılında ilçe olmuş 1849 yılında Sancak olarak Diyarbakır'a bağlanmıştır.
- 1859 yılında Malatya'nın Sancak olması ile Adıyaman ilçe olarak Malatya'ya bağlanmıştır.
- 01.12.1954 Tarih ve 6418 sayılı Kanun ile Adıyaman İl olmuştur.
- Merkez ilçe dâhil olmak üzere Adıyaman ilinin 9 ilçesi 19 Kasaba Belediyesi 393 köyü ve 609 mezrası olmak üzere toplam 1030 yerleşim birimi mevcuttur.

Sosyal Yapı

- Adıyaman ilindeki yapılaşmada eski Adıyaman bölgesinde kerpiç veya taş duvar evlerine rastlanmaktadır. Bu bölge dışında ise genel yapı olarak çok katlı betonarme binalar çoğunluktadır. Eski Samsat ilçesinin Atatürk Barajı Gölü altında kalması ile ilçe halkının büyük bir çoğunluğu İl Merkezini tercih etmeleri sonucu, kent merkezinde 1990'dan itibaren konut yapımında modernleşmeye doğru gidilmiştir.
- Adıyaman ili kırık fay hattı üzerinde bulunduğundan sık sık depremlere maruz kalmaktadır. En son Mayıs-1986 tarihinde meydana gelen depremler nedeniyle 2816 konutun hasar gördüğü tespit edilmiş olup, 70 adet afet evinin Besni ilçesinde yapımına 1997 yılı itibariyle başlanmış bulunmaktadır. Kâhta ilçesindeki afet evlerinin ise, yapımı bitmiş ve sahiplerine teslim edilmiştir.

3. ZEY KÖYÜ TARİHİ

Zey Köyü 1500'lü yıllarda büyük bir yerleşim merkezi olarak tarih sahnesinde yer almıştır.

Köyümüz köyde yaşayan köy sakinleri sebebiyle gelişmiş bir yerleşim merkezi olarak dikkat çekmektedir. O dönemde köyümüzün ismi “Zeg” veya “Zek” olarak anılmaktadır. 1519-1540 yılları arasında köyün nüfusunda fazla bir artış olmazken, 1540 yılında hızlı bir artışla üç mahallesi olan büyük bir yerleşim birimi hâline gelmiştir. Köydeki bu nüfus artışı iktisadî ve sosyal açıdan büyük avantaj sağlamıştır.

Köyümüzde yer alan Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin türbesi köyümüzün nüfusunun artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu zaviyenin yer aldığı “Hizmet” isimli mahallenin çevresi hızla gelişmiş ve “Kızılca Mahallesi” ile “Orta Mahalle” isimli iki mahalle daha oluşmuştur. Bu mahallelerin oluşmasında dışarıdan gelen göç dalgası önemli olmuştur. Kızılca Mahallesi'ne Behisnili (Besni) 17,

Kâhtalı 8, Malatyalı 10, Ayıntablı (Gaziantep) 4 ve Ekrad'dan 5 olmak üzere toplam 44 hânenin XVI. yüzyılın ilk yarısında göç ettiği anlaşılmaktadır. Hizmet Mahallesi'nde ise genellikle Vakfa hizmet edenlerin bulunduğu müşahede edilmektedir. Mahallede 18 Kâhtalı (hizmetkâr), 16 Malatyalı, 1 Şam yürüğü, 4 Gergerli, 11 Urfalı (Ruhalı), 3 Dulkadirli ve 1 Behisnili olmak üzere toplam 54 yabancı menşeli hâne bulunmaktadır. Orta Mahalle'de ise 10 Behisnili, 8 Kâhtalı, 14 Malatyalı, 4 Ekrad ve 3 hizmetkâr olmak üzere toplam 35 hânenin yerleştiğini görmekteyiz.

Bu dönemde Zey Köyü 460 hâne ve 243 Mücerredan'a (evlenme çağına gelmiş, iş gücü sahibi erkek sayısı) ulaşmıştır. Bunlardan 206 hâneyi Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin evladından olanlar teşkil etmektedir.

3.1. Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin Hayatı

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin, Safiyüddin Erdebili'nin müridi ve halifesi olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Safiyüddin Erdebili, meşhur mutasavvıflardan olup Erdebil'de zaviye-nişin idi. İmam Kazım'ın neslinden olan bu zât hicri 735, miladi 1335 senesinde vefat etmiştir. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin, Şeyh Hamidî (Somuncu Baba) ile tanışıklığı ve onunla sıhriyyet kurmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin kabri hakkında birçok rivayetler bulunmaktadır. Ancak en sağlam rivayet Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin kabrinin Zey Köyü'nde olduğu yönündedir. Diğer taraftan 4. Murat'ın Bağdat seferi dönüşünde beraberinde bulunan, Bağdat yakınlarında "Erzin" adlı yerden zâtın mezarı olduğu şeklinde bilgi ve rivayetler ileri sürülmektedir. Ancak Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin yaşadığı dönemle 4. Murat'ın Bağdat seferi dönüşü arasında bir buçuk asırlık zaman bulunmaktadır.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin Adıyaman, Behisni ve Malatya Darende'de mezarının vakıfları bulunmaktadır. Ancak bu kazalardaki vakıflardan söz

edilirken Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri'nin evlatlarından bilhassa Abdulgafur'dan sıkça bahsedilmektedir. Bu da Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin evlatlarının, zikrettiğimiz kaza ve nahiyelere yayılmış olabileceklerini göstermektedir.

Köyümüzde bulunan Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin zaviyesi Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin evlatlarından olan Saru Şeyh tarafından inşa edilmiştir. Bu zaviyenin Zey köyünde bulunması buranın sosyal ve ekonomik yönden oldukça gelişmesine vesile olmuştur. Kültürel gelişmeye de önemli katkılarda bulunmuştur. Hatta zaviyeyi inşa ettiren Saru Şeyh, burada bir medresenin yapılmasına öncülük etmiştir. Medresenin giderleri de Alaüddevele Bey'in evlatlarından olduğu tahmin edilen Cafer Bey tarafından karşılanmıştır. Cafer Bey medresede öğrenim gören öğrenciler ile müderrislerin yaşlerinin temini için Samsat'a bağlı Karküne Köyü'nün tamam malikânesini Malatya Alaybeyi Mehmet'ten satın alarak medreseye vakfetmiştir. Ayrıca zaviyenin gelirlerini artırmak için boş olan mezraların hem ihyası hem de vakfa gelir getirmesi için Kilise Büki, Kuruçay ve Ankoz mezralarının gelirlerinin bir kısmı vakfa intikal ettirilmiştir. Vakfiyeti de Anadolu Kazaskeri Abdulkadir Çelebi Efendi ve ehl-i vukuf Müslümanların şahadetleriyle tasdik edilmiştir.

Hicri 1227 tarihli bir fermanda Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin türbedarından bahsedilmesi, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin Zey Köyü'nde medfun olduğunu göstermektedir. Bunu teyit eden vakıf defterinde ise buradaki hissenin Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri'nin mezarına ait olduğunu göstermektedir.(Gündoğdu, 1986: 13-15)

3.2. Niyet Rivayeti

Padişah Sultan Murat Bağdat'ı fethetmeyi düşünür. Hazırlıklarını tamamlarken paşalarıyla aralarında sele bi gonusma geçer.

-Padişahım asker garayoluynan yorulur. Yol yiraktır.

-Belli pasa çare nedür?

-Yolu kısaltmak gerektir sultanım, der.

Padişahın da bi çara düşünün der. Vezirler paşalar düşünürler öbür gün padişaha deller ki "Padişahım askeri vapurunan Samsun'a, Samsun'dan gara yoluynan Bagdad'a götürebilirik derler. " Padişahın aklına yatar Sam'ınan Bağdat arasında köylülere zarar vermemeg için hanlar yaptırır. Hekimhan, Çelikhan, Çiftehan, Böyükhan gibi hanlar hemedden yapılmaya başlanır.

Sultan Murat bu hazırlıklardan sonra askerini ordusunu, otağını İstanbul'dan Samsun'a, Samsun'dan Adana'dan Diyarbakir arası gollar hâlinde endirir. Bösböyüg ordu atlar, askerler, heyvanlar Adıyaman Topraklarına doğru ilerlerken yiraktan yeşil yeşil asmalar, yüzün bağları görür. Padişah beyaz atının üstünde ele bi babayit görükyorimis ki heç tanımayan biri bile baktığında "Ellehem Padisah bu" derimis.

Padişahın iki tarafında beyaz beyaz sakallı bele hörmet telkin iden paşaları, vezirleri varimis. Paşalardan biri:

- Padişahım, bu Adıyaman'ın Zey köyünde ulemadan değerli bir zat vardır. Derken padişah bakar ki bağların yakınında hatunun bir tanesi çocuğunu dövdüğünü görür. "Su hatunu bana tiz çağırın." der.

Padişah: -Hanim ne için döversin bu sabi sehsimi.

Hatun yere diz çöker. Bir yandan yüzünü gözünün örterken der ki: Bu yazam bagi benim bağimdir. Daha esar tespiti yazılmamıştır. Vergisi yazılmayan bir bağdan yüzüm kopartmak haramdır der. Gendisini onun uçun dövdüm der. Yüzümü alıp бага attım, der. Padişah pasalarına bakar.

- Fermanımdır burada zebzelerden alınan vergiyi kaldırdım, der. Hakikat böyün maliyede mevcut defterlerin gayitlerinde yas meyve ve sebzelerden vergi alınır iken padişah fermaninnan bu vergi Adıyaman'dan galdirilmisdir.

Ordu epeyce Adıyaman içlerinde gelmiştir. Padişah der ki:

- Pasa sen bana ne söylemistin? Bir âlimden mi bahsetmisdin. Pasa:

- Belli padişahım der. Şeyh Abdurrahman Erzincanî deller bir âlim zat var imis. Keramet ehliymiş. Padişah:

- Bi sınavalım öğreniriz demiş. Varmislar gonaklamislar. Ataslar yakılmış çadırlar kurulmuş, yemekler bismis. Padişah demiş ki:

- Bu şeyhi sinayacim tiz bana çağırın. Onlar şeyhi çağırmaya gettiginde Padişah ta diri bi adamı tabuta koydurur tabutu kapattırır. Tabi her sey şeyhe eyan olur. Şeyh gelir padişah hürmet eder tabiti barmaginnan gösterir der ki:

-Ölü niyetine mi? Yogsam diri niyetine mi? Padişah:

- Ölü niyetine der şeyh namazı gildirir, Namazdan sonra tabit açıldığında essaten de adamın öldüğü agnasilir. 4. Murat gendi gendine derki "Bu zat bizim Bagdad'i feth ecep etmeyeceğimiz de bilir". Sabahran şeyhi alıp esgerlerin arasında gezmeye başlarlar. Şeyh askerlere bakar iken biraz ötece ati da genci de zeif hâlsiz çok genç bi asker dikketini çeker. Barmaginnan işaret eder ora gideller. Padişah:

-Ecep Bağdat fethi bize müyesser ola mi? Şeyh, elinnen Genç Osman'ın atini göstererek:

- Atlarınız ve askerleriniz bele kötü olursa fethedemezsiniz der. Bunun üstüne askerlennen atları bakıma alınır. Aradan bi kaç gün giden 4. Murat tekrar askerinin arasında sihnan gezer iken bakanlar ki Genç Osman aslan gimim ati da şahlanmış etrafına dolanıyor. "Hah, işte hindi fethedebilirsiniz. El iznihi Teâlâ. " der. Aksama doğru Erzincanlı Şeyh Ebdirrahman Erzincanî Hazretleri padişaha bi haber salar, der ki:

- Bu aksam bütün eskerlerinnen barabar benim misafirim ol. Padişah şaşırır. Bu gadek eskere hayvana nasıl yiyecek bulacak diyin düşünürken şeyh de helen Zey kövüne ayit caminin önündeki buglur sokularına üç beş kilo arpa üç beş kilo gedek de samani Bismillah der goyar. Bütün askerler hayvanlarının yemlerini buradan temin etsinler der. Koca Orduya ayit hayvanların bakıcıları, seyisleri bu üç beş kilo alabilen sokudan hayvanların yem torbalarına yiyecekleri gadek goyallar. Ne gadek

alillarsa alsınlar sokudan ne arpa bitermiş ne de seman. Durumu hemen padişaha sölemisler Padişah, "Tiz görüşmek dilerim." demiş. Şeyh huzura vardığında:

- Padişah bu aksam yimeğini Allah ne verdisse bu fakir size ikram edecek, der. Oracıkta bulunan bir kuzuyu kesdirir, bisittirir, Padişahın huzuruna ikram edildiğinde "Padişahım etini yiyin gemiğini kuzunun postunun içine bırakın." der. Yimek yindikten sonra Abdirahman Erzincanî Hazretleri kakar gemikleri postun üstünü düzer. O vakit azaplardan bir tanesi "Bakak ne olacak " diye ayak gemiklerinden bir tanesini çalar. Neyse efendim şeyh gemikleri düzer, postun üstünüde örter elindeki çibiknan posta vurur. Kuzu hoplayıp melemeye baslar ama ayağı topaldır. Padişah "Niye topallar ki" diyince ayag gemiklerinden biri eksik padişahım, der. Padişah gene sorar:

-Ecep Allah Bagdad'in fethini nesip eder mi şeyhim?

-Bagdad'i isallah alacaksın yalaniz eskerlerinden Genç Osman şehit olacak, der.

- Ordu şeyhin heyir dualarinnan Zey'den ayrılır. Savasın en kızgın zamanında Genç Osman'ın atinin ayağı kayar. Şeyh te o vakit Zey'den cemaatin öğünde imamlik eder. Secde ederken yangislig eder. Yani cemaat onun yangaslig yaptığını beller. Namazdan sona sorallar. Deller ki Şeyhim, ne oldu ku yangildiniz.

- Genç Osman'ın hendekten atlarken atinin ayağı kaydı, yardım ettim der. Bagdad'da savaş devam ederken Zey köyünde bi camiye ihtiyaç vardır. Camiyi yaptırmak uçun yirak yellerden ustalar getirilir, ustalar çalisillarken sıcaktan bunallirlar, deller ki:

- Şeyhim köyde akan çayın suyu çok sıcak sovk bi su olsa da içsek. Şeyh esasini yere vurunca yerden su fişkirmaya baslar. Bu suya Zeyliler "Dümbüldek" derler. Hâlâ da kullanılmaktadillar. Gene caminin yapımında Şeyhin oğlu Mehemed babasına der ki "Baba olmaya ki kible yanlış ola." "Şeyh oğlunun kolundan tutar, Bak, Kâbe'yi görüyor musun?" der. Mehemed bakınca Kâbe'yi karşısında görür. Mehemed utandığından köyü terk eder, gider.

- Sultan Murat seferden galip döner iken şeyhin vefat ettiğini öğrenir. Bu

günkü türbenin yapılmasını emreder. Adıyaman'a bağlı 25 köyün gelirini de bu türbeye vekfettigini tapu kayıtlarında görmekteyiz. Bu köyler Hesenkendi, Mezgit, Çokpınar, Küllükres gibi köylerdir. Hâlen bu türbenin sinir hastalarına iyi geldiği tecrübelerle görülmüştür.

(Yukarıda geçen olay Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri ile ilgili bir rivayettir ve [http: //www.inderekoyu.com/tarihce](http://www.inderekoyu.com/tarihce) sitesinden alınmıştır.)

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

1. SES BİLGİSİ (FONETİK)

“Fonetik; insanlar tarafından konuşma amacıyla çıkarılan seslerin teşekkül tarzlarını; hece, kelime ve cümleleri meydana getirirken birbirleri üzerinde yaptıkları tesirleri; vurgu, ton, aralık bakımından istidat veya maksada göre uğrayabilecekleri durumu; tek kelime ile telâffuz olayını inceler.” (Bilgegil, 2009: 282)

1.1. Ünlüler

1.1.1. Normal Süreli Ünlüler

İndere (Zey) köyü ağzında (İKA), Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunan temel ünlüler (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) ile birlikte bu ünlülerin kısmen değişmiş şekilleri görülür. İKA’da kullanılan yazı dilindeki ünlülerin değişmiş şekilleriyle Doğu Anadolu ve Azeri ağızlarında kullanılan ünlüler arasında birtakım benzerlikler görülmektedir. İKA’da yazı dilinde kullanılan temel ünlüler dışında tespit ettiğimiz ünlüler şunlardır:

á ünlüsü: İKA’da sıklıkla kullanılan a-e arası bir orta damak ünlüsüdür.

‘ásgere (IA-9), ‘áza (IA-78), ‘ádet (IB-36), ‘áynı (IC-28), viláyetínin (IIB-23), ‘álevi (IIC-40), ‘Ázerbaycan (IID-2), ‘ácemiler (IIIB-3), ‘Áhmet (IIIB-14) Ğání (IVA-43), ‘Ántep’den (VD-14), ‘Áli’nínkíní (VIA-26).

İKA’daki bazı ünlü özelliklerine Erzurum-Kars ağızlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, Kars-Arpaçay ağzında kullanılan á sesi ile; Erzurum ağızlarında kullanılan ú sesi İKA’da da yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

a ünlüsünün e ünlüsüne yakın bir biçimde kullanılışı, Azerbaycan Türkçesinin önemli özelliklerindedir. *kalp* > *ğelb*, *asker* > *esger*, *haber* > *heber* (Ercilasun, 1998: 13) gibi kullanımlara aynı biçimiyle İKA'da da rastlanmaktadır.

ı ünlüsü: Daha çok *b*, *d*, *ğ*, *l*, *r*, *s*, *y* ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan, orta damağın *i*'ye yakın bir bölgesinde boğumlanan *ı*-*i* arasında bir ünlüdür.

götirim (IA-13), ellí (IB-31), endíđi (IC-25), ğeldíđin (ID-15), ğiğiyığ (ID-56), cebíme (IIB-13), sehebí (IIC-41), maniplesí (IIIA-21), ğeldím (IVB-2), pendír (VA-11), evímizde (VIB-13).

ú ünlüsü: Daha çok *b*, *d*, *ğ*, *k*, *l*, *m*, *n* ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan, *u*-*ı* arasında, *ı*'ya yakın bir ünlüdür.

yetmiş dokúz (IA-92), Vitdo'nún ođlúna (IB-16), koyúnı (IC-9), kıomútanı (IIB-8), ođlú (IIIA-7), kıabúl (IVA-9), kıocúđu (VB-14), yođúrúrdú (VB-39).

ı° ünlüsü: İKA'da çok sık rastlanan bir ünlüdür. Özellikle şimdiki zaman eki *-yor*'dan önce gelerek, *y* sesinin yuvarlaklaşmasını sağlar. Bu ünlü, *u* > *ı* arası bir ünlü olup, *u* veya *ı* ünlüsünün yarısı kadar bir enerjiye sahiptir.

uymı°yō (IA-3), kıomı°yō (IE-4), alı°yōđ (IIB-15), kıaçı°yō (IIIB-16), yapı°yōdú (IVA-39), bılañmı°yō (VA-9), yatı°yōlar (VIA-9).

ú ünlüsü: *ü* > *i* arası *i*'ye yakın bir ünlüdür. Daha çok *ç*, *d*, *ğ*, *m*, *ş*, *z* ünsüzlerinden sonra gelir.

sözúñ (IC-27), ölçúcúydıđ (ID-31), öldürdúđúmúz (IE-46), düzúlmúđuđ (IIB-15), kıókúmüzün (IIIA-8), öpdúm (VIC-19).

ı ünlüsü: İKA'da sıklıkla rastlanan *ı* ünlüsü, özellikle *-yor* ekinden önce gelerek *y* sesinin yuvarlaklaşmasını sağlar. *ü* > *i* arası bir ünlü olup, *ü* veya *i* ünlüsünün yarısı kadar bir enerjiye sahiptir.

veri°yōsa (IA-13), ğidıyōđ (ID-16), bilmıyōm (IIB-40), dıyōlar (IIIA-11), edıyōlardı (IVB-30), eyili°yō (VA-8), yıyōlar (VIB-23).

u° ünlüsü: ü sesinin enerji değeri bakımından yarısı olup, özellikle *-yor* ekinden önce gelir. Kendisinden sonraki y sesini yuvarlaklaştırma özelliği vardır. İKA'da sık rastlanmaz. ı sesine yakın bir ünlüdür.

soru°yō (ID- 4), bozu°yō (IE-16), durmu°yōdú (IIC-5), oynu°yōlar (IVA-6), olu°yōdú (VA-29), vuru°yōlardı (VIC-24).

ü° ünlüsü: ü sesinin enerji değeri bakımından yarısı olup, özellikle *-yor* ekinden önce gelir. Kendisinden sonraki y sesini yuvarlaklaştırma özelliği vardır. i sesine yakın bir ünlü olup İKA'da nadiren görülür.

bürünü°yō (IA-55), götürü°yō (IE-5), üyüdü°yōdú (IIC-50), sölü°yō (IVA-27), görünmü°yō (VA-38).

1.1.2. İKA'da Kullanılan Uzun Ünlülerin Ortaya Çıkış Nedenleri

İKA'daki uzun ünlüler genellikle birtakım ses olayları sonucunda ortaya çıkmışlardır.

Ünsüz Düşmesi Sonucu Ortaya Çıkan Uzun Ünlüler

ō Ünlüsü: -r ünsüzünün düşerek kendisinden önce gelen ünlüyü uzatmasıyla ortaya çıkar, bu özellik *-yor* eki için geçerlidir.

geliyō (IA-4), vermiyō (IC-2), alı°yōdıh (II-9), edi°yō (IIIB-22), kıru°yō (IVB-34), bilmıyōm (VA-2), olmu°yōdú (VIB-6).

â Ünlüsü: -h- ünsüzünün düşerek kendisinden önceki ünlüyü uzatmasıyla ortaya çıkar.

yâv> yahu (IA-72), â sonna> aha sonra (IB-10), öldürdümâ (ID-20), herâlda> her hâlde (IF-85), heç yoĥâ (IIB-29).

Ünlü Karşılaşmasından Doğan Uzun Ünlüler

ê Ünlüsü: n'êdiyõñız> ne ediyorsunuz (IA-73)

î Ünlüsü: nîneyim> ne eyleyeyim (IA-90)

õ Ünlüsü: n'õlacaḡ> ne olacak (IF-43).

Vurgu ve Ünlemeden Doğan Uzun Ünlüler

Bu ünlüler genellikle beğenme, şaşırma, abartma gibi anlamlar taşıyan ünlemler ile sözleri bağlama durumundaki kelimelerde kendisini gösterir.

â Ünlüsü: ossâ (VA-12), sâḡbı â (IF-52).

ê Ünlüsü: ê buranan (IIB-46), bêy (IID-58), dêy (VB-9).

Alınma Kelimelerdeki Uzun Ünlüler

Arapça ve Farsçadan dilimize giren kimi kelimelerdeki uzun ünlüler İKA'da kullanılmaya devam etmektedir.

irşâd (IA-2), lisân (IA-3), âyetle (IA-15), sâbıḡa (VA-44)

Bazı Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde ise uzun ünlü özelliḡi kaybolmuştur.

reḡman (IA-35), numuneyıḡ (IB-6), vilayete (ID-7), düzergaḡ (IA-64), ikram (IB-15), idarem (ID-78)

1.1.3. Kısa Ünlüler

Boğumlama süresi normal ünlülere göre daha kısa olan ünlülerdir. İKA'daki oluşumları iki şekildedir:

a) *i*- fiilinin özellikle *-ğ* ile biten kelimelere eklendiğinde boğumlanma süresinin kısaldığı görülmektedir.

yoğu°du (IVA-7), çoğu°du (IVA- 37)

b) *l, m, n, r, y* gibi akıcı ünsüzlerden önce gelen ünlülerin orta hecenin vurgusuz olması ile birlikte kısaldığı görülmektedir. İKA'da özellikle *n, y* akıcı ünsüzlerinde bu özellik göze çarpmaktadır.

Niydi°ye (IA-7), kağı°yō (IA-46), bantları°nı (IA-87), görmiye (IB-19), parı°ya (IB-36), alı°yō (ID-45), Urfi°ya (IIA-13), doğı°zan (IID-29), Karânam (VB-17), satmı°ya (VIA-16).

Ünlüler Tablosu

Tablo 3: İKA'daki Ünlüler

	Düz			Yuvarlak	
	Geniş	Yarı Geniş	Dar	Geniş	Dar
Art	a, â		ı, î, i°	o, õ	u, u°
Yarı Art	á	â	í		ú
Ön	e, ê	ä	i, î	ö, õ	ü, ú, ü°

1.1.4. İkiz Ünlüler

Bir kelime içinde iki ünlü arasında kalan *ğ, k, y* gibi hafif boğumlanan ünsüzlerin erimesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

deil (IA-13), seizene (IA-92), dêîrmení (VIB-17).

1.1.5. Ünlü Uyumları

“Vokal uyumu bir kelimedeki vokallerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uyması hadisesidir. Türkçede, köklerde olsun, kök ve eklerde olsun, bir kelimenin bütün vokalleri çeşitli bakımlardan birbirlerine benzerler. Öyle ki bir kelimenin ilk hecesindeki vokalin vasıfları nasılsa ondan sonraki hecelerin vasıfları da öyle olur. Yani Türkçede bir kelimedede birbirlerine aykırı vokaller bulunmaz; bir kelimenin vokalleri arasında açık bir uygunluk göze çarpar.” (Ergin, 2003: 70)

“Kalınlık–incelik uyumu bir kelimedeki vokallerin kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olmasıdır. Türkçede bir kelimedede vokallerin hepsi ya kalın, ya ince olabilir. Bir kelimedede hem kalın, hem ince vokal bulunmaz. Türkçenin en büyük fonetik hususiyetini bu kaide teşkil eder. Türkçeye giren ve böyle bir uyum taşımayan yabancı kelimeler bile ağızlarda geniş ölçüde kalınlık-incelik uyumuna tabi tutulurlar.” (Ergin, 2003: 70-71)

“Düzlük-yuvarlaklık uyumu bir kelimedeki vokallerin düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. Bu uyum Türkçenin her devrinde her sahada kelime bünyesine kuvvetle hâkim olan bir uyum değildir. Bu uyum ancak bugünkü Türkiye Türkçesinde kuvvetli bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde böyle bir uyum mevcut değildi.” (Ergin, 2003: 72)

1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

1.1.5.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumunu Bozan Türkçe Kelimeler

Yazı dilinde uyumu bozan bazı Türkçe kelimelerin İKA’da eskicil şekillerini muhafaza ettikleri için uyuma dâhil oldukları görülmüştür.

hani> hanı (IA-4), kardeşi> kardaşı (ID-19), elma > alma (VIC-12).

1.1.5.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumunu Bozan Eklerin Durumu

a. -yor: İKA'da bu ek kendisinden önce gelen ünlünün etkisiyle r sesini düşürmüş ve -yō biçimiyle kullanılmakta, kalınlık-incecik uyumunu bozmaktadır. veriŷō (IA-47), hersleniŷōdú (VB-36), ğeliŷōdú (VIC-30).

b. -ken: Aslı "i-ken" olan bu ek, İKA'da uyumu bozan eklerden birisidir. paŷayken (IIIA-2).

c. ile: İKA'da *ile* sözcüğü bazı durumlarda Türkiye Türkçesindeki gibi kullanılmakta; bazı durumlarda da ek yığılması sonucunda *-nAn* biçiminde kullanılmakta olup, uyumu bozmamaktadır.

burnu ile> burnu ile+n> burnúnnan (IA-34), merkep ile> merkep ile+n> merkebinen (IIC-43), ħendek ile> ħendek ile+n> ħendeknen (IA-48), heyet ile> heyet ile+n> heyetinen (IA-85).

d. -leyin: Kelimelere zaman anlamı katan bu ekin, İKA'da aynı anlamı veren ve uyuma dâhil olan *-tan* biçiminde kullanıldığı örnekler de görülmüştür. sabahleyin (IA-50), sabatdan (ID-17), sabattan (VIA-14).

e. -ki: İKA'da *-ki* eki uyumu bozan eklerden biri olarak dikkat çekmektedir. devletinkin (IA-2), öydenkin (VD-12).

f. -gII: Bu ek de uyumu bozma özelliği ile dikkat çekmektedir. Bazı kullanımlarda benzeşme yoluyla uyumun gerçekleştiği de görülmektedir. Ğanığilden (IVA-43), Ğessengilin (VA-27), anamğil (VB-12).

Ayrıca, bazı durumlarda ħ sesinin etkisiyle kalınlık-incecik uyumunun bozulduğu da görülmektedir.

ğetdiħ (ID-39), ğiŷiyih (ID-56), telebedih (IIIB-12).

1.1.5.1.3. Alınma Kelimelerin Durumu

Türkiye Türkçesinin birçok ağzında olduğu gibi İKA'da da özellikle Arapça ve Farsçadan dilimize giren birçok kelime benzeşme yoluyla uyuma dâhil edilmiştir.

a. İlerleyici Benzeşme: Kelimelerin ilk hecesindeki kalın ya da ince ünlünün, kendilerinden sonra gelen aykırı ünlüleri kalın ya da ince hâle getirdiği benzeşmedir.

Ar. silâh> sileh (IA-11), Far. sâye> sayasında (IA-37), Ar. imtihân> intihem (ID-32), Ar. nüfûs> nüfûzüne (IE-14), Ar. istirâhat> istirehet (IID-39), yoğu°du (IVA-7) çoğu°du (IVA-13), Far. âteş> ataş (VD-17).

b. Gerileyici Benzeşme: Kelimelerin ilk hecesindeki kalın ya da ince ünlünün, kendilerinden sonra gelen kalın ya da ince ünlüye benzemesidir.

Ar. zafer> zeferinî (IA-37), Far. haste> hesteken (IB-25), Ar. kıymet> geymetlise (IC-28), Ar. talebe> telebelere (IF-11), Ar. tahmîn> teħmin (IF-65), Far. tâze> tezze (IIB-40), Ar. rahmet> rehmetliĝ (IIC-49), Ar. haber> heberimiz (IIIA-4), Ar. ‘asker> eşgerliĝde (IIIA-16), Far. berâber> barabar (IVA-6).

Bu özellikler Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesiyle de benzeşmektedir. Erzurum-Kars ağzında kullanılan *heber*, *rehmet*, *ģeder*, *ĝardaş vb.* (Ercilasun, 1998: 18) kelimelerle; Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *askâr*, *xânçâr*, *mâhârrâm vb.* (Ercilasun, 2007: 178) kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

İKA'da bazı kelimelerde gerçekleşen benzeşme özelliği hem ilerleyici hem de gerileyici benzeşmeye örnek gösterilebilecek şekildedir.

Ar. cenâze> cenezem (IC-14), Ar. tiryâki> tiryeki (IE-20), Far. süvâri> suvarı (IIB-8)Ar. vilâyet> vileyet (IIC-14).

Ayrıca, bazı kelimelerin, kalın sıradan ince sıraya veya ince sıradan kalın sıraya doğru benzeştiği de İKA'da görülmektedir.

Ar. maħsad> meħset (IB-39), emmímín (IIA-7), Ar. sâ'at> seĝet (IIA-18), Ar. faħat> feĝet (IVB-13), Hessen (VA-50).

1.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe bir kelimenin ilk ünlüsü düz (a, e, ı, i) ise sonraki ünlüleri de düz; yuvarlak (o, ö, u, ü) ise sonraki ünlüleri ya düz-geniş (a, e) ya da dar-yuvarlak (u, ü) olur.

İKA'da düz-geniş (a, e) ünlüden sonra *b,v,m,f* dudak ünsüzlerinin gelmesi u sesinin ı şeklinde kullanılmasına neden olmaktadır.

1.1.5.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması

İKA'da, yazı dilimizden farklı olarak şu kelime veya eklerde uyumun bozulduğu tespit edilmiştir.

Şimdiki Zaman Ekinde Uyumun Bozulması: uymı °yö (IA-3), yoğırı °yön (VB-3).

İyelik Ekinde Uyumun Bozulması: boyıñ (IA-12), kıoltığıña (IA-63), oğlıña (IA-72), hükmine (IB-15), öynigine (VA-31), boyına (VA-40).

Geniş Zaman Ekinde Uyumun Bozulması: görürsen (IA-15).

Yapım Eklerinde Uyumun Bozulması: sorımlı (IA-24), soğı (IID-15).

Sıfat-Fiilde Uyumun Bozulması: kıondığı (IA-20), savurdığı (IA-67), olduğüm (IIB-13).

İsim Yapım Eklerinde Uyumun Bozulması: kıullıh (IA-20), gururlı (IA-35), toklı (VA-55).

Görülen Geçmiş Zaman Ekinde Uyumun Bozulması: kıondı (IA-21), kıonışdüm (IA-87), gövirediğ (VD-17).

Olumsuz Ekinde Uyumun Bozulması: yunmıya (IC-14).

Zarf-Fiil Ekinde Uyumun Bozulması: kıurıya (IE-17)

Şahıs Eklerinde Uyumun Bozulması: olduğ (IVA-31)

Öğrenilen Geçmiş Zamanda Uyumun Bozulması: dutmış (VA-32)

Belirtme Hâl Ekinde Uyumun Bozulması: kıoyunu (IC-9).

Ayrıca, çocukları (IA-11), doğı°zan (IID-29), zubbın (IIIB-21), odun (IVA-19) gibi kelimelerde de düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulduğu görülmektedir.

Bazı kelimeler yazı dilinden farklı olarak uyuma girmektedir:

İstanbul (IA-7), Abdillâh (IIB-34), yağmır (VIC-22), ħammır (VB-3), ħabıl (IF-46)

Lakaplarda isimlerin kısaltıldığı durumlarda ve yemek isimlerinde özellikle “o” sesi kelimenin farklı yerlerinde bulunabilir:

Eħmo’nın (IA-88), Öro (IC-16), ğilloddik (VB-21), Kara’bo (VIA-26), Neco (IA-76), Vit’do’nun (IB-16), Hevino (IB-23)

1.1.6. Ünlü Değişmeleri

1.1.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a> e Değişmesi

İKA’da, özellikle dilimize yabancı dillerden girmiş kelimelerde görülür. Bu değişim, bazı ünsüzlerin kalın ünlüleri kendi boğumlanma noktalarına çekmesiyle ilgilidir.

Ezerbeycan (IA-1), ħetırine (IA-44), ħeyat (IB-12), seğet (IIA-18), ‘âsgere (IA-9), ezeni (IA-47), Ħessen (IB-24), ħernenen (IIB-15), sileħ (IA-11), ħerekete (IA-47), Ar. ħayr> hayır> ħeyir (IB-24), vileyet (IIC-14), tamam (IA-13), Ķedir (IA-88), Ar. maħsad> meħset’ (IB-39), Ar. ħalem> ğelem (IIIA-18), birez (IA-26), Ar. faħat> feğet (IA-90), ħeyvan (IC-2), Ar. ħattâ> ħetta (IVA-32), Reħman (IA-36), meĝeşı (IA-91), Ar. ħalb> ğelbinden (IC-10), Ar. ba’zı> beĝzı (IVB-29), seħepsız (IA-43), Peħember (IB-9), ceneze (IC-14), erazı (VIB-22), tenenin (IA-44), Ar. ħavl> ħevlınen (IB-9), ħerf (IE-7), ħeber (IB-11), zeman (IE-8), Ar. ħazâ> ħezaydı (IF-41).

a> i Değişmesi

İKA’da çok sık rastlanan bir ses olayı değildir.

Ar. ictimâ’> iştimiya (IA-41), Far. bahâne> bahine (IF-57).

u> ü Değişmesi

İKA'da yalnızca birkaç kelimedede karşılaştığımız ses olayıdır.
Ar. hudûd> hûdûde (IA -69), Ar. nüfûs> nüfûş (IE-9), sus-> süs- (IIB-17).

ı> i Değişmesi

İKA'da sık rastlanan bir ses olayı değildir.
Osmancik (IA-64), Ar. ğayb> kayıp> ğeyip (VD-5), kalkıp> kağıp (VD-28).

1.1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e> a Değişmesi

Yabancı kökenli kelimelerin bir kısmı ilerleyici ya da gerileyici benzeşmeyle ince ünlüyü kalın ünlü hâline getirebilmektedir. İKA'da sık karşılaşılan bir ses olayıdır.

Far. hâne> hanaydı (IA-22), Ar. zafer> zeferinî (IA-37), sayasında (IA-37), karadaşı (ID-19), zatan (IF-7), sada (IF-25), heralda (IF-85), Ar. nâhiye> nahyası (IIB-39), Ar. berât> baratı (IID-7), Fr. jaquette> ceket> çekat (IIIB-22), Far. berâber> barabar (IVA-6), Ar. zâten> satan (VA-12), Far. âteş> ataş (VB-33), tiyara (VIC-9), bahçaya (VIC-12), alma (VIC-12).

i> ı Değişmesi

Bazı ünsüzlerden sonra gelen i ünlüsünün, İKA'da kalınlaşarak genellikle ı olarak kullanıldığı görülmüştür.

yanı (IA-2), hanı (IA-5), gişiyiğ (IA-14), şehpsız (IA-43), gezdirdikden (IA-51), Far. ebrîşüm> ibrişim> erbışım (IA-59), şındı (IA-67), Kçedir (IA-88), yetmiş (IA-92), Ar. kavlı> kevlînen (IB-9), camıdan (IB-25), İsp. cigaro> cığara (ID-69), misafirlarına (IF-52), lıra (IIB-13), örtmemız (VA-28), telızde (VC-17), vağıt (VIB-2).

ü> u Değişmesi

Bazı kelimelerin yanlış telâffuz edilerek ince ünlülerinin kalınlaştırıldığı ya da bazı kelimelerdeki ince ünlülerin kalınlık-incelik uyumuna dâhil edilmek için İKA'da kalınlaştırıldığı görülmüştür.

Ar. teneffus> tenefus (ID-58), Ar. tecrîbe> tecrübe> tecirube (IF-67), Far. süvâri> suvarı (IIB-8), dunnalar (VB-16).

1.1.6.3. Geniş Ünlülerin Daralması

a> ı Değişmesi

Daraltıcı özelliği bulunan y ünsüzünün etkisiyle ortaya çıkan bir değişimdir. Orta hece, bu değişimde vurgusuzdur.

Babı'ya (IA-26), yayılmıya (IF-28), Urfi'ya (IIA-13), satmı°ya (VIA-16)

e> i Değişmesi

Özellikle *m*, *s*, *y* ünsüzlerinin etkisiyle darlaşma gerçekleşmiştir. Niydi'ye (IA-7), girmiyeni (IA-10), hisaba (IA-38), deyin (IA-65), kimsiye (IB-39), besliyemişö (IF-50), yimez (IF-63), örtmiye (VA-28), tiyara (VIC-9).

o> u Değişmesi

İKA'da yalnızca birkaç kelimedede karşılaştığımız ses olayıdır. ıumut (ID-52), Ar. sufre> sofraya> surfayı (IID-12).

e> u Değişmesi

İKA'da sık rastlanan bir ses olayı değildir. Ar. cemâ'at> cumeğeti (IB-37).

e> ü Değişmesi

ü ünlüsünün etkisiyle ortaya çıkan bir ses olayı olup İKA'da sık rastlanmaz. düpüdüz (VA-27).

ö> ü Değişmesi

ü ünlüsünün etkisiyle ortaya çıkan bu ses olayı İKA'da yalnızca tek bir kelimedede görülmüştür.

üyüdü°yödú (IIC-50).

1.1.6.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

i> e Değişmesi

Kapalı e sesini ilk hecede bulunduran kelimelerde yaygın olan değişimdir.

eyi (IA6), ğet (IA-13), zeyrat (IA-18), erbişim (IA-59), deyin (IA-65), şehpsız (IA-43), heç (IA-79), endiriŷō (IB-25), Ar. 'inâd> 'eynadıdı (IC-3), Far. şehhr> şehir> şehir (IC-4), tetik> tetegini (ID-29), Ar. ni'met> neğmet (ID-68), becerekli (IE-39), hade (IF-29), ğeydım (IIB-22), Far. zencîr> zincir> zencîrí (IIB-41), eniše (VA-9), ğene (VA-45), eħdıyacımız (VIB-24).

Bu genişleme olayına, Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesinde de rastlanmaktadır. *şehir, heç, höküm, zencir, eşit-, nemet* gibi kullanımların İKA'da da aynı şekliyle kullanıldığı görülmektedir.

u> o Değişmesi

İKA'da yaygın görülen bir ses olayı değildir.

Ar. şu'be> şobede (IIC-22).

ü> ö Değişmesi

İlk heceleri dudak ya da artdamak ünsüzleriyle başlayan kelimelerin dar ünlüleri İKA'da genellikle geniştir.

böyükler (IB-10), hökmine (IB-15), güzel (ID-8), Ar. ħukûmet> hükümet> hükümet (IIA-10), Ar. ħurmet> hürmetine (IID-26), bösböyükdú (VB-36), bu gün> böyün (VIA-14).

ı> e Değişmesi

İKA'da yalnızca birkaç kelimedede görülen bu ses olayında da artdamak ünsüzlerinin ilk hecede bulunmasının etkisi vardır.

Ar. kıymet> geymetlise (IC-28), Ar. hırs> hırslan-> hersleniğödü (VB-36).

1.1.6.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

i> ü Değişmesi

İKA'da çok sık rastlanan bir değişim değildir. Dudak ve diş-dudak ünsüzlerinin kendilerinden sonraki düz ünlüyü yuvarlaklaştırma özelliği ile ortaya çıkan bir ses olayıdır.

üçun (ID-68), Far. cuft, cift> çift> çüt (ID-72).

ı-i> u Değişmesi

“Bu değişim bir iki kelimedede görülen bir değişme olup umumiyetle Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır: uçun> içün> için gibi.” (Ergin, 2003: 81). İKA'da da zaten yalnızca birkaç kelimedede rastlanmaktadır.

üçun (ID-68), puñarın (IID-15), zubın (IIIB-20).

1.1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

u> ı Değişmesi

b, f, m, p, v dudak ve diş-dudak ünsüzleri bulunmasına rağmen düz ünlülerden sonra düz ünlülerin gelmesi şeklindeki kuralın İKA'da da geçerli olduğunu gösteren ses olayıdır.

‘Ebdirehmen (IA-1), uymığö (IA-3), İstanbul (IA-7), biliğö musınız (IA-8), çocukları (IA-11), boyun (IA-12), ordiya (IA-17), kullıh (IA-20), sorımlı (IA-24), yımışah (IA-35), mevzı (IA-38), Ar. muhtâr> mihdardı (IA-70), Mıstafa (IA-29), Abdillah (IIB-34), komış (IIB-34), yağmır (IIC-5), soğı (IID-15), bılambaç (IVA-39), Far. harbûz>

karpuz> arpız (IVB-32), bılañmı°yö (VA-9), boyına (VA-40), Ar. amîr> hamur> ammır (VB-3), dapılamış (VIA-24).

Bu değişime, Erzurum-Kars ağızları ile Azerbaycan Türkçesinde de sık rastlanmaktadır. *mıdar, yağmır, amır, amur, bele, yarpız, albur, arpız, ocı* (Gemalmaz, 1995: 107) gibi kullanımlar aynı şekliyle İKA’da kullanılmaktadır.

ö> e Değişmesi

“bu ile> böyle”, “şu ile> şöyle”, “o ile> öyle” kelimelerinin İKA’da düzleşmesi ile ortaya çıkan bir ses olayıdır.

ele (IF-14), bele (IIC-4), şe (IID-27).

ü> ı Değişmesi

İKA’da yalnızca birkaç kelimedede görölen bir ses olayıdır. görürsen (IA-15), söziñi (IA-28).

ü> i Değişmesi

“Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmakla beraber değişen misaller bugün bile bazı ağızlarda eski şekillerini muhafaza etmektedir.” (Ergin, 2003: 81) mibarek (IA-4), dördincü (IA-6), götirim (IA-13), günü (IA-85), ökmine (IB-15), öldürilece (IC-16), Ar. hücre> ücra> icra (ID-10), tüp> tip (IIC-12).

1.1.7. Ünlü Düşmesi

İKA’da ünlü düşmeleri daha çok *d, ğ, n, r, ş, y* ünsüzlerinden birinin arasında olmaktadır. Bu düşmelerde orta hece ünlülerin genellikle vurgusuz oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca yer belirten kimi kelimelerin son sesteki ünlüleri, bulunma ya da çıkma bildiren durum eklerinden biriyle karşılaştınca düşme eğilimi göstermektedir. Kimi ünlü düşmelerinin de hızlı konuşma, telâfuz ve hatalı hece kuruluşları nedeniyle gerçekleştiği görölmektedir.

apağnı-kapağını (IA-41).

ķapısıñ-kapısını (IA-60): Son seste ünlü düşmesi

n'ediýõñız –ne ediyorsunuz (IA-73)

íküş-iki-üç (IA-77): Son seste ünlü düşmesi

burda-burada (IB-5)

la-ula (IB-18): Ön seste ünlü düşmesi

hazrım-hazırım (ID-10), sırı°ya-sıraya (ID-32), ceryan(IF-32), n'olacağ-ne olacak (IF-43), Adı°yaman-Adıyaman (IIB-23), nahyası-nahiyesi (IIB-39), sanyede-saniyede (IIB-56), babayitler-babayiğitler (IIC-10), vurrum-vururum (IID-24), boyna-boyuna (VB-7), Ķarânam-Kara Anam (VB-17), Ķarâba-Kara Abo (VIA-26).

1.1.8. Ünlü Türemesi

İKA'da birtakım ünlü türemeleri, dilimize yabancı dillerden giren kimi kelimelerde genel bir eğilim olarak görölmektedir.

Ön Türeme: İKA'da yaygın bir türeme değildir. Türkçe kelimelerin başında *l*, *m*, *r* ünsüzlerinin bulunmaması nedeniyle gerçekleşen bir türemedir. İKA'da karşılaştığımız tek örnekte önce göçüşme sonra türeme olayı gerçekleşmiştir.

Far. rîçâl> reçel> leçer> ileçer (IB-18).

İç Türeme: Dilimize yabancı dillerden giren kimi kelimeleri Türkçe söylenişe uygun bir hâle getirmek için İKA'da birtakım ünlü türemeleri görölmektedir.

ķontrol (IA-42), yalnız (IB-5): Bu kullanım, eski kullanımın devamı niteliğindedir.

kilometire (ID-7), tecirube (IF-67), santıralcı (IIB-20), hepsisi (IIB-37), tiren (IIC-14), ĝıram (IID-11), doķı°zan (IID-29), filime (IID-34), cumhurbaşkanımız (IIIA-3), ĝeyip (VD-5), eletiriknen (VIB-24).

1.2. Ünsüzler

1.2.1. Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler

İKA'da, yazı dilimizde bulunan yirmi bir ünsüz dışında, boğumlanma yerleri farklı ve Türkiye Türkçesinin çeşitli ağızlarında hâlâ kullanılan aşağıdaki ünsüzler de vardır:

ñ Ünsüzü: İKA'da kelime ortasında ve sonunda bulunmaktadır. Daha çok ilgi ve ikinci şahıs eklerinde görülür.

biñ (IA-4), göñüllü (IA-17), kapısıñ (IA-60), buñarda (IA-83), baña (ID-43), yalañız (IE-38), ilerí görüñüñüz (IF-14), puñarın (IID-15), soña (IIIB-21), bılañmı °yö (VA-9), donuyor> donı °yö (VB-36), on biñe (VIA-18).

ħ Ünsüzü: Hırıltıl ħ ile normal h arası bir sestir.

Ĥesen (IB-24), Ĥecı (ID-19), MeĤemed (IF-35), Ar. ihtiyâc> eĥdıyacımız (VIB-24).

ħ Ünsüzü: Hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir art damak ünsüzüdür.

duraħ (IA-17), kırħ (IA-19), Far. ĥâne> ĥanaydı (IA-22), ĥendeĥnen (IA-48), Ar. ĥayr> ĥeyir (IB-31), Ar. muĥtâr> miĥtardı (IIC-38), oĥutmı °yöħ (IVA-9), aĥdaracaħ (VB-3), aĥ torpaħ (VC-21), ĥeyirli-neĥfılı (VIA-30), Ar. vaĥt> vakit> vaĥıt (VIB-2).

ķ Ünsüzü: k, g arası sedasız bir art damak ünsüzüdür, özellikle kalın ünlülerden önce kendisini belli eder.

ķırħ (IA-19), ĥapaĥı °mı (IA-41), ĥoltúhda (IA-62), ĥaynaħ (IIC -37).

ķ Ünsüzü: k, ç arası bir ünsüzdür ve daha çok ince ünlülerden önce veya sonra kendisini gösterir.

dedi ķi (IA-12), ĥendeĥnen (IA-48), Türkiye (ID-15), terķ (ID-34), iki (IF-25), ķüĥücük (VA-12), evelķi (VA -24), eylikli (VD-23), ķim (VD-27), eķmek (VIB -10).

t' Ünsüzü: t-d arası bir sestir.

düş'ti (IA-23), zat' (IA-41), t'ene (IC-9), ĥest'eliĥ (VA-32).

ğ Ünsüzü: k-g arası bir ünsüz olup Azerbaycan Türkçesi ve Erzurum-Kars ağızlarında da sık kullanılmaktadır. Kalın ünlülerle kullanımı yaygındır. Erzurum-Kars ağızlarındaki *gelb, geyb, dođđuz, deđđe, feğet, geder, gor* gibi kelimelerle; Azeri Türkçesindeki *goyun, gab, gadın, gala, gardaş* gibi kelimeler İKA'da aynı şekilde kullanılmaktadır.

yemeğ (IA-25), ğururlı (IA-35), Ar. fağat> feğet (IA-90), ğızların (IB-35), Ar. çalb> gelbinden (IC-10), ğeymetlise (IC-28), Ar. şadar> geder (ID-29), bölüğ (ID-60), ğızamıh (IE-5), Ğeyseri (IE-15), ğelem (IIIA-18), Ğání (IVA-44), ayađđabı (VA-24), Ar. ğayb> kayıp> ğeyip (VD-5), ğövirediğ (VD-17), ğe (VIB-15), mibareğ (VIC-19).

ĝ Ünsüzü: g-c arası bir sestir, bu kullanım Azerbaycan Türkçesinde ve Erzurum-Kars ağızlarında da rastlanmaktadır, daha çok ince ünlülerden önce kullanımı yaygındır.

ĝeldí (IA-24), ĝöre (IB-36), ĝidiđölar (IF-44), ĝeydím (IIB -22), ĝetirdiler (IVA-11), ĝünner (IVB-36), ĝibin (VC-7), ĝün (VC-24), ĝece (VIC-7).

ć Ünsüzü: Normalden daha önde söylenen, hafif, sızıcı bir ünsüzdür, vurgulu söylenir.

Genć (IA-16), yataćađ (VB-39), ćocuđú (VC-3).

č Ünsüzü: Normalden daha önde söylenen, hafif, sızıcı bir ünsüzdür, vurgulu söylenir.

üč (IA-77), üčun (IE-26), ćocuđlar (IVA-50), kúćucúk (VA-12), gećimiz (VA-54), ćıđartıđödúm (VB-26), heć (VD-27), ćođdankí (VIB-16).

ý Ünsüzü: Özellikle řimdiki zaman ekinden ve dar ünlülerden önce gelen “yarım y” deđerindeki bir sestir.

istiğöm (IA-9), yiğen (IA-30), sorığö (ID-47), kovuyor> şoğuğö (IF-53), beklemiğöm (IID-22), yağığödü (VA-20).

š Ünsüzü: s-z arası bir ses olup, İKA'da fazla yaygın deđildir.

nüfüš (IE-9).

Ünsüzler Tablosu

Tablo 4: İKA'daki Ünsüzler

	Süreksiz			Sürekli					
	Ötümlü	Ötümsüz	Ötümlü	Ötümlü	Ötümsüz	Nazal	Yanakh	Titrek	Yarı Ünlü
Dudak	b	p							
Diş-dudak				v	f				
Diş	d	t	t', s'	z	s	ñ			
Diş-damak	c, c'	ç, ç'		j	ş				
Ön damak	g	k	k', g'		h			r	y, y'
Art damak		ğ		ğ	h		l		
Gırtlak					h				

1.2.2. Ünsüz İlişkileri

1.2.2.1. Ünsüz Benzeşmesi (Asimilasyon)

Kelime içinde boğumlama niteliği aynı ya da yakın olan ünsüzlerden birinin diğer ünsüzü kendisine benzetmesidir. Türkçede çok sık görülen ses olaylarından biridir. Benzeşme, yan yana gelen ünsüzler arasında olabileceği gibi uzakta olan ünsüzler arasında da mümkündür. Zira, Türkçenin ses kurallarının çoğu, benzeşmeyle yakından ilgilidir.

İKA'da ünsüz benzeşmesi çeşitli biçimlerde görülmektedir:

1.2.2.1.1. İlerleyici Benzeşme

Boğumlanma noktası aynı ya da yakın olan iki ünsüzden öncekinin sonraki ünsüzü kendisine benzettiği ses olayıdır. Şu örneklerde tam benzeşme vardır:

-nr-> -nn-: sonra> sonna (IA-4). “Bu değişime Malatya ağzında (soñna) şeklinde rastlanmaktadır.” (Caferoğlu, 1958: 5)

-nl-> -nn-: günlük> günnük (IA-7), dinle> dinne (IA-11), anlıyon> annıyoñ (IA-12), burnunla> burnúnnan (IA-34). “Bu değişime Karamanlı ağzında (añna- gibi) rastlanmaktadır.” (Caferoğlu, 1958: 5)

-nd-> -nn-: ondan> onnan (IA-36). “Bu değişime Siverek ağzında (onnan gibi), Manisa ağzında (sennen gibi) rastlanmaktadır.” (Caferoğlu, 1958: 5)

-ny-> -nn-: dünyalar> dunnalar (VB-16). “Bu değişime Denizli ağzında (düñna gibi) rastlanmaktadır.” (Caferoğlu, 1958: 5)

1.2.2.1.2. Gerileyici Benzeşme

Boğumlanma noktası aynı ya da yakın olan iki ünsüzden sonrakinin önceki ünsüzü kendisine benzettiği ses olayıdır.

-rl-> -ll-: giderler> gideller (IA-8), derler> delller (IE-22), tarlalar> tallalar (IF-42), saklarlardı> sahlallardı (IVA-4). “Bu değişime Giresun ağzında (talla gibi) rastlanmaktadır.” (Caferoğlu, 1958: 9)

-zs-> -ss-: doldurmazsanız> doldúrmassanız (IB-38), gitmezsek> getmeşşek (VB-29). “Bu değişime Uzunköprü ağzında (tussuz gibi) , Eskişehir ağzında (olmassa gibi) rastlanmaktadır.” (Caferoğlu, 1958: 10)

-ls-> -ss-: olsa> ossa (VD-24). “Bu değişime Muş ağzında (ossun gibi), Konya ağzında (assin gibi) rastlanmaktadır.” (Caferoğlu, 1958: 8)

-ht-> -tt-: sabah+dan> sabattan (VIA-14).

“Kelime içinde bir sesin uzakta bulunan başka bir sesi boğumlanma niteliği bakımından kendisine benzetmesi” (Korkmaz, 2007: 220) şeklinde açıklanan uzak benzeşme olayına da İKA’da rastlanmaktadır.

küçüğünü > çüçüğünü (IC-7), imkan+ı> inkanı (VD-22).

Ayrıca, boğumlanma noktaları birbirine yakın iki ünsüzden birinin diğerinin yerini alması ile ortaya çıkan benzeşmeye de İKA’da rastlanmaktadır.

şindi (IA-6), Fr. biscuit> bisküvi> pisküvit (IA-11), bişire (IB-20), dabança (ID-20), Ar. harc> harçlık> harşlıh (IIB-14), çaşdı (IIIC-16), emzirtmemişgen (VB-12), tikmişdih (VB-19), ujarında (VC-15), Far. bâğçe> bahçe> bahçaya (VIC-12).

1.2.2.2. Aykırılışma (Disimilasyon)

“Bir kelimedede yan yana veya birbirine yakın duran ve boğumlanma nitelikleri bakımından birbirinin tıpkısı veya benzeri olan iki ünsüzden birinin, kendi boğumlanma noktasını ötekinden ayırarak başka bir ünsüze dönüşmesi olayı.” (Korkmaz, 2007: 42)

Far. güzer-gâh> düzergahında (IA-64).

1.2.3. Ünsüz Değişmeleri

1.2.3.1. Ötümlüleşme

Sedasız ünsüzlerin (f, s, t, k, ç, ş, h, p) kendi karşılıkları olan sedalı ünsüzlere dönüşmesidir. İKA’da çok sık rastlanan bir ses olayıdır.

Ötümlüleşme temayülü, Erzurum-Kars ağızlarıyla İKA arasında büyük benzerlikler göstermektedir. Birçok sözcüğün kullanım şekli ortaktır. *gab, gısmet, gız, humar, geçi, gişi, gendi, dabança, daş, davşan, barmağ, bekmes, feğet, esger, püs-güvüt, ajlık, ujar, değge, duz, guş* (Gemalmaz, 1995: 163-167) gibi birçok kelimenin İKA, Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesiyle ortak olarak kullanıldığı görülmüştür.

k> ğ Değişimi

Genellikle kelime başında görülen bir değişiklik olup, İKA’da çok yaygındır.

ğapısına (IA-76), feğet (IA-90), ğız (IB-9), ğadınlar (IB-10), ğelbinden (IC-10), Ar. kıymet> ğeymetlise (IC-28), selametliğ (ID-13), ğeder (ID-29), ğızamıh (IE-5), ğurban (IF-86), ğelem (IIB-2), ğeyiğ (IIB-17).

k> g Değışimi

Eski Türkçede bazı kelimelerin başındaki k'ler Batı Türkçesinde g'ye dönüşmüştür. Bu değışim, Oğuzcanın Eski Türkçe üzerindeki etkilerinden biridir. *kök> gök, kel-> gel-* gibi. Buna karşılık bazı ağızlarda yazı dilindeki k'li kullanımlar, g'ye dönüşmüştür. İKA'da da bu durum geçerlidir.

'ásgere (IA-9), ğışide (IA-14), isgelet (IE-9), ğendine (IE-32), ğeçimiz (VA-54), emzirtmemişgen (VB-12).

k> k Değışimi

Bu değışim genellikle kalın ünlüler etkisiyle gerçekleşir. İKA'da çok yaygındır.

ķonışdúm (IA-87), ķererdí (IB-31), ķalı°yō (ID-17), zaķlanaraķ (IE-19).

k> k Değışimi

ç-k arası bir sestir. k damak ünsüzünün boğumlanması esnasında, dilin üst damağa baskı yapmasıyla ortaya çıkan bir ses olup, İKA'da yaygındır.

ķöyü (IB-6), Türk (IB-6), ķütüğe (IE-4), öydenķini (VD-12).

s> c Değışimi

Dar ünlünün önündeki kelime ötümlüleşme eğilimine uymuştur. İKA'da yaygın bir ses olayı değildir.

cığara (ID-69)

h> ğ Değışimi

İKA'da tek bir kelimedede tespit edilen ses olayıdır.

sahibi> sáğbı (IF-51)

k> y Değişimi

İKA'da yaygın bir ses olayı değildir.
sekiz on> seksen> seyyzen (IIB-49)

k> ħ Değişimi

“Eski Anadolu Türkçesinden sonra Batı Türkçesinin Osmanlı sahası bu ħ'lardan ayrılarak tamamıyla k tarafında kalmış, Azeri sahası ise daha geniş ölçüde ħ tarafını tutmuştur. Öyle ki kelime içindeki ve sonundaki bütün k'lar bugün Azeri sahasında tamamıyla ħ'ya dönmüş bulunmaktadır.” (Ergin, 2003: 89)
olduğdan (IA-4), bağı°yō (IA-10), kullıħ (IA-20), atlamaħ (IA-51), bacanaħmış (IB-24), meħset (IB-39), çocıħ (ID-20), ħapanır (IF-55), doħtor (IIA-14), oħutmi°yōħ (IVA-9).

ç> c Değişimi

İKA'da ç ünsüzünün genellikle dar-düz ünlülerin önünde sedalılaşılarak c ünsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir.
gené (IA-6), küccük (IA-65), Celikan'da (IF-44), Far. çingâne> çingene> cinganı (IIB-38), cizme (IIB-40), Ar. ħarâc> ħarrac (IIC-24), ekmeğcileri (IIC-49), Far. bâğçe> baħcaya (VIC-12).

t> d Değişimi

t-d değişikliği Türkçenin devre farklarını gösteren; yani Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçişi belirten bir ses olayıdır. “Eski Türkçe döneminde bazı t'ler Eski Anadolu Türkçesinde d olmuşken; d'lerin t olması Batı Türkçesinde Eski Anadolu Türkçesinden sonra vuku bulmuş, böylece Eski Anadolu'nun birçok d'leri tekrar t'ye dönmüştür. Batı Türkçesinde Osmanlı ve Azeri sahaları arasında da t-d bakımından fark vardır. Mesela Osmanlı sahasındaki *dök-*, *düş-*, *dik-* kelimeleri Azeri sahasında *tök-*, *tüş-*, *tik-* olduğu hâlde; Osmanlı sahasındaki *taş*, *tuz* kelimeleri Azeri sahasında *daş*, *duz* şeklindedir.” (Ergin, 2003: 91) Bu değişim, Oğuzcanın Eski Türkçe üzerindeki etkilerinden birisidir. Fakat, İKA'da hâlâ Eski Anadolu Türkçesindeki kullanıma sıklıkla rastlanmaktadır.

ğetdikden (IA-46), mihdardı (IA-70), daş (IB-13), mikdar (IB-22), dabança (ID-20), cesadında (IE-10), davşan (IE-41), avrad (IF-79), dutdú (IIB-18), Dilki (IIB-20), dartarsa (IIC-8), daħdıħ (IIIA-21), daħardı (IVB-29), doħútmıř (IVB-32), dezzem (VD-4), dapılamış (VIA-24), eħdıyacımız (VIB-24).

p> b Değişimi

Boğumlanma noktaları yakın olan bu ünsüzler Eski Anadolu Türkçesinde bazı kelimelerin p'ye dönüşmesiyle sedasızlaşmıştır. Fakat İKA'da b'li eski ve aslolan kullanımı yaygındır.

Ar. tesbî> tespit> tesbit (IA-15), pişire> bişire (IB-20), asbabda (IC-14), barmaħ (IIB-10), Far. behâ> paha+lı+lık> bahalılıħ (IIB-14), Yun. boreas> poyraz> boyraz (IIB-39), Far. bâzâr> pazar> bazar (IVB-28), pekmez> bekmezini (VC-16).

s> z Değişimi

Seyrek karşılaşılan bir ötümlüleşme olayı olup, sedasız şekillerinin kullanımı daha yaygındır.

nüfüzüne (IE-14), seyzen (IIB-49), doğı°zan (IID-29), zoğağın (VD-28).

k> ğ Değişimi

İKA'da ulama olayının olduğu sadece birkaç kelimedede bu ötümlüleşme olayı görülmektedir.

ķonuğ olı°yō (IA-7), gelmeğ istiýōm (IA-9), ağırlığ ola (IF-37).

1.2.3.2. Ötümsüzleşme

“Ses tellerinin ciğerlerden gelen havayı titreştirmemesi ve ton vermemesi; ünsüzlerin boğumlanma sırasında titreşimlerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanmasıdır.” (Korkmaz, 2007: 215)

t Sesinin Korunması

İKA'da Eski Türkçenin devamı ve Azerbaycan Türkçesinin etkisine bağlı olarak görülen bir ses olayıdır.

tökülmüş (IA-54), Palantöken (ID-48), tikmişdih (VB-19), tohdora (VD-10).

b> p Değişimi

İKA'da sık rastlanan bir ses olayı değildir.

Fr. biscuit> bisküvi> pisküvit (IA-11), pacadan (IF-78).

c> ç Değişimi

İKA'da yalnızca birkaç kelimedede görülen bir ses olayıdır.

dabança (ID-20), Fr. jaquette> ceket> çekat (IIIB-22), neçe (VIC-20)

z> ğ Değişimi

İKA'da seyrek karşılaşılan bir ses olayıdır.

numuneyih (IB-6), birliğindenih (ID-27).

1.2.3.3. Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin (b, c, d, g, p, ç, t, k) sürekli ünsüzlere (f, ğ, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z) dönüşmesidir.

1.2.3.3.1. Sızıcılaşma

b, d, g, k, m, p, t patlayıcı ünsüzlerinden birinin çeşitli nedenlerle *f, j, ğ, h, s, ş, v, y, z* sızıcı ünsüzlerinden birine dönüşmesidir.

k> ğ Değişimi

Kelime ve hece sonlarında k ünsüzü mutlaka sızıcılaşır.

olduğdan (IA-4), durah (IA-17), yımışah (IA-35), ağdarıldı (IA-76), everdiğ (IC-4), ışarı ōlar (IC-22), bağıcıları (ID-5), arđadařım (ID-33), sığım (IF-22), tağsi (VIA-29), Ar. vağt> vakit> vağıt (VIB-2).

k> ğ Değişimi

Eski Anadolu Türkçesi ve Azeri sahasında sık rastlanan bu değişimin İKA'da da varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

ķađın (IA-47), geçmemeğ (IA-48), varlığ (IA-86), yumağ (ID-43), yoğ (IIB-9).

> ř Değişimi

Kelime ve hece sonlarındaki  ünsüzü genel olarak sızıcılaşıp ř nszne dōnřr. Fakat kelime sonundaki bu şekilde oluşmuş ř ünsüzleri ünlüyle başlayan bir eke veya bir kelimeye bağlandıklarında patlayıcılıklarını yeniden kazanırlar.

řler (IA-16), Ar. ictimâ'> iştimiya (IA-41), kılı> kılış (IA-51), geřdí (IA-53), Far. hīç> heş (IA-91), geçmiş (IB-26), kaç> kaş (ID-7), lme> lřme (ID-26), genşlerimize (IF-10), Ar. ĥarc+lık> harçlık> ĥarřlıđ (IIB-14), pirinş (IID-11), gşl (IVA-57), Ar. 'ilâç> ilâç> ilaş (VA-11), Far. şorbâ> orba> şorba (VB-24), geşdiğden (VIB-3).

g> ĥ Değişimi

İKA'da tek bir kelimedede tespit ettiğimiz bir sızıcılaşma olayıdır.

Far. peygâm-ber> peĥember (IB-9).

g> ğ Değişimi

Yazı dilinde yumuşatılarak sōylenen ğ sesi İKA'da da daha vurgulu bir biçimde sōylenir. Bu kullanım daha ziyade kelimelerin ikinci hecesinin ilk harfinin g olması ve bu g'nin bastırılarak sōylenip ğ şeklini alması biçiminde ortaya çıkar.

uyđun (IB-14), tuğay (ID-3) duyđulandırdın (ID-12), bayđın (IF-82), Ķarđalı'nın (IIC-8), buğlur (VB-26).

c> j Değişimi

Boğumlanma noktaları birbirine yakın bu iki ses İKA'da birbirinin yerine kullanılabilir.

Dijle'yi (ID-45), açlar> ajlar (IVA-50), ujlarda (VC-15), mejbur (VIC-27).

1.2.3.3.2. Akıcılaşma

l, m, n, r, y ünsüzleri akıcı ünsüzlerdir. *b, g, k* gibi patlayıcı ya da *h* gırtlak ünsüzünün akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesidir. Akıcılaşma, akıcı ünsüzler arasında da olabilmektedir.

r> l Değişimi

İki akıcı ünsüz arasında olan ve İKA'da en sık rastlanan akıcılaşma olayıdır. deller (IE-22), türbesi> tülbesi (IID-51), sahlallardı (IVA-4), edellerdi (IVB-27), sırtımda> siltımda (VB-33), güleşeş (VIC-26).

m> n Değişimi

Boğumlanma noktası birbirine yakın iki ünsüzün birbirinin yerine kullanıldığı akıcılaşma örneğidir.

şindi (IA-6), Ar. imkân> inkan (VD-22).

k> y Değişimi

İKA'da tek bir kelimedede rastladığımız akıcılaşma olayıdır. sekiz on> seksen> seyzen (IIB-49).

1.2.3.4. Süreksizleşme

Sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüzlere dönüşmesidir. İKA'da sık rastlanmaz.

j> c Değişimi

barac-marac (IF-33).

h> t Değişimi

sabatdan (IID-17).

z> k Değişimi

derik (IA-19), n'edeceyik (IF-51).

y> n Değişimi

Far. penîr> peynir> pendir (VA-11).

s> c Değişimi

İsp. cigaro> sigara> cıgara (ID-69).

1.2.3.5. Diğer Ünsüz Değişimleri**n-> l-**

Ar. nevbet> nöbet> löbet (VIA-12).

-n-> -y-

göynú (IA-35), diyniyereh (IA-89), ön> öñ> ög> öyümüze (IE-45), babayın (IIB-26), soyna (IIIA-24), қаһveyin (IVA-18), öynigine (VA-31).

-n> -ñ

Yazı dilinde ñ'li kullanım bulunmasa da Türkiye Türkçesinin birçok ağzında olduğu gibi İKA'da da ñ'li kullanım yaygındır.

biñ (IA-4), boyıñ (IA-12), yañılma (IA-83), anañ (IC-2), eñ (ID-10), soña (IIIB-21), buñaldım (VA-7), bılañmı°yō (VA-9).

-ğ-> -y-

Niydeli (IA-6), diyerleri (IA-49), gireceyim (IA-93), üsteymen (ID-41), öyleden (IIA-11), üyüdüp (IIB-16), soyúh (VA-8), düyünü (VC-6), yiyit (VIC-4).

-l-> -n-

annıyoñ (IA-12), elnen (IF-68), çiriñnen (IIB-33).

-v-> -y-

döymiye (ID-61).

-n-> -d-

Ar. menâre> minâre> minnâre> mindara (IIC-34).

-h-> -f

Ar. mekrûh> mekruf (IID-44).

y-> l-

loķúşa (VA-10).

g-> -y-

bu gece> böyice (VA-15).

-ġ-> -ğ-

İKA'da ġ (ayın) sesinin bulunduğu Arapça kökenli kelimelerde iç seste türeme gerçekleşir. Bu ses, Türkiye Türkçesinde kullanılan ģ'den daha vurguludur.

Ar. ma'nâ> meğnesi (IA-21), Ar. cum'a> cumeğe (IA-85), Ar. me'mûr> meğmuru (IE-9), Ar. cemâ'ât> cumeğet (IC-7), Ar. ni'met> neğmet (ID-68), Ar. ba'zı> beğzı (IVB-29), Ar. sâ'at> seğet (VIC-8), Ar. ta'lîm> teğlîmî (VIC-9).

-e> -y-

İKA'da iki ünlünün yan yana olduğu alınma kelimelerin içinde ortaya çıkan türemedir.

Ar. dâim> dayim (IA-35), Ar. dâire> dayre (IB-12), Far. pâre> para ile> paraylan> paraydan (IIC-8), Ar. 'âile> aile ile> aylennen (IVB-17).

1.2.4. Ünsüz İkizleşmesi

1.2.4.1. İkiz Ünsüz

İç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin açık ve zayıf boğumlanmalı ilk hece ünlülerinin etkisi altında, kendi ses enerjilerini aşacak bir yoğunlukla boğumlanmaları sonucunda söz konusu ünsüzün tekrarlanmasıdır.

-ç/-çç-

küçük> küççük (IC-12), Mıçığ> Mıççığ'i (VC-29).

-s/-ss-

Höso> Hösso (IC-2), tosun> tossın (VB-16), Hasan> Hassen (VC-4), pisik> pissikden (VD-2).

-m/-mm-

Remo> Remmo (IC-3), hamur> hammaır (VB-3), Far. panbuk> pamuk> pammıh (VC-27), Demir> Demmır (VIA-11).

-k/-kk-

dokuz> dokkúz (ID-21).

-ş/-şş-

eşek> eşşék (IF-19), aşığ> aşışığı (IIIA-8), kaşık> kaşşık (IVA-40).

-z/-zz-

Far. nâzenîn> nezzan (IF-30), kaza> kezzanın (IF-44), hazır> hazzır (IF-53), taze> tezze (IIB-40), güzel> gözzel (VIC-11).

-r-/-rr-

Ar. ĥarac> ĥarrac (IIC-24), Ķuro> Ķurro'nun (VD-26).

-f-/-ff-

ufak> uffak (VA-5).

-b-/-bb-

Ar. sabâĥ> sabbah (VB-2).

-d-/-dd-

yedi> yeddi (VB-30).

1.2.4.2. İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi

Bir kelimenin içindeki ikiz ünsüzden birinin düşmesi olayıdır. Türkçe kelimelerde ikiz ünsüz olmadığından İKA, şeddeli Arapça alınma kelimelerin ikiz ünsüzünden bir sesi düşürür.

-vv-/-v-:

Ar. ĳuvvet> ĳuvetli (ID-36)

Ar. evvel> evel (IA-69)

-tt-/-t-

Ar. müfettiş> müfetiş (ID-39).

-yy-/-y-

teyyare> tiyara (VIC-9).

-ff-/-f-

Ar. teneffüs> tenefus (ID-58)

1.2.5. Ünsüz Düşmesi

“Kelime içinde (bir ünsüzden önce), kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste *r, n, l, f* gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile *y, g, ğ, k, h* gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayı.” (Korkmaz, 2007: 231) İKA’da ünsüz düşmesi olayına sık rastlanmaktadır.

1.2.5.1. Ön Seste Ünsüz Düşmesi

y > Ø

üksek (IA-26), Usup (IE-29), üz (IIA-8), üzü (IID-25).

1.2.5.2. Orta Seste Ünsüz Düşmesi

y > Ø

Ar. şeyh > şey (IA-1)

söyle > söle (IA-28)

nerde ise > nerdeyse > neredese (IA-92)

haydi > hadı (IC-6)

öylesin > elesin (ID-12)

böyle > bele (ID-14)

l > Ø

onlar > onar (IA-64)

bunlarda > buñarda (IA-83)

kalkar > қаһар (IB-8)

genişliyor > genişiyō (IB-13)

doğrultdum > doğrutdım (IE-42)

devamlı > devamı (IVB-34)

ğ > Ø

değil mi > deil mi (IA-36)

öğretmeni > öretmení (ID-37)

değirmeni > dermení (IF-68)

f > Ø

çift çift > çüt çüt (ID-32)

g > Ø

Far. Peygâm-ber > Peğember (IB-9)

hanginiz > hanınız (IIA-11)

k > Ø

sekiz on > seksen > seizene (IA-92)

b> Ø

Ar.tenbih> tenbihle-> temehliýödú (IIB-16)

r> Ø

Erzincan> Ezircan (ID-48)
harçlık> haşlıq (IE-23)
ediyöm (IIC-29)

h> Ø

herhâlde> heralda(IF-85)
Far. hemşehrî> hemşerim (IIB-7)
Far. pehlevân> pelivan (IIB-49)

1.2.5.3. Son Seste Ünsüz Düşmesi**r> Ø**

uymuyor> uymı°yō (IA-3)
bir> bi (IA-3)

n> Ø

ulan> ula (IC-3)
uçun> uçu (IVA-33)
lan> la (VB-26)

k> Ø

ancak> anca (IB-18)
artık> artı (IID-50)

y> Ø

buğday> buğda (IF-69)

t> Ø

Fr. directe> direkt> direk (IIB-56)
Far. âbdest> ‘âbdes (IID-6)

1.2.6. Ünsüz Türemesi

“Kelime ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayı.” (Korkmaz, 2007: 231)

1.2.6.1. Son Seste Türeme

n Ünsüzü

İKA'da yaygın bir türeme biçimi olmayıp yalnızca n sesinde görülmektedir. devletinkin (IA-2), gibin (IA-66), yayan (IIC-46).

m Ünsüzü

Bu kelimedeki m ünsüzü ekleşme sonucunda ortaya çıkan kalıplaşmadır. illa+me> illam (VA-45).

1.2.7. Ünsüzlerde Yer Değiştirme (Metatez)

Bir söz birliği içindeki seslerin yer değiştirmesidir. Bu değişimin temel nedeni söyleyiş kolaylığıdır.

-br-> -rb-

Far. ebrîşüm> ibrişim> erbişim (IA-59)

-bl-> -lb-

çıplak> çıblak> çılbağ (IE-17)

-fr-> -rf-

Ar. sufre> sofras> surfa (IIC-12)

-pr-> -rp-

köprü> körpünüz (IIC-36), toprak> torpağ (VC-21).

-gr-> -rg-

eğri> ergi (IID-53), doğru> dorğu (IID-56), ağrısından> arğısından (IIIB-4)

-vr-> -rv-

Ar. ‘avret> avrat> arvada (VIA-13)

-lg-> -gl-

bulgur> buğlurun (VIB-10)

-nl-> -yn- : Bu yere değiştirme (metatez) olayında aynı zamanda ünsüz değişmesi de söz konusudur.

gönlü> göynü (IA-35), dinleyerek> diyniyereğ (IA-89)

İKA’da kullanılan kelimeler arasında uzak yer değiştirme örneklerine de rastlanmaktadır.

Ar. imtihan> intihemine (ID-25),

Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *yarpağ, irbişim, ergi, melmeket, esgi vb.* (Gemalmaz, 1995: 206-207) kelimelerle Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *arvad, körpü, çılpağ vb.* (Ercilasun, 2007: 182) kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

Metatez, ünlüler arasında da olabilmektedir. *diye* sözcüğü İKA’da *deyin* şeklinde de kullanılmaktadır.

deyin (IA-79).

1.2.8. Hece Kaynaşması

“Bir kelimedede yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin yahut da yan yana bulunan iki kelimededen birincinin son sesi ile ikincinin önsesinin birleşip kaynaşması ve dolayısıyla hece sayısının azalması olayı.” (Korkmaz, 2007: 116) İKA’da hece kaynaşması, *g, ğ, k, y* sert damak ünsüzleri, *nazal n, v (diş-dudak ünsüzü), r (diş-diş eti titretici)* ile *ę (gırtlak ünsüzü)* ünsüzlerinin etkisi ile olur.

Boğumlanma noktaları ayrı iki ünlünün bir ünlüde toplanması olayıdır. anlıyorsun> annıyoñ (IA-12), aşağıda> aşağda (IA-18), ne ediyorsunuz> n’ediyoñuz (IA-73), ne eyleyim ki> nıneyim ki (IA-90), koyayım ki> kıoyam ki (IB-19), yiyelim>

yeh (IE-44), yiyene> yene (IE-45), ne olacak> n'olacah (IF-43), Ar. mu'âyene> mağne (IIA-13), Türkiye> Türke (IIB-37), eyleyene> eylene (IIC-8), diyeyim> deyim (IVA-7), yiyeceğim> yêcim (VB-34), bileyim> bilim (VC-6)

1.2.9. Hece Yutumu

Bir kelime içerisinde yan yana bulunan ve boğumlanma noktaları aynı ya da çok yakın olan iki hecenin “en az çaba yasası” uyarınca söylenişte tek heceye indirilmesidir. İKA'da sık rastlanan bir ses olayı değildir.

Ar. ta'ahhüd> taahhütlü> tahütlü (IIB-19), Ar. haқиқaten> haққen (IID-25)

1.3. Ünlü-Ünsüz İlişkileri

1.3.1. Ünlü-Ünsüz Uyumu

Boğumlanma noktaları bakımından ön ve arka damak ünsüzleri *k, g, ğ, ince l'*den sonra ince ünlülerin (e, i, ö, ü); *k, ğ, h, kalın l* ünsüzlerinden sonra kalın ünlülerin (a, ı, o, u) gelmesidir.

işmeginden (IA-24), Ar. ni'met> neğmet (ID-68), қorhúsundan (IIIB-26), ğızamıh (IE-5), қalacah (IIC-8), қuşқana (VD-31).

1.3.2. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması

İKA'da ünlü-ünsüz uyumunun kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Aykırılıklar çok azdır.

Ar. қavl> қevlinen (IB-9), қererdí (IB-31), Fr. jacquette> ceket> çekat (IIIC-21), Ar. hâlâ> hela (VA-50), ğöviredih (VD-17).

2. YAPI BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

“Bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konuları inceleyen gramer dalı.” (Korkmaz, 2007: 203)

2.1. İsimler

“Adlar, evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözcüklere dir.” (Korkmaz, 2009: 195)

İKA’da kullanılan yapım eklerinin bazıları yazı dilinden farklı olarak birtakım ses değişimlerine uğramıştır. İKA’ya özgü kelimelerin bir kısmı şunlardır.

2.1.1. İsim Yapım Ekleri

2.1.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

“Addan ad türeten ekler, ad kök ve gövdelerine getirilen eklerdir.” (Korkmaz, 2009: 33)

+IIk Eki

“Bu ekle yapılan yer isimleri yapıldıkları ismin gösterdiği nesnenin bulunduğu yeri ifade ederler. Bu ekle yapılan âlet isimleri yapıldıkları isimle ilgili bir âlet, bir eşya bildirirler. Bu ekin asıl fonksiyonu sıfatlardan isim yapmak olduğu hâlde sıfat olarak kullanılmayan isimlerden sıfat yaptığı da görülür.” (Ergin, 2003: 155).

İKA’da birtakım ses değişimlerine uğrayarak da kullanılabilir. İKA’da k ünsüzünün sedalılaşılarak g, ğ ve ğ biçiminde kullanıldığını da görmekteyiz.

günnük (IA-7), kullıh (IA-20), kımıgınıñ (IA-81), samanlıhda (IB-19), selametliğ (ID-13), varlığ (ID-25), haşlıh (IE-23), ağırlığ (IF-37), bahalılıh (IIB-14), ipliğ (IIB-33), rehmetliğ (IIC-49), sivillikde (IID-35), imamlıh (IID-51), yolsuzluğ (IVA-31), çobanlıhda (VIB-22).

+CI Eki

“Türkçenin eskiden beri kullanılan ve işlekliliğini kaybetmemiş bulunan isimden isim yapma eklerinden biridir. Başlıca fonksiyonu meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapmaktır.” (Ergin, 2003: 157) Yazı diliyle benzer bir biçimde İKA’da da kullanılmaktadır. Yazı dilinden tek farkı bazen sonu sert ünsüzlerle biten kelimelerde ünsüz benzeşmesine uğramayıp c biçimiyle kullanılmasıdır. öncülük (IB-11), topçunun (ID-27), ölçücüydih (ID-31), sözcü (IF-7), ekmekçileri (IIB-16), telsizciydım (IIIA-15).

+Cık Eki

“Bu ek Batı Türkçesinin başından beri görülen ve son zamanlarda çok işlek hâle gelen bir ektir.” (Ergin, 2003: 163) Osmancık (IA-65), küçücük (VA-12).

+II Eki

“Sıfat yapan ek” olarak bilinen bu ekin İKA’da kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı kullanımlarına da rastlanmaktadır. táhsillisiñ (IA-6), gönüllü (IA-9), sorumlu (IA-24), burunlu (IA-35), gururlu (IA-35), güvettli (ID-36), becerekli (IE-39), doğumluyúm (IIA-8), sözlü (IIA-11), pamúhlú (IIB-25), güşlü (IVA-57), toğlı (VA-55), eylikli (VD-25), Ar. ma’âş> megeşli (VIB-20).

+gil Eki

“Bu ekin –gil şekli bugün bilhassa ağızlarda çok işlek durumdadır. Her türlü şahıs, akrabalık, unvan isminden aile ve ev ismi yapmak için geniş ölçüde kullanılır.” (Ergin, 2003: 178)

oğlığil (IB-16), Elığustoğilin (IB-25), Ğeniğil (IC-8), anamđil (VB-12), řayınbabamđilde (VIB-18).

+Incl Eki

“Sayı adlarından sıra sayı sıfatları türeten çok işlek bir ektir.” (Korkmaz, 2009: 61) İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır. Bazı kullanımlarda düzlük-yuvarlaklık uyumunun gözetilmediği tespit edilmiştir. dördünci (IA-12), ikinci (IA-17).

+sIz Eki

“+sIz / +sUz eki, addan yokluk, eksiklik bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir.” (Korkmaz, 2009: 64) Sıfat yapan –II ekinin olumsuzudur. seşepsiz (IA-43), antensiz (IVA-27).

+IAyIn / +nan Ekleri

Kalınlık-incelik uyumunu bozan +IAyIn eki zaman zarfı türeten bir ek olarak kullanılmaktadır. İKA’da ayrıca +nan ekinin bu ek ile birlikte kullanıldığı görölmektedir. +nan ekinin kalınlık-incelik uyumuna uyduğu ve değişime uğrayarak +dan biçiminde kullanıldığı da görölmektedir. sabahleyin (IA-50), sabattan (VIA-14).

+ki Eki

“Bu ek isimlerden temsil ve vasıf isimleri, yani, zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Başlıca fonksiyonu, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik ifade etmektir.” (Ergin, 2003: 161) Hep ince hâliyle kullanıldığından kalınlık-incelik uyumuna uymaz. Çekim ekinden sonra gelen istisnaî eklerden birisidir. devletinkin (IA-2), Diyarbaşır’inkini (ID-45), ötekine (ID-51), hindikilerin (VA-35).

2.1.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

“Addan ad türeten eklerde olduğu gibi, fiilden ad türeten ekler de ya fiil kök ve gövdelerine yahut da ad kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen eklerdir.” (Korkmaz, 2009: 67)

-mA Eki

“Bu ek de –mağ, -mek gibi işleklik sahası bütün fiil kök ve gövdelerini içine alan bir ektir. –mağ, -mek’in hareket isimleri yapmasına karşılık –ma, -me’nin fonksiyonu iş isimleri yapmaktır diyebiliriz.” (Ergin, 2003: 186) İKA’da da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

azalma (IA-32), doğurmasından (ID-76), istemede (IVA-4), burma (IVA-42), yahmasını (VA-17), bişirme (VC-14).

-GI Eki

“Eklendiği fiilin son ses durumuna göre, ön sesi tonlu ve tonsuz biçimler alabilen ek, genellikle tek heceli fiil kökleriyle çeşitli çatı ekleri almış fiil gövdelerinden adlar türeten çok işlek bir ektir. Araç-gereç adları, somut ve soyut adlar türetir.” (Korkmaz, 2009: 80-81) Bu ekin, İKA’da ğ’li kullanımlarına da rastlanmaktadır.

duygulandırdın (ID-12), uyğudan (IF-82), bilgim (IIIA-2).

-mAk Eki

“İstisnasız bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek eskiden beri Türkçenin fiilden isim yapma eklerinin başında gelir. Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır.” (Ergin, 2003: 185) İKA’da k ünsüzünün gırtlak ünsüzü h’ye dönüştüğü ya da g, ğ ye dönüşerek sedalılaştığı kullanımlara da rastlanılmaktadır.

yemegini (IA-22), geçmemeg (IA-48).

-gIn Eki

“Bu ek de Türkçede eskiden beri kullanılan ve bugün birçok misali bulunan işlek bir ektir. Fonksiyonunda bir büyültme, bir aşırılık mânâsı vardır.” (Ergin, 2009: 189) İKA’da g sesinin ğ şeklinde kullanıldığı örneklere de rastlanılmaktadır. uygun (IB-14), baygın (IF-82).

-İş Eki

“Bu ek de –mak, -mek ve –ma, -me tipinde fiil isimleri yapan eklerden biridir. Asıl fonksiyonları varlık, mefhum, eşya gibi nesne isimleri yapmak değil, hareket ve iş isimleri yapmaktır.” (Ergin, 2003: 187) İKA’da yazı diliyle kullanımı aynıdır. kılış (IA-51), duyuşumuz (IID-4), duruşda (IID-27), deyişi (IVA-47).

-I Eki

“Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelen –I / -U eki çok işlek ve verimli bir ektir. Eski Türkçede fiilden isim türeten –(I)g / -(U)g eki Güney-Batı Türk lehçelerine uzanan gelişme sürecinde eriyip kaybolunca fiilin son ses ünsüzü ile eki kaynaştıran –(I) / -(U) bağlantı ünlüleri –g ekinin yerini almış, böylece fiilden ad türeten bir ek niteliği kazanmıştır.” (Korkmaz, 2009: 82) İKA’da bu ekin bazı kullanımlarda düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı görülmektedir. ölçü (IA-30), doğu (IID-8), қорһúсúндан (IIIB-26).

-m Eki

“Başlıca fonksiyonu fiille ilgili bir hâl, durum, iş ifade etmek olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, âlet, yer v.s. gibi çeşitli isimler de yapar.” (Ergin, 2003: 188) Bu ek, İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır. yem (IA-30), sıhım (IF-22), doğúmlúyúm(IIA-8), dağıtım (IIA-16), yarımmiş (VD-14).

-IcI Eki

“Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek fiilden isim yapma eklerinden biridir. Bunun da fonksiyonunda bir çokluk, aşırılık, devamlılık vardır.” (Ergin, 2003: 191)
yılıcıdır (IA-36), yapıcıdır (IA-36), patlayıcı (IA-52), bahıcıları (ID-5).

-Ak Eki

“Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, âleti; o hareketle yapılan şeyi; hâsılı fiilin tesirinde kalan çeşitli nesnelere karşılar.” (Ergin, 2003: 188) İKA’da bu ekin kendinden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde yumuşadığı örnekler de görülmüştür.
yumağ (ID-43).

-k Eki

“Yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılar.” (Ergin, 2003: 188) Yazı dilindeki kullanım biçimiyle İKA’da kullanılmaktadır. Kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde g’li ve ħ’li kullanımlarına da rastlanılmaktadır.
istegiñiz (IF-7), ışıkları (IF-31), kesik (IF-36), değişik (IF-49), soyúħ (VA-8).

-mUr Eki

Türkçenin işlek olmayan eklerinden birisi olan bu ekin İKA’da yazı dilinden farklı olarak düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarak kullanıldığı görülmektedir.
yağmır (IIC-5).

2.1.2. İsim Çekim Ekleri

2.1.2.1. İsim Hâl Ekleri

İlgi Hâli (Genitif)

“İlgi durumu eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumudur.” (Korkmaz, 2009: 268) Bir ismin başka bir isimle ilgisinin olduğunu gösteren bu ekin İKA’da kimi kullanımlarında Eski Türkçedeki gibi ñ şeklinde olduğu tesbit edilmiştir.

Murad’ın (IA-5), bizim (IA-1), boyın (IA-12), gişinin (IA-37), kimliğini (IA-81), hindikilerin (VA-35), birenin (VIN-3).

Belirtme Hâli (Akkuzatif)

“Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler akuzatif hâlinde bulunurlar. Karşılıklı hareket doğrudan doğruya bir isme tesir eden fiiller geçişli fiillerdir.” (Ergin, 2003: 231) Bulunma eki, İKA’da yazı diliyle farklı değildir. *ı, i, u, ü* şeklinde kullanılabilir.

girmiyeni (IA-10), toplımı (IA-43), gözümü (IF-74), ekmekçileri (IIB-16), yağmasını (VA-17).

Bazı durumlarda kalınlık-incelik uyumuna uymadığı da görülür. ifadesini (ID-33), ‘Ahmed’ı (IE-4)

İKA’da çok seyrek de olsa bu ekin n şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Bu durumda asıl ek ı düşmekte; onun görevini zamir n’si üstlenmektedir. çapısıñ (IA-60).

Ayrıca, belirtme ekinden önce gelen kaynaştırma ünsüzünün n ünsüzü yerine y ünsüzü olarak kullanıldığı da görülmektedir.

babayın (IIB-26), çahveyin (IVA-18)

Yönelme Hâli (Datif)

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif hâline sokulur.” (Ergin, 2003: 233) -A eki İKA’da yazı dilimizle aynı şekilde kullanılmaktadır.

hetirine (IA-44), kıltığına (IA-63), intihemine (ID-25), ötekine (ID-51), geline (IVA-6), önlüğüne> öynigine (VA-31), satmı^oya (VIA-16).

Bulunma Hâli (Lokatif)

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi içinde cereyan ettiğini ifade etmek için isim lokatif hâlinde bulunur.” (Ergin, 2003: 234) İKA’da da yazı dilindeki kullanımıyla kullanılmaktadır.

çevrede (IA-2), sözlerimde (IA-83), binasında (ID-60), sılımda (VB-33).

İKA’da bu ekin ünsüz benzeşmesine uymadığı kullanımı daha yaygındır. samanlığda (IB-19), kırık beşde (IIC-48), duruşda (IID-27), aşahda (IID-28), sivillikde (IID-35), çobanlığda (VIB-22).

Ayrılma Hâli (Ablatif)

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ablatif hâlinde bulunur.” (Ergin, 2003: 235)

İKA’da ayrılma eki olarak kullanılan *-DAn* ekinin bazen ünsüz benzeşmesine uymadığı görülmektedir.

olduğdan (IA-4), nereden (IA-40), doğurmasından (ID-76), sabatdan (IID-17), kırhúsúndan (IIIB-26).

Vasıta Eki

“Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin kendisi vasıtası ile, kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için isim instrumental hâlinde bulunur.” (Ergin, 2003: 237) İKA’da ile edatının *-n* vasıta eki ile gerileyici benzeşmeye uğrayarak oluşturduğu ve Eski Türkçe’de de var olan *-nAn* şeklinin de kullanıldığı görülmektedir.

bennen (IA-25), burnúnnan (IA-34), hendeknen (IA-48), heyetinen (IA-85), emrinen (IB-14), daşnan (IC-16), onnan (ID-39), çirihnen (IIB-33), kışın (IA-54), ilkin (IIA-6), yayan (IIA 13), paranan (IIIB-15), kaçşıhnan (IVA-40), bunnan (VIA-15).

Eşitlik Eki

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için isim eşitlik hâline girer.” (Ergin, 2003: 239) Bu ek, İKA’da yazı dilimizle aynı şekilde kullanılmaktadır. seğetlerce (IVB-21).

2.1.2.2. İyelik Ekleri

“İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye âit olduğunu ifade eden işletme ekleridir.” (Ergin, 2003: 222) İKA’da kullanılan iyelik ekleri yazı diliyle aynı şekilde olup, farklı olarak bazı kullanımlarda kalınlık-incelik ya da düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı görülmektedir. II. teklik şahıs iyelik ekinin ñ biçiminde kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

anañ-babañ (IA-13), yemegini (IA-22), söziñi (IA-28), bahıçıları (ID-5), yolún (ID-17), intiñemine (ID-25), doğdúımız (IE-12), gençlerímize (IF-10), çetesinde (IIC-26), qorhúsúndan (IIIB-26), yidiğimí (VA-2), eğdıyacımız (VIB-24), Far. riçâl> reçel> leçerini (VIC-28).

2.1.2.3. Çokluk Eki

İKA’da, yazı dilindeki gibi +*IAr* biçimiyle kullanılmaktadır. Çokluk ekinden önce n sesinin geldiği kullanımlarda ilerleyici benzeşme olayının gerçekleşerek +*nAr* biçimiyle kullanıldığı görülmektedir.

dönekler (IA-19), onar (IA-64), gençlerímize (IF-10), ekmeğcileri (IIB-16), kırq ikilerde (IVA-36), günner (IVB-36).

2.1.2.4. Soru Eki

“Soru eki ismin soru şeklini yapan işletme ekidir. İsim fiile soru şeklinde bağlanmak için daima sonunda soru eki alır.” (Ergin, 2003: 243) *mI* eki İKA’da, yazı dilindeki gibi kullanılmaktadır. Bu ek, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaz.

bilişō musunuz (IA-8), deil mi (IA-15), bilişōn mı (IA-70).

2.2. Fiiller

2.2.1. Çekimsiz Fiiller

2.2.1.1. İsim-Fiiller

Fiillerden *-mAk, -mA, -Iş* ekleriyle türeyen ve cümlede fiil anlamını yitirmeden isim görevi yapan kelimelerdir. İKA’daki kullanımı, yazı diliyle aynı şekildedir. Yalnız, köyün ağız yapısı dolayısıyla küçük ses değişikliklerine uğramıştır.

-mAk

“-mAk ekiyle kurulan fiil adları tıpkı öteki adlar gibi iyelik ve ad çekimi ekleri alabilirler. Edatlarla grup oluştururlar. Cümlede özne, nesne, tümleç ve yüklem olabilirler.” (Korkmaz, 2009: 215) İKA’da bu ek *k> h* ve *k> ğ* değişimine uğramıştır. Özellikle kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde *k> ğ* değişiminin gerçekleştiği görülmektedir.

gelmeğ (IA-9), demek (IA-17), yemegini (IA-22), vermeğ (IA-39), geçmemeğ (IA-48), kaldırmağ (IB-6), peydahla-> pedahlamağ (IC-19), atmamağ (IE-24), seyretmeğ (IVA-6).

-mA

“-mA eki, fiilleri ad biçimine sokan ve çok kullanılan bir ektir. İyelik, çokluk ve ad çekimi ekleri alabilir. Cümlede özne, tümleç, yüklem görevleri yapabilir.”

(Korkmaz, 2009: 216) Kendisinden sonra y ünsüzünün gelmesi bu ekin İKA'da bazen darlaşarak kullanılmasına neden olmaktadır.

konuşma (IA-1), azalma (IA-32), deneme (IA-51), gelme (IA-66), vermeyi (IA-76), yañılma (IA-83), kıatma (IB-4), ölçme> ölçme (ID-26), döğ-> döv-> döymüye (ID-61), yimeye (IF-62), toplamaya (IVA -38), satmanın (IVB-28), yahmasını (VA-17), bişirmeyi (VB-5).

-Iş

“-Iş adfiilleri de kılış adı, özellikle kılışın tarzını anlatan tarz adları olarak yaygındırlar. İyelik ekleri ve her türlü isim çekim ekleri alırlar ve onlar gibi adfiil cümlelerinde çeşitli kullanışlara elverişlidirler.” (Banguoğlu, 2000: 422) Bu ek, İKA'da yazı dili ile aynı şekilde kullanılmaktadır.

duyuşumuz (IID-4), duruşda (IID-27), görüşüm (IID-54).

2.2.1.2. Sıfat-Fiiller

Zaman ve hareket ifadesi taşıyarak nesnelere karşılayan sıfat-fiiller, İKA'da birtakım ses değışikliklerine uğramasına rağmen genellikle yazı diliyle aynı şekilde kullanılırlar.

-dIk

Geçmiş zaman ifade eden bu ek genellikle iyelik eki olarak kullanılır. İKA'da k> h değışimine uğrayan bu ek, ayrılma hâl eki ve sonra edatıyla birlikte çok sık kullanılır. k ünsüzü ekleşme sırasında g, ğ ünsüzlerine de dönüşerek yumuşamaktadır. Ayrıca, düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan kullanımlara da rastlanılmaktadır.

olduğdan (IA-4), kıondığı (IA-20), olmadığdan (IA-32), dediğimiz (IA-38), getdikden (IA-46), ohundığı zaman (IA-47), gezdirdikden (IA-51), savurduğu (IA-67), öldüğü (IIA-3), geldigim (IIB-58), bitdikden (IIIB-2).

-AcAk

“-AcAk ekiyle kurulan sıfat-fiil, bir hareketi bir fiile gelecek zamanda gerçekleşecek bir vasıf hâlinde yükler ve birleştiği ad ile bir sıfat tamlaması oluşturarak tamlamanın cümledeki görevine katılır.” (Korkmaz, 2009: 966) Gelecek zaman ifade eden bu ek, İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

verecek (IA-22), öldürülecek (IC-16), geleceğini (IF-66), biteceği (VC-15), atacağın (VIA-28).

-An

“Eski Türkçe –Gan ad-fiilindeki ön ses G-‘sinin düşmesi ile oluşan –An sıfat-fiil eki, eklendiği fiille sıfat veya ad olarak kullanılışında bol örnekler veren bir ek türüdür. Geçişli, geçişsiz her türlü fiil kök ve gövdesine gelebilir.” (Korkmaz, 2009: 939) İKA’daki kullanımı yazı diliyle aynı şekildedir. Geniş zaman ifade eden bir ektir.

girmiyeni (IA-10), geçen (IA-41), öleni (IA-80), bileñ (IA-86), olan (IB-22), düşmiyen (ID-18), görmiyenler (IF-53), eylene (IIC-8), dutana (VIA-30).

-AsI

“Türkiye Türkçesinde –AsI’lı sıfat-fiil, şekilce gelecek zamana yönelmekle birlikte, asıl, bir hareketi bir fiile kargış ve dilek olarak yükleyen geçici sıfatlar oluşturur.” (Korkmaz, 2009: 979)

ğalasıya (IID-28).

-mİş

“Yapılmış, bitmiş bir oluş ve kılışı, bir fiile hareket hâlinde geçici vasıf olarak veren –mİş / -mUş eki, hem geçişli hem de geçişsiz fiillere gelebilir.” (Korkmaz, 2009: 926) Geçmiş zaman anlamı taşıyan bir sıfat-fiil ekidir. İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

ermiş (IA-32).

2.2.1.3. Zarf-Fiiller

“Eylemlerden türeyen ve tümcede eylem anlamını yitirmeden, belirteç ya da bağlaç görevi yapan kelimelere denir.” (Bilgin, 202: 438) Zarf-fiiller, yazı diliyle aynı şekilde İKA’da kullanılmaktadır.

-InA

“Türkçede eskiden beri kullanılan bu gerundium ekinde bir hareket hâli ifadesinden başka o hareket hâlinin ortaya çıktığı ânı göstermek gibi bir zaman ifadesi de vardır.” (Ergin, 2003: 341) Ünlü uyumlarına uyan bir ektir. İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.
gelince (IVA-16).

-ken

“Yalnız i- fiilinin gerundium ekidir. Diğer fiillere getirilmez. i- fiilinin de i-ken’den başka gerundium şekli yoktur.” (Ergin, 2003: 346) İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.
derken (IA-23), hestéken (IB-25), paşayken (IIIA-2), gelirken (IVA-45), emzirtmemişgen (VB-12).

-ArAk

“Bu ek Batı Türkçesinde sonradan, Eski Anadolu Türkçesinden sonra, Osmanlıcada ortaya çıkmış yeni bir ektir. -a, -e gerundium eki ile -rağ, -rek karşılaştırma ve büyütme ekinin birleşmesinden doğmuş olduğu düşünülebilir.” (Ergin, 2003: 341) İKA’da kalın ünlü hâlindeki kullanımda son seste ƙ > ħ değişikliği görülmektedir.
olarah (IA-83), diyniyereh (IA-89), bölerek (ID-48), zağlanarah (IE-19).

-mAdAn

“Menfilik ifade eden bir gerundium ekidir. Aslında içinde menfilik eki bulunduğu, menfî fiil kök ve gövdesine dayandığı için bu ek yalnız müsbet fiil kök

ve gövdelerine getirilir.” (Ergin, 2003: 342) İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

getmeden (IC-23), ulaşmadan (IF-62), selam vermeden (IID-43), yimeden (VB-40).

-Ir- MAz

İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

çalır-çalmaz (VIA-18).

-A-A

“Bugün bu ekle yapılmış gerundiumlar tek olarak kullanılmazlar. Ancak tekrar şeklinde kullanılarak zarf vazifesini görürler.” (Ergin, 2003: 339) İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

deyin (IA-65), diye (IIIB-18), çopa çopa (VC-29).

-Ip

“Bu ek Türkçede eskiden beri en geniş ölçüde kullanılan bir gerundium ekidir. Bu ek aslında, Eski Türkçede –p şeklinde idi. Batı Türkçesine geçerken önündeki yardımcı vokal ekin bünyesine dâhil zannedilmiş, böylece ek Batı Türkçesinde iki sesli olmuştur.” (Ergin, 2003: 340) İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

edip (IIC-8), çılıp (IIIB-18), batırıp (VC-17), yeriyp (VC-24), gezıp (VC-24), kaşıp (VD-28).

-AlI

“Türkçede eskiden beri kullanılan bu gerundium eki Eski Türkçede –ğalı, -geli şeklinde idi. Batı Türkçesine –alı,-eli şeklinde geçmiştir. Batı Türkçesinde –den beri mânâsında kullanılarak bir devamlılık, bir süre ifade etmektedir.” (Ergin, 2003: 342) İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

doğalı (VA-4).

-dığımdan

İKA’da yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

utandığımdan (IIA-7).

-dIkçA

“-dıķ, -dük partisip eklerinin eşitlik şekli de bütün Batı Türkçesinde ısrar, tekrar ve devamlılık ifadesi taşıyan bir hareket hâlini karşılayarak gerundium gibi kullanılır.” (Ergin, 2003: 347) İKA’da kalın ünlü hâlindeki kullanımda son seste k > ħ değişikliği görölmektedir.

ğetdiħce (VC-24), bişirdiħce (VB-5).

2.2.2. Fiil Yapım Ekleri

Bu eklerin kullanımı, yazı diliyle aynı şekildedir.

2.2.2.1. İsimden Fiil Yapan Ekler

+Al- Eki

“+A- ekiyle edilgenlik bildiren -l- çatı ekinin kaynaşmasından oluşan +Al- eki, ünsüzle sonuçlanan sıfatlardan olma bildiren fiiller türeten bir birleşik ektir.” (Korkmaz, 2009: 112)

azalma (IA-32).

+IA- Eki

“Bu ek isimden fiil yapma eklerinin en işlek olanıdır. Hemen hemen her çeşit ismin sonuna gelerek yapma veya olma ifade eden fiiller yapar.” (Ergin, 2003: 180) kıılışladı (IA-63), ħetirli°yōsan (IA-69), pedahlamaħ (IC-19), ilerle (ID-53), besleyemi°yō (ID-74), ħatırlayamıyom (IIA-3), temehli°yōdü (IIB-16), hoplúyo (IIC-37), boğazladıħ (VB-16), teklediler (VIA-7), dapılamış (VIA-24).

+lAn- Eki

+lA- ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları -n- dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn- biçiminde kaynaşmış ve bir birleşik ek oluşturmuştur.” (Korkmaz, 2009: 119)

yararlandırmadı (IA-91), duygulandırdım (ID-12), evlendim (IVB-8), hırsleniyođú (VB-36).

+Ar- Eki

“Daha çok renk isimlerinden fiil yapmakta kullanılır.” (Ergin, 2003: 182)
ağardırım (IC-4), everdım (VIA-20).

+A- Eki

“Fazla işlek olmayan ve bazı misallerde görülen bir ektir. İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapar.” (Ergin, 2003: 181)
oynamasından (IF-66), yaşadıh (IF-74).

+l- Eki

“Bu ek işleklik sahası, derecesi ve vazifesi bakımından –al-, -el- ekinden farksızdır. Onun gibi, bazı sıfatlardan olma ifade eden fiiller yapar.” (Ergin, 2003: 181)
eksilmiş (IIB-34).

+(I)k- Eki

“Eski Türkçeden uzanagelen ve oluş bildirme özelliği ile geçişsiz fiiller türeten bir ektir.” (Korkmaz, 2009: 115)
geciktirmiş (IVA-54).

+lAş- Eki

“+lA- eki kökten ayrılarak –ş- dönüşlülük veya işteşlik ekiyle kaynaşıp addan fiil türeten bir +lAş- eki oluşturmuştur.” (Korkmaz, 2009: 119)
karşılaşdılar (VIC-21).

2.2.2.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler

-(I)ş- Eki

“Bu ek Türkçede eskiden beri çok işlek olarak kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Yaptığı fiiller bir ortaklaşma veya bir oluş ifade ederler.” (Ergin, 2003: 207)

karıştı (IA-43), savaştı (IA-62), araştırmacılar (ID-29).

-Dır- Eki

“İki ayrı ettirgenlik ekinin kaynaşmasından oluşan, ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak sekiz biçime girebilen bu ek, Türkiye Türkçesinin işlek eklerindedir.” (Korkmaz, : 126)

gezdirdikten (IA-51), yararlandırmadı (IA-91), kaldıрмаğ (IB-6), doldürmassanız (IB-38), öldürileceğ (IC-16), bindirişölar (IC-22), endirdiler (ID-6), duygulandırdın (ID-12), yapıdışö (IID-50), çaldırmasın (IIIB-26), gecikdirmiş (IVA-54), yidirmişölar (VIB-23).

-(I)l- Eki

“Bu ek de Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Fonksiyonu pasiflik ve meçhul ifade eden fiiller yapmaktır.” (Ergin, 2003: 204)

tökülmüş (IA-54), kazanıldı (IA-67), ahđarıldı (IA-76), yañılma (IA-83), öldürileceğ (IC-16), denilşö (ID-26), boğuldúğ (VA-16).

-t- Eki

“Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.” (Ergin, 2003: 211)

uzatdı (IA-56), ağardırım (IC-4), yürüdüşö (ID-54), çıhartdı (IF-8), otúrtúyolardı (IIC-44), böyútdúğ (VA-33), emzirtmemişgen (VB-12), erídirdi (VB-25).

-Ar- Eki

“-Ar- eki, ünsüzle sonuçlanan geçişsiz belirli bazı fiillerden geçişli fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir.” (Korkmaz: 126)

çıhardı (IA-56), şaşırma (IA-74), bitirdiğ (IA-90), doğurmasından (ID-76), bişirmeyi (VB-5).

-(I)z- Eki

“Eski Türkçede sayılı örnekler veren ettirgenlik ekidir. Türkiye Türkçesine uzanan birkaç kelimedede kaynaşmış ve kalıplaşmış durumdadır.” (Korkmaz, 2009: 136)
emzirdi (IE-2).

-n- Eki

“Bu ek de Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Fonksiyonu kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktır.” (Ergin, 2003: 202)
hapanır (IF-55).

-AIA- Eki

“Fiilin gösterdiği işi kısa aralıklarla tekrarlama işlevi yüklenmiş bir ektir.” (Korkmaz, 2009: 125)
koyaladılar (IVA-9).

2.2.3. Fiil Çekimleri

2.2.3.1. Basit Kipler

2.2.3.1.1. Haber Kipleri

Şimdiki Zaman

“Şimdiki zaman, bir eylemin ihbar sırasında vuku bulduğunu ifade eder. Gerçekte ise, bazı eylemler daha haber verirken bitmiş, bazıları da başlamak üzere bulunur; şüphesiz devam hâlinde olanları da vardır. Bu bakımdan, söz konusu zamana has ekin, o zamandan ziyade, o zamanı çevreleyen kipe delâleti daha

kesindir. Şimdiki zaman ekinin eski Batı Türkçesindeki şekli –yorır’dır ki, bu da –yori’dan gelmektedir.” (Bilgegil, 2009: 257) İKA’da -yor ekindeki –r düşer ve bu düşüşün etkisiyle -o ünlüsü uzatılarak söylenir. Ayrıca, daraltma özelliği bulunan -yor ekinin etkisiyle -yor ekinden önce gelen ünlü ve -yor ekindeki -y- ünsüzünün yarım ses değeri ile söylendiği görülmüştür.

uyımı°yō (IA-3), götürmîyōlardı (IA-10), alabiliyō (IB-23), bindiriyyōlar (IC-22), defnediyōlar (ID-22), deniliyō (ID-26), doyuramı°yō (IF-48), hatırlayamıyom (IIA-3), temehli°yōdú (IIB-16), yiyōm (IIIB-4), sırgılı°yōlardı (VA-26), aparı°yōdúm (VB-13), yidirmiyōlar (VIB-23).

Şimdiki zamanın birinci çoğul şahıs kullanımında –Iz yerine İKA’da -h kullanılmaktadır.

salı°yōh (IB-37), çekoḥ (IF-12), oturu°yōh (IF-18), alı°yōdih (IIB-9), oḥutmi°yōh (IVA-9).

Görülen Geçmiş Zaman

“Söz söyleyen, vukuunu gördüğü veya görmüş kadar kesinlikle bildiği geçmişe ait bir eylemi haber verirken bu kipe başvurur.” (Bilgegil, 2009: 258) Görülen geçmiş zaman eki –DI’nin İKA’da yazı dilinden farklı olarak düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı kullanımlar da vardır.

ḫarıştı (IA-43), dutdı (IA-50), aḫdarıldı (IA-76), endırdılar (ID-6), duygulandırdın (ID-12), yumuldú (ID-43), yaşıdıḫ (IF-74), gördúḫ (IIIB-23), boḫuldúḫ (VA-16), gövirediḫ (VD-17).

Görülen geçmiş zamanın birinci çoğul kullanımında k> ḫ değişiminin olduğu görülmektedir. Teklik ve çokluk ikinci şahıslarda da nazal n (ñ)’nin genellikle tercih edildiği görülmektedir.

annadıñ mı (IA-20), gövirediḫ (VD-17).

Ayrıca, bu ekin sedasız ünsüzlerle biten kelimelere eklenince ünsüz benzeşmesine uğramadığı da İKA’da çok sık rastlanılan bir durumdur.

dutdı (IA-50), uzatdı (IA-56), savaşıdı (IA-62), çıḫartdı (IF-8), böyútdúḫ (VA-33), ḫarşılaştılar (VIC-21).

Duyulan Geçmiş Zaman

“Bu kip söz söyleyenin işitmek veya sonradan farkına varmak suretiyle bildiğini haber veren eylemlere mahsustur. Öğrenilen geçmiş zaman eki bugün –miş, -miş, -muş, -müş şeklindedir.” (Bilgegil, 2009: 258) İKA’da, bazı kullanımlarda düzlük-yuvarlaklık uyumunun göz ardı edildiği tespit edilmiştir.

tökülmüş (IA-54), almışsın (ID-64), enememiş (IF-77), eksilmiş (IIB-34), rasgelmış (IVA-54), gecikdirmiş (IVA-54), dapılamış (VIA-24).

Birinci çoğul şahıslarda –Iz yerine -h nin kullanıldığı da görülmektedir. düzülmüşüh (IIB-15), kaçmışıh (VA-13).

Geniş Zaman

“Geniş zaman kipi eylemin geniş bir zaman dilimi içinde yer aldığını belirtir. Bu özelliğiyle geniş zaman kipi, olumlu çekimlenişinde ‘her zaman’, olumsuz çekimlenişinde ‘hiçbir zaman’ anlamıyla, tüm zamanları kapsayan bir kiptir.” (Bilgin, 2002: 376) İKA’da yazı dilinden farklı olarak birinci çoğul kullanımlarda –Iz yerine -k veya -h’nin kullanıldığı görülmektedir. Bu değişim birinci çoğul şahsın olumsuz kullanımını için de geçerlidir.

derik (IA-19), verebilirsiñ (IA-84), ağardırım (IC-4), hapanır (IF-55), ala da bilirih (VA-18), edemezih (VB-34).

Bu kullanımın Erzurum-Kars ağızlarında *alırh*, *oğuruh*, *görüruh vb.* biçiminde; Azerbaycan Türkçesinde de *alarığ*, *gälärik vb.* biçiminde olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca, üçüncü çoğul şahıs kullanımlarında ilerleyici benzeşme olayının görüldüğü örnekler de vardır.

edellerdí (IVB-27), gideller (IB-8), alıllar (VIA-24).

Gelecek Zaman

“Bu ekler de hem şekil, hem zaman ifade eden eklerdir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zaman ifade eder. Bugün kullanılan gelecek zaman eki –acağ, -ecek’tir.” (Ergin, 2003: 302) İKA’da, kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek aldığında k ünsüzünün sedalılaşılarak ğ veya y’ye dönüştüğü görülmektedir.

alacayım (IC-10), vereceyim (IE-15), çalacayım (IIB-50), fetecek (IID-19), yêcim (VB-34), deyiştireceyim (VIA-29).

Ayrıca, k> ħ değişiminin olduğu örnekler de çok fazladır.

çalacaħ (ID-17), ğideceyiħ (ID-31), uyuyacak> uyacaħ (IF-36), yeceħler (VA-53).

2.2.3.1.2. Dilek Kipleri

“Duyguları, istekleri anlatmak için kullanılan kiplerdir. Bu kiplerde belirgin bir zaman anlamı yoktur. Ancak eylem daha gerçekleşmediği için bu kiplerde gelecek zaman anlamı sezilir.” (Bilgin, 2002: 378)

İstek Kipi

“Yalnız şekil ifade eden bir ektir. Tasarlanan hareketin istendiğini gösterir. Bu a-, e- eki Eski Türkçedeki gelecek zaman eki –ğa, -ge’den gelmiştir.” (Ergin, 2003: 310) Bu kipin kullanımı, İKA’da yazı dilinden farklıdır. Birinci tekil şahıs çekiminde, fiile eklenen istek kipinin ve bu istek kipinden sonra gelen y kaynaştırma ünsüzünün düştüğünü ve -im şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

götirim (IA-13), verim (IA-39), vere (IA-71), diyem (IB-17), gülen (IB-17), koyam (IB-19), bişire (IB-20), geleydi (IB-27), yuna (IC-14), ħurı°ya (IE-17), ğetireler (IIA-7), ħurım (IID-54), ğetirem (IVA-43), ğeyeler (VA-37), bilim (VIB-8).

Ayrıca, bu kipin birinci çoğul şahıs çekimi İKA’da -Allım> -Aħ şeklinde değişmiştir.

geçeħ (IA-47), diyeh (IB-2), aparaħ (IB-18), gezeħ (IE-37), vuraħ (IF-29), bulah (VD-13), yapaħ (VIB-4), ğüleşeħ (VIC-26).

Birinci çoğul şahıs çekiminin Azerbaycan Türkçesindeki kullanımına İKA’da da rastlanmaktadır.

ğidek (IVA-19), dinniyek (IVA-19).

Nitekim istek kipinin birinci çoğul şahıs çekiminin Erzurum-Kars ağızlarında *başliyah*, *alah*, *oħiyah vb.* şekillerinde; Azerbaycan Türkçesinde *alağ.gäläk*, *oxuyag vb.* şekillerindedir.

Emir Kipi

“Yalnız şekil bildiren eklerdendir. Tasarlama kipi eklerinden biri olan bu ekler tasarlanan hareketi emir şeklinde ifade eder, hareketin emirle yapılmasına işaret ederler.” (Ergin, 2003: 304) Yazı diliyle aynı şekilde İKA’da da kullanılan bu kipin birinci tekil ve çoğul şahıs çekimleri bulunmamaktadır.

bil (IA-6), dinne (IA-11), söle (IA-28), hazır ol (IA-40), varlığı olmasıñ (IA-86), ilerle (ID-53), kaħın (IF-52), ço (IID-55), baħ (IID-55), bükün (IVA-42).

Şart Kipi

“Yalnız şekil ifade eden bir ektir. Hareketin şart şeklinde tasarlandığını, şart olarak düşünüldüğünü anlatmak için fiil kök ve gövdelerine şart eki eklenir. Bugün şart eki –sa, -se şeklindedir.” (Ergin, 2003: 309) Yazı diliyle aynı şekilde İKA’da da kullanılmaktadır. Birinci çoğul şahıs çekiminde k > ħ değişimi görülmektedir. ğeymetlise (IC-28), olmasa (IF-9), gelmese (IIC-15), unutsaħ (VIA-21).

2.2.3.2. Birleşik Kipler

“Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere başvurulur. Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir.” (Ergin, 2003: 319-320) Kipler fiillerin birleşik çekimleri yazı diliyle aynı şekildedir.

2.2.3.2.1. Hikâye

“ Asıl fiil kipleri ile i- fiilinin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar.” (Ergin, 2003: 322) Yazı dilindekiyle İKA’daki kullanımlar aynı şekildedir.

götirmiyöldardı (IA-10), verişyödi (IA-71), açışyödiħ (IA-89), ğelmiyeydi (IB-26), ğirmeyecekdım (ID-67), ğemişdi (ID-8), olsadım (IF-15), üşümüşdüñ (IF-39),

olacahdı (IIC-4), diŷodiŷ (IVA-24), ġetirecekdin (IVA-55), sırgılı ŷōlardı (VA-26), toplıyadın (VA-50), aladın (VIB-21), eŷitmemiŷdiŷ (VIC-29).

2.2.3.2.2. Rivâyet

“Asıl fiil kiplerine i- fiilinin ŷğrenilen ġeçmiŷ zamanının getirilmesi ile yapılan birleŷik çekimdir.” (Ergin, 2003: 323) İKA’daki kullanımını yazı dilindekiyle aynı ŷekildedir.

yaŷı ŷōmıŷıŷ (IVB-32).

2.2.3.2.3. ŷart

“Bu kip asıl fiili kiplerine i- yardımcı fiilinin ŷart ŷeklini getirmek suretiyle yapılır.” (Ergin, 2003: 325) İKA’daki kullanımını yazı dilindekiyle aynı ŷekildedir.

veriŷōsa (IA-13), ġörırseñ (IA-15), çekersen (IA-39), ġetirli ŷōsan (IA-69), doldürmassanız (IB-38), ölmüşse (ID-12), ķalmıŷsa (ID-12), dara düşerse (ID-15), ķazanmıŷsanız (IIA-12), ġördüsem (VIA-12).

2.2.4. Birleŷik Fiiller

“Birleŷtirme yolu ile yapılan fiillere birleŷik fiiller denir. Birleŷik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil ŷeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleŷmesinden oluŷan ve tek bir kavrama karŷılık olan fiil türleridir.” (Korkmaz, 2009: 791)

2.2.4.1. Bir Yanı İsim Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller

“Bunlar bir ad veya sıfat ile et-, eyle-, yap-, kıl-, ol- ve bulun- yardımcı fiillerinin birleşmesinden oluşmuştur. Birleştikleri yardımcı fiilin görevi, bir adı fiil durumuna getirmektir.” (Korkmaz, 2009: 792)

Ar. heder> heder edişö (IA-30), belli olúr (IA-40), kontrol edişö (IA-42), tergediler (IA-79), seyip kaldı (IA-79), reşmet elesin (ID-12), defnedişöler (ID-22), teşekkür ederim (ID-63), ferđine vardım (IF-39), kabıl etmişö (IF-46), fethetmiye (IID-4), keramete ermiş (IIIA-12), seyretmeş (IVA-6).

2.2.4.2. Kurallı Birleşik Fiiller

“Birleştirilen eylemlerden birincisi ana eylem, ikincisi yardımcı eylemdir. Birleşmede kendi anlamını yitiren yardımcı eylem, ana eyleme yeterlik, tezlik, sürerlik, yaklaşma gibi anlamlar kazandırır.” (Bilgin, 2002: 411)

ķazanamam mı (IA-33), ‘effedebilir (IA-44), verebilirsin (IA-84), alabilişö (IB-23), ğidebilirsin (ID-14), yebilişödüm (IF-26), enememiş (IF-77), ğetiremezdi (IIIB-27), ğöremedim (VA-13), ala da bilirih (VA-18)

2.2.4.3. Anlamca Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

“Bir eylemin ad soylu kelimelerle anlamca kaynaşarak oluşturduğu bileşik eylemdir. Bu eylemlerde anlamca kaynaşma, bileşen öğelerden birinin ya da her ikisinin gerçek anlamını yitirmesiyle gerçekleşir.” (Bilgin, 2002: 416)

dara düşerse (ID-15), canın sağolsun (ID-64), ğurban ederim (IF-86), rasgelmış (IVA-54).

2.2.5. Ek-Fiil

“İsim soyundan bir kelimeye eklenerek onların yüklem olmasını, basit bir zaman veya kip ekini takip ederek onun bileşik hâle girmesini sağlar.” (Bilgegil, 2009) İKA’daki kullanımlar, yazı diliyle ortaktır.

2.2.5.1. Geniş Zaman

“Bu kip, Eski Türkçedeki er-ür-men, er-ür-sen vb. geniş zaman çekimindeki er-yardımcı fiili ile geniş zaman gösteren –ür ekinin birbirleriyle kaynaşarak eriyip kaybolması ve çekimde şahıs gösteren –men, -sen zamirlerinin de birer ek kalıntısı hâlinde devamı ile oluşmuştur. i- fiilinin üçüncü şahıs çekiminde Eski Türkçedeki tur-yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden tur-ur> dur-ur> -Dİr / -DUR değişimine uğramış –Dİr / -DUR ve –Dİr-lAr, -DUR-lAr ekleridir.” (Korkmaz, 2009: 703) İKA’da birinci çoğul şahıs çekiminde –Iz eki yerine -İğ kullanılmaktadır. Diğer çekimler yazı diliyle ortaktır.

ait (IA-1), tamam deil (IA-13), gişiyiğ (IA-14), yoğ (IB-4), numuneyiğ (IB-6), birliğindeniyğ (ID-27), sarrafıyiyğ (IE-38), gencim (IIC-33), Ar. istirâhât> istirehetliyim (IIIB-3), çoğdurum (VA-3), eviyğ (VIA-11).

2.2.5.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

“i- fiilinin duyulan geçmiş zaman kipi de i- fiiline –mİş / -mUş zaman ekinin ve zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesi ile oluşturulur.” (Korkmaz, 2009: 710) İKA’daki kullanımı yazı diliyle ortaktır.

bacanağmış (IB-24), çelikdenmış (IID-42), yarımımış (VD-14).

2.2.5.3. Görülen Geçmiş Zaman

“i- ek-fiilinin görülen geçmiş zaman kipi, fiile, şahıs ekleri ile genişletilmiş –DI / -DU geçmiş zaman ekinin eklenmesi ile oluşturulur.” (Korkmaz, 2009: 706) İKA’da –dı ve –du şeklindeki kullanımı daha yaygındır.

hanaydı (IA-22), mihdardı (IA-70), eyiydi (IA-73), kererdı (IB-31), Ar. ‘inâd> ‘eynadıdı (IC-3), küççükdü (IE-11), yaşında deyildim (IF-25), çocúhdım (VA-46), çetındı (VIB-8).

2.3. Sıfat

“Bir varlığı vasıflayan veya belirleyen kelimeye sıfat diyoruz. Sıfatlar aslında ayrı varlıklar değil, varlıklara bağlı kavramlardır. Sıfat ancak yalın bir kavram olarak anlaşılabilir.” (Banguoğlu, 2000: 341) Sıfatlar, kullanım şekli bakımından İKA’da yazı diliyle pek farklılık göstermez.

2.3.1. Niteleme Sıfatları

“Canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlardır.” (Korkmaz, 2009: 361)

özel lisân (IA-3), ermiş zata (IA-32), yüksek burunlu adamları (IA-35), icra bölüğe (ID-10), çardağ ev (IE-21), heyırlı evladım (IE-36), becerikli aile (IE-39), baygın adamlar (IF-82), pamúhlú cığara (IIB-25), tezze tahım (IIB-40), sergen üzüm (VC-16), yiyit adamdı (VIC-4).

2.3.2. Belirtme Sıfatları

“Belirtme sıfatları, niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme değil belirtme işlevi yüklenmiş olan sıfatlardır. Bu işlev ya adları işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme, ya sorma yahut da belirsizlik gösterme biçiminde karşılanır.” (Korkmaz, 2009: 385)

2.3.2.1. Sayı Sıfatları

“Sayı sıfatları, adları sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar aslında birer sayı adı iseler de, adlar önünde artık tam bir sıfat görevi yüklenmişler, kalıcı birer sıfata dönüşmüşlerdir.” (Korkmaz, 2009: 387)

2.3.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

“Asıl sayı sıfatları, eklendikleri, adla birer sıfat tamlaması oluşturan ve adın sayısını belirten sıfatlardır.” (Korkmaz, 2009: 388)

yirmi-yirmi beş yaşına (IA-10), üç gişide (IA-14), kırh dönekler (IA-19), yedi yüz hanaydı (IA-22), soñ söziñi (IA-28), iküş tene (IA-77), otúz yeddí gün (IIB-19), birege un (IVA-51), doğı°zan üş gün (VIC-3).

2.3.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

“Sıra sayı sıfatları varlık ve nesnelerdeki derecelenme sayısını gösteren sıfatlardır. Asıl sayı sıfatlarına +IncI / +UncU ekinin getirilmesi ile oluşturulur.” (Korkmaz, 2009: 391) İKA’da yazı dilinden farklı olarak +uncu ve +üncü eklerinin düzleşme temayülünde olduğu görülmüştür.

dördinćú Murad (IA-6), ikinci durađ (IA-17), üçüncü düdügde (IIB-50), beşinci sınıfda (IIB-12)

2.3.2.1.3. Kesir Sayı Sıfatları

“Belirttikleri adların sayısını kesirli olarak gösteren sıfatlardır. Bunların öteki sıfat türlerinden ayrılan yanı, tek kelimeye değil bir kelime grubuna dayanmış olmalarıdır.” (Korkmaz, 2009: 392) İKA’daki kullanımı yazı diliyle ortaktır. üç bucuğ ay (ID-2).

2.3.2.2. İşaret Sıfatları

“İşaret sıfatları varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Belirtme, varlıkların buldukları yeri mekândaki, zamandaki veya tasavvurdaki uzaklık derecelerine göre göstererek yapılır.” (Korkmaz, 2009: 385) bu çevrede (IA-2), o hususda (IA-3), arğa ayağı (IA-53), öteki oğluma (IC-4), devri gün (ID-54), aşağı çem (IIB-31), öte geçeye (VB-18).

2.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

“Belirsizlik sıfatları, varlık ve nesnelerin sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır.” (Korkmaz, 2009: 395) İKA’daki kullanımı yazı diliyle ortaktır. her illet (IA-29), başka yerde (IB-4), filan gün (IVA-52).

2.3.2.4. Soru Sıfatları

“Soru sıfatları, varlık ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır. Sıfatın bu işlevi, adın önüne getirilen kaç, kaçar, kaçınıcı, hangi, ne, nasıl, neredeki gibi soru sözleri ile karşılanır.” (Korkmaz, 2009: 393) İKA’daki kullanımı yazı diliyle ortaktır. kaç kilometre (ID-7)

2.4. Zamir

“Zamirler nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. Nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimelerdir. Bu işi zamirler nesnelere temsil etmek veya göstermek suretiyle yaparlar.” (Ergin, 2003: 263) İKA’da -bazı ses değişimleri dışında- zamirler yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır.

2.4.1. Şahıs Zamirleri

Bunlar varlıkları şahıslar hâlinde ve temsil etmek suretiyle karşılayan kelimelerdir. Bütün varlıklar üç şahıs altında toplanır, üç şahıs teşkil ederler. Bunlardan birincisi konuşan, ikincisi dinleyen, üçüncüsü adı geçendir.” (Ergin, 2003: 265)

I. Teklik Şahıs Zamirleri

İKA’da yönelme hâl eki aldığı anda genellikle nazal n (ñ) şeklinde kullanılır. baña (ID-70), baña (IIB-27)

Ayrıca, bu zamire gelen ekler genellikle kalınlaşmaktadır. benim (ID-34), bení (IF-7)

II. Teklik Şahıs Zamirleri

İKA’da bu zamir yönelme hâl ekini aldığı anda genellikle nazal n (ñ) şeklinde kullanılmaktadır.

saña (IA-39), saña (ID-68), saña (VIC-17).

Ayrıca, bu zamire gelen ekler genellikle kalınlaşmaktadır. seníñ (ID-34).

III. Teklik Şahıs Zamirleri

İKA’da, yazı diliyle aynı şekilde kullanılmaktadır. ona (IE-3), onú (IE-5).

I. Çokluk Şahıs Zamirler

İKA'daki kullanımı, yazı diliyle farklılık göstermez.
bizim (IA-2), biz (IIB-2).

II. Çokluk Şahıs Zamirleri

İKA'daki kullanımı, yazı diliyle aynıdır.
sizin (IF-15), siz (IF-88).

III. Çokluk Şahıs Zamirleri

İKA'da, l sesinin düşerek kullanıldığı örneklere sık rastlanılmaktadır.
onar (IF-47), onar (IVA-44), onar (VA-35).

Dönüşlülük zamiri, İKA'da ses değişikliğine uğrayarak kullanılır. Bu ses değişikimi dışındaki kullanımı ve çekimi yazı diliyle aynıdır.
gendí (ID-13), gendí (VIA-24).

2.4.2. İşaret Zamirleri

“İşaret zamirleri, varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan kelimelerdir. İşaret; zamanda, mekânda ve tasavvurda uzaklık ve yakınlık kavramına bağlı olduğundan, konuşana oranla bu ve bunlar en yakında, şu ve şunlar biraz daha uzakta, o ve onlar uzakta olan varlıkları göstermek için kullanılır.” (Korkmaz: 2009: 420-421)
İKA'da l sesinin düşerek kullanıldığı örnekler de görülmektedir.
ordan (IA-4), burya (IA-4), buña (IA-73), şurda (IA-93), bunarı (IB-17), ötekine (ID-51), ora (IIB-32), şunar-bunar (IIIA-6).

2.4.3. Belirsizlik Zamirleri

“Belirsizlik zamirleri, kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir.” (Korkmaz, 2009: 433)

şey (IA-5), herkes (IA-80), biri (IB-28), hepsinden (IC-9), kimisi (ID-11), falan (IVA-21).

2.4.4. Soru Zamirleri

“Soru zamirleri, canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden zamirlerdir.” (Korkmaz, 2009: 441)

nereli (IA-5), nereden (IA-40), ney (IB-33), nere (IC-28), hanısından (ID-46), kim (IE-19).

2.5. Zarf

“Bir sıfatın, bir fiilin, bir fiilimsinin başına gelerek anlamını niteleyen, belirten, değiştiren veya sınırlayan kelimelerdir.” (Bilgegil, 2009: 211) İKA’da zarfların kullanımını yazı diliyle pek farklılık göstermez.

2.5.1. Yer-Yön Zarfı

“Bunlar boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir. Sayıları çok değildir. Aşağı yukarı hepsinde bir yön ifadesi olduğu için zarf olarak fiilin yönünü gösterirler. Zaten çoğu yön eki ile zarf yapılmıştır.” (Ergin, 2003: 259)

dışarı (IF-51), geri (IF-52), aşağı (IIB-54).

2.5.2. Durum Zarfı

“Bunlar hâl ve tavır ifade eden zarflardır. Hâl ve tavır ifade eden her isim nasıllık-nicelik zarfı olarak kullanılabilirdiği için bu zarflar sayılamayacak kadar çoktur.” (Ergin, 2003: 261)

eyi (IA-6), gönüllü (IA-9), şehepsiz (IA-43), gene (IA-63), heç (IA-79), öz (IA-86), uygun (IB-14), bele (IB-20), büyük (IB-37), gelbinden (IC-10), güzel (ID-8), çüt çüt (ID-32), bi yumağ (ID-43), çılbağ çılbağ (IE-17), össeğet (IF-36), cerbenen (IF-77), yayan (IIA-13), ergi (IID-53), cingır cingır (IIIA-22), barabar (IVA-6), beğzi (IVB-34), bi donca (VA-37), sâbıka (VA-44), boyı°na (VB-7), lağır-luğır (VC), kopa kopa (VC), o eylikli (VD-2), dorğu (VIA-29), mejbur (VIC-27).

2.5.3. Azlık-Çokluk Zarfı

“Azlık-çokluk zarfları, bir sıfatın, bir zarfın veya fiildeki oluş ve kılışın miktarını, ölçüsünü ve derecesini belirleyen zarflardır. Kullanımda ne kadar, ne derece sorularına karşılık oluştururlar.” (Korkmaz, 2009: 517)

birez (IA-26), daha (IA-80), bi miktar fazla (IB-22), çoğ (ID-8), eñ (ID-10), ele (IE-39), epeyi (IVA-30).

2.5.4. Zaman Zarfları

“Zaman zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlerdir. Bu zarflar ne zaman, ne vakit sorularına karşılık oluştururlar.” (Korkmaz, 2009: 495)

olduğdan sonna (IA-4), şindi (IA-6), sabbah (IA-46), atlatdığı billi (IA-52), bundañ evel (IA-69), dayim (ID-73), gece (IF-28), ağışam (IF-58), ilkin (IIA-11), öyleden soyna (IIA-11), çoğdan (IIC-30), sabatdan (IID-17), böylece (VA-15), hela (VA-50), Ar. dâ'im> dayimí (VD-12), böyün (VIA-14), bildir (VIA-16), Ar. ekserî> ekseri (VIC-30).

2.5.5. Soru Zarfları

“Soru zarfları, fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirten zarflardır.” (Korkmaz, 2009: 523)
niye (IC-7), ne güzel (IE-25), nasıl (IF-83), neye (VIC-12).

2.6. Edatlar

“Edatlar mânâları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına mânâları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat mânâlı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.” (Ergin, 2003: 348) İKA’daki kullanımları genellikle yazı diliyle aynıdır.

2.6.1. Ünleme Edatları

“Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırıp, nefret, hayıflanma, coşkunluk gibi ruh hâllerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.” (Ergin, 2003: 349)

2.6.1.1. Ünlemler

“Bunlar his ve heyecanları ifade etmek için içten koparak gelen edatlarla tabiattaki sesleri taklit eden edatlardır.” (Ergin, 2003: 349)
yâv (IA-72), ha (IA-88), ohoo (IC-22), öff (ID-50), eee (IE-23), âh,ah (IIB-31), bêy (IID-58), õ (VA-39), õ (VA-53), ihhh (VB-8).

2.6.1.2. Seslenme Edatları

“Bunlar hitap edatlarıdır. Ünlemler gibi his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hâl bildirmezler.” (Ergin, 2003: 350)
la (IB-18), ula (IB-31), hadı (IC-6).

2.6.1.3. Sorma Edatı

“Bunlar sorma ifade eden, soru için kullanılan edatlardır. Sayıları çok azdır.” (Ergin, 2003: 350) *mI* edatı İKA’da bazen düzlük-yuvarlaklık uyumuna ve kalınlık-incecik uyumuna uymadan kullanılmaktadır.
biliyōn mú (IE-16), biliyō musınız (IA-8), deil mí (IA-36), baħmı^o yōnuz mı (IA-73), ‘ácebe (IIIB-2), ğuruş mıdı ğağıt mıdı (IVB-4).

2.6.1.4. Gösterme Edatları

“Bunlar birini, bir şeyi göstermek için kullanılan, işaret sırasında başvuru edatlardır.” (Ergin, 2003: 351)
aha (IC-10), tâ (IE-29), â (IF-31), dêy (IIB-42), ê (IIB-46), ha ha ha (VA-46), işte (IA-37), ha (IE-20).

2.6.1.5. Cevap Edatları

“Bunlar tasdik veya red ifade eden edatlardır.” (Ergin, 2003: 351)
ha (IA-31), heç (IB-31), he he (VA-20).

2.6.2. Bağlama Edatları

“Bunlar kelimededen küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran kelimelerdir.” (Ergin, 2003: 352)

çünkü (IA-43), feğet (IA-90), çıra da yoğ (IB-19), arı°yō kí (IB-20), ne İbo var, ne Hidayet var (ID-21), amma (IE-7), ister uşsun ister kaçsın (IE-42), hem elíní öpdüm hem selamını söledim (IIC-45), yalnız (IIIA-4), ğe (VIB-15).

2.6.3. Son Çekim Edatları

“Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır.” (Ergin, 2003: 357)

ile edatı İKA’da çok kullanılan bir edat olup, - (I) nAn şeklinde değişime uğramıştır.

âyetle (IA-15), bennen (IA-25), burnúnnan (IA-34), ğendeknen (IA-48), elnen (IF-68), defnen (IIIB-23), onnan (IVB-12), tonnan (VB-35).

gibi edatının sonuna İKA’da bazen n ünsüzünün getirildiği görülmektedir. gibi (IA-31), gibin (IA-66), ğibin (VC-7).

kadar edatı İKA’da sedalışarak *ğeder* şeklinde kullanılmaktadır. Bu durumda ünlülerin de incelendiği görülmektedir.

şu ğeder (ID-29), üç ğüne ğeder (ID-75), yine ğeder (IE-45),tahtalarına ğeder (IVB-5).

İKA’da *kadar* edatı yerine *çeh/çağ* kelimelerinin kullanıldığı da tespit edilmiştir.

on biñe çeh (VIA-18) , üç aya çağ (VIC-25)

Ayrıca, İKA’da *kadar* edatının yerine *deni* kelimesinin kullanıldığı da görülmektedir.

‘Ábig’in çorusú deni (IIB-43), o deni (VA-34), yirmi t’ene deni (VIA-11).

İKA'da *diye* zarf-fiili yerine kullanılan *deyin* sözcüğünün Köktürk yazıtlarında da birçok yerde kullanıldığı görülmektedir. “Kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin Az Kırkız Budunuğ yaratıp ketlimiz.”(Ergin, 1999: 14) ifadesinde olduğu gibi. *deyin* (IA-65), *deyin* (ID-62).

Yine İKA'da *için* edatının *üçün*, *uçun*, *uçu* gibi şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Yine bu kullanımlara Köktürk Yazıtlarında rastlamak mümkündür. “Begleri budunu tüzüz üçün Tabgaç budun tebligın kürlüg üçün armağçısın üçün...” ifadesinde olduğu gibi.

girmemeğ uçun (IA-49), *şu neğmet haqqı üçün* (ID-68), *onun uçu da* (IVA-33).

Ayrıca, İKA'da aşağıdaki edatlara da rastlanmaktadır.

bilgilere göre (IA-90), *yalanız* (IB-5), *‘ácebe* (IB-11), *anca* (IB-18), *hanı* (IB-20), *tek* (IB-26), *zatan* (IF-7), *sada* (IF-25), *eğer* (IF-54), *tama* (IIB-6), *artı* (IIIA-11), *hetta* (IVA-32), *acıh* (VA-8), *illam* (VA-45), *sanı* (VA-8), *yoğsa* (VB-23), *on biñe çeh* (VIA-18), *Tifta'dan dolayı* (VIA-24), *keşkele* (VIC-6), *devletlere karşı* (VIC-11), *bundan ezel* (VIC-28).

3. CÜMLE BİLGİSİ (SENTAKS)

“Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalı.” (Korkmaz, 2007: 55)

3.1. Kelime Grupları

“Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğudur.” (Karahana, 1993: 11) İKA ile yazı dilindeki kullanım ortaktır.

İsim Tamlamaları

“Bir isim unsurunun, iyelik sistemi içinde bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 13)

Dördüncü Murad’ın Bağdat zaferi (IA-5), ahşam yemegini (IA-22), caminiñ ön tarafında (IA-69), Solo’nun avradının büyük bacısı (IC-6), eşşek darısı ununu (IF-20), buğlur pilavı (IIB-62), қаһveyin öyüne (IVA-18), Hessen Emmi’yin arasında (VA-3), tiyara meydanında (VIC-26).

Sıfat Tamlaması

“Bir isim unsurunun, bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 18)

becerekli aile (IE-39), pamúhlú cığara (IIB-25), tezze taşım (IIB-40), sergen üzüm (VC-16), yiyit adam (VIC-4), getdiğim bölük (VIC-9).

Ünvan Grubu

“Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 31)

Şeş ‘Ebdirehmen Baba (IA-1), Ömer Ağa (IB-24), Ğazi Osman Paşa (IE-31), Áce Dezzem (IF-31), Orđeneral Şükrü Қanatlı (IIB-8), Osman Onbaşı (IIB-42), Ağa Bey (IIC-34).

Edat Grubu

“Bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 28)

seniñ bu üksek burnúnnan (IA-34), uluplaş gibi (IA-31), yene ğeder (IE-45), küccük deyin (IA-65).

Bağlama Grubu

“Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 30)

ne İbo var, ne Hidayet var (ID-21), hem elini öpdüm hem selamını söledim (IIC-45), samanlııda şeker arı°yö ki (IB-20).

Ünlem Grubu

“Bir ünlem edatı ile bir isim unsurundan kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 33)

â sonna (IA-71), aha derken (IC-10), la anca (IB-18).

İkileme Grubu

“Bir nesneyi, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 26)

çüt çüt (ID-32), et-met (IE-10), çılbağ çılbağ (IE-17), üstümüz-başımız (IE-37), dohtor-mohtor (IIB-36), cingır cingır (IIIA-22), çoğ çoğ (IVA-33), sallantı-mallantı (VA-9), qar-mar (VA-21), qar-doñ (VA-22), küreknen-müreknen (VA-41), oğlağ-moğlağ (VB-28), laqır-luqır (VC-7), üç bin-dört bin (VIA-8), heyırlı-nehfılı (VIA-30), davarnan-mavarnan (VIB-22), nan-neğmetinızı (VIC-16).

İsim-Fiil Grubu

“Bir hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 24)

bir ipucu vermeğ (IA-39), atlar geçmemeğ uçun (IA-48), gızını istemeye (IB-9), heyvanını yimeye (IF-62), benim görüşüm (IID-54).

Sıfat-Fiil Grubu

“Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 21)

‘ásgerin qondığı yere (IA-20), aqşam yemegini verecek bir zat’ (IA-22), Burdur’a düşmiyen qar (ID-18) bir ermış zata (IA-32).

Zarf-Fiil Grubu

“Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” (Karahan, 1993: 23)

asgerlik durumuna gelince (IVA-16), bunu örneğ olarak (IA-83), bu Vitdo’yú da zaqlanaraq (IE-19), heş yimedem (VB-40), qopa qopa (VC-29), onu bilambaca batırıp (VC-17).

3.2. Cümleler

“Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği tam olarak anlatmak için kurulan kelime dizisine tümce denir.” (Gencan, 1991: 51) İKA’daki cümle özellikleriyle yazı dilindeki ortaktır.

3.2.1. Yapılarına Göre Cümleler

3.2.1.1. Basit Cümle

“Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı tek bir yargı hâlinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türü.” (Korkmaz, 2007: 37)

... bele bu bacağılarımız kızıl kında kıldı. (VA-22)

...â bu Hesseğilin damının arhasından bizim bu yazlıh bele düpüdüz olu°yödü. (VA-27).

3.2.1.2. Birleşik Cümle

“İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, yüklemi çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türü.” (Korkmaz, 2007: 45)

3.2.1.2.1. Girişik Birleşik Cümle

“Yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümcelere girişik bileşik tümce denir.” (Bilgin, 2002: 530)

... bu tarihi şeylerini diyniyereh biz emekliyi bitirdih. (IA-89)

... ben de ekmeğ yırtı°yöñ diye oğlağından vurmúşüm. (VB-6)

... Hssen rehmetliğ heş yimeden yatmazdı. (VB-40)

3.2.1.2.2. ki'li Birleşik Cümle

“Yan tümcenin ana tümceye ki bağlacıyla bağlandığı tümcelerdir.” (Bilgin, 2002: 533)

-Olmadıđdan sonna diyo kí sen bi ermíš zata benziyõñ.(IA-32)

-Kontrol ediyo kí şeğ Ebdirehmen Baba'nın dedigi mağne Gené Osman'da çılıyõ.
(IA-42).

-... demişler kí bu köyde tarihi öz bileñ kim var? (IA-85).

3.2.1.2.3. İç-İçe Birleşik Cümle

“Bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içinde yer aldığı cümledir. Yardımcı cümle, ana cümlelerin bir unsuru veya o unsurun bir parçasıdır.” (Karahana, 1993: 63)

-Bu zeyratın o tarafını-biz,kırđ döneker derik-yanı Gené Osman'ın, Dördinci Murad'ın şeyinde de kullığ derler. (IA-19)

3.2.1.2.4. Koşullu Birleşik Cümle

“Yan tümcesi dilek kipiyle kurulan tümcelere koşullu bileşik tümce denir.” (Bilgin, 2002: 531)

-Hanı ipi çekersen nereden şey olaçağı belli olur. (IA-40).

-... götürmesen ele orda ayağda duruyõdu. (VB-36).

-... Eley gelirse bunu komaz keseğ. (VC-28).

3.2.1.3. Sıralı Cümleler

“Biçim ve anlam ya da yalnızca anlam bakımından birbirine bağlı tümcelerden oluşan tümceye sıralı tümce denir. Sıralı tümceyi oluşturan tümceler, birbirlerine virgülle, noktalı virgülle, bağlaçlarla, öge ya da kip ortaklığıyla bağlanırlar.” (Bilgin, 2002: 534)

3.2.1.3.1. Bağımlı Sıralı Cümle

“Biçim ve anlam bakımından birbirine bağlı tümcelerden oluşan tümceye bağımlı sıralı tümce denir.” (Bilgin, 2002: 536)

- Sonna dutdı, burdan elini uzatdı, Bağdad'daki atın arğa ayağını hendekden çıkardı. (IA-56).

-... tekrar bi arhadaşa iki yüz kağıda satdım, paramı aldım. (IIB-59).

-... Karanam rehmetliğ almış, öte geçeye aparmış. (VB-18).

3.2.1.3.2. Bağımsız Sıralı Cümle

“Yapısal olarak bağımlılık ilişkisi bulunmaksızın birbirini izleyen tümcelere bağımsız sıralı tümce denir.” (Bilgin, 2002: 535)

-... oğlan da çoğ gözzeldi, Mehmudiya tikmişdi başına. (VB-18).

-... Bi gün anam şehere getmiş, bizim de evimiz yanmışdı. (VC-25).

3.2.1.4. Bağlı Cümle

“Ve, veya ama, da, fakat, hâlbuki, lâkin, meğer vb. bağlaçlardan biri ile birbirine bağlanmış olan ve aralarındaki anlam ilişkisi de bu bağlaçlar ile sağlanan bağımsız cümlelerden oluşmuş cümleler.” (Korkmaz, 2007: 36)

-Genç Osman Niyye'de karşıtı ya. Çünkü, Allah toplımı şehpsiz etmez. (IA-43).

-O seniñ bandını açı°yõdılı da diyodı bu tarihi şeylerini diyniyereñ biz emekliyi bitirdılı. (IA-89).

-... Meñmed'ı döydüğünü bilmi°yõm, amma benı çoñ döydü. (VD-19).

3.2.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

3.2.2.1. İsim Cümlesi

“Yüklemi, isim soyundan bir kelime veya kelime grubu ile ona ilave edilmiş ek-fiilden meydana gelen cümlelere isim cümlesi denir.” (Bilgegil, 2009: 56)

-... sırasında asbap yoñ, ayağgabı yoñ. (VA-35).

-Bu anam o ðest'eligini önce ðest'e deyildi. (VD-2).

3.2.2.2. Fiil Cümlesi

“Yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümlelerdir. Her türlü hareket, iş, oluş, fiil cümleleri ile karşılanır.” (Karahana, 1993: 68)

-... onu bılabaca batırıp ollara ası°yõlardı. (VC-17).

-... ula temiz pendiri on biñe çeñ veri°yõlar (VIA-18).

3.2.3. Anlamına Göre Cümleler

3.2.3.1. Olumlu Cümle

“Yargının gerçekleştiğini anlatan cümle, olumlu cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir.” (Karahana, 1993: 70)

-... ben o zaman aha babayın da bağından sepetleri vızır vızır götürü°yõdım.(VC-12).

-... ðeyvan bildir iki oğlağ doğurdı. (VIA-16).

3.2.3.2. Olumsuz Cümle

“Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle, olumsuz cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapmama, yapılmama, olmama bildirir. ‘-ma, -me’ olumsuzluk eki, ‘değil’ edatı ve ‘yok’ ismi, cümleyi olumsuz yapan unsurlardır. ‘değil’ edatı, hem isim, hem de fiil cümlesini olumsuz yapar.” (Karahan, 1993: 71)

-O zamañ yirmi-yirmi beş yaşıña girmiyeni ‘ásgere götürmîyölardı. (IA-10).

-Ondan sonna bi azalma olmı °yö. (VA-35).

-...sırasında asbap yoñ, ayañgabı yoñ (VA-35).

3.2.3.3. Soru Cümlesi

“Herhangi bir ögesinde soru anlamı bulunan tümceye soru tümcesi denir. Soru tümcesi, yazıda, sonuna konulan soru imi (?)’yle kendisini gösterir.” (Bilgin, 2002: 515)

-Sen bennen alay mı ediñön?

-...demişler kí bu köyde tarihi öz bileñ kim var? (IA-85).

-Kím, la anañ heyvan gibi bi adamdı, deyil mi? (IC-2).

-... hanı hindi ele nerdê (VA-32).

3.2.3.4. Ünlem Cümlesi

“Kimi kez bir tek ögeye indirgenmiş, bir coşkuyu ya da duygusal bir yargıyı dile getiren tümcelere ünlem tümcesi denir.” (Bilgin, 2002: 518)

-Ula heyir mí saña? Heç... (IB-31).

-Geldi bizi meğne ediñödu yav , ... (IIB-37).

-... o da bi oğlañ-moğlañ deyil ha , ... (VB-28).

3.2.4. Öğelerin Dizilişine Göre Cümleler

3.2.4.1. Kurallı Cümle

“Yüklemi tümcenin sonunda olan tümcelere kurallı tümce denir.” (Bilgin, 2002: 504)

... bele bu bacağılarımız kıvılcık kıvılcıkta kaldı. (VA-22).

... kırmızı üzümleri Zeynep anañ ağı toprağına beliyödü. (VC-20).

3.2.4.2. Devrik Cümle

“Yüklemi cümlenin sonunda olmayan tümcelere devrik tümce denir.” (Bilgin, 2002: 505)

-...Meşmudıya tikmişdiğ başına. (VB-19).

-... babasının adı Kullo'muş anamın. (VD-26).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METİNLER

Adı Soyadı : Mehmet ŞEKER

Yaşı : 91

Tahsili : İlkokul

Derleme Yeri : Zey (İndere) Köyü / ADIYAMAN

Konusu : Serbest

I

A

Örnek çoğ. Bizim konuşma şifremiz Ezerbeycan'a ait. Şeh 'Ebdirehmen Baba Ezerbeycan'da irşâd oldu. Bu çevrede Türkçe lisanında yanı devletinkin de bizim şifreye uymı°yō, añladıñ mı? Bizimki özel bi yanı lisân. O hususda Ezerbeycan'da irşâd olduğdan sonna bu mibârek ordan burya geli yō. Biñ altı yüz otuz sekiz. Hanı 5 Dördüncü Murad'ın Bağdat zaferi. Biñ altı yüz otuz sekizde, şey nereli, â mesela sen tâhsillisiñ. Genç Osman nereli? Yoğ. Niydeli. Bah bu özleri eyi bil. Şindi Dördüncü Murad İstanbul'dan қаһı°yō. Artıñ günnük şeyi Niydi'ye , Niyde'ye konuğ oli°yō biliyō musunuz? Niydi'ye konuğ olduğdan sonna Genc Osman diyo ki:

- Қуманданım, ben 'ásgere gelmeğ isti yōm, gönüllü (göğünlü). Şey de 10 bağı°yō kí, Dördüncü Murad ,- o zamañ yirmi -yirmi beş yaşıña girmiyeni 'ásgere götirmiyōlardı. Burayı eyi dinne. Daha şindi pisküvit çocukları nöbet yerinde қorһı°yō, sileğ de eliñde, annıyoñ deyil mi? Ondan sonna Dördüncü Murad dedi kí, oğlúm dedi, boyıñ tamam, ama yaşıñ tamam deil. Get, anañ-babañ izin veriyōsa, seni götirim. Hanı, Allah buyırı°yō kí: Bir, iki, üç, dört, beş gişiyı. Her üç gişide bi Allah 15 dostı vardır, annıyon deil mi? Bu âyetle tesbit. Her üç gişiyi görırseñ, bunıñ içinde bi Allah dostı vardır. Üşler, yediler, kırırlar... Yanı, bunlar örneklerdir. Ondañ sonna

Genç Osman ordıya qarışı°yö, gönüllü (göğünlü) yanı... Bu bizim demek ikinci durağ, burya geli°yö. Yanı Zey'e geli°yö. Hanı Bağdat aşahda ya , burya geli°yö. Bu zeyratın o tarafını – biz, kırh döneçler deriç – yanı Genç Osman'ın, Dördinci Murad'ın şeyinde de kullih derler, hanı 'ásgerin kondağı yere kullih derler, annadıñ mı? Yanı, kırh döneçler kullih şeyi, meğnesi. Ondañ sonna 'ásger orya konda. Dedi ki aħşam yemegini verecek bi zat' var mı? O zaman bura yedi yüz hanaydı, anñıyon mı? Derken, Şeh 'Ebdireħmen Babı'ya, yanı bizim bu zata görev duştı.

Dördinci Murad hanı 'ásgeriyeniñ yemeg - işmeginden sorımlı ya. Geldi, baħdı ki, yanı az kazarlarda yemeğ yapılı°yö. Dedi ki, sen bennen alay mı edi°yön? Hanı, 'ásgeriyeniñ birez burnı yüksek ya. Yanı, Şih 'Ebdireħmen Babı'ya di°yö Dördinci Murad:- Bu ordu, bu yüz ere yetmez, bu yüz ata bu arpa yetmez . Sen bennen alay mı edi°yön, diyo. Diyo ki : -Yemegini yi, ondañ sonna söle soñ söziñi. Atlara da hanı 'ásger milletı, her illet var içinde. Ondan sonna, bi lövik veren iki lövik veri°yö, bi tayin yiñen iki tene heder edi°yö. Lovik demek yanı ki bi ölçı. Hanı atlara yem veri°yölar, arpa veri°yölar, bilmem ney. Ondan sonna, yanı ki uluplağ gibi ha. Ondan sonna bi azalma olmi°yö.Olmadıħdan sonna diyo ki sen bi ermiş zata benzi°yöñ, ben Bağdat zaferini kazarır mıyım, kazaranamam mı? Tarih biñ altı yüz otuz sekiz. Otuz altı, otuz sekiz, gidi°yö artıħ. Sonna diyo ki : - Seniñ bu yüksek burnúnnan, Allah yüksek burunlı adamları yanı ki gururlı adamı sevmez, dayim göynú yımışağ, göynú alçağ, yapıcı, çünkü şeytan yihııcıdır, Reħman yapıcıdır, annıyon deil mi? Onnan sonna, Bağdat zeferini kazarır mıyım, kazaranamam mı? Bir gişiniñ sayasında. İşte, bu üşler, yediler dediğimiz mevzı burdan bir ĥisaba giri°yö. O da ki hanı üşler, yediler, kırhlar. O da ki, saña diyo bi ipucu verim, yanı bi ipucu vermeğ hanı ipi çekersen nereden şey olaçağı belli olur. Diyo ki: -'Ásger hazır ol vaziyetinde, kolları diz kapağnı geçen bir zat'. Hanı, hazır ol var ya... O zaman 'ásgeri iştimiya dizıyo Dördinci Murad , kontrol edi°yö ki Şeh 'Ebdireħmen Baba'nın dediği mağne Genç Osman'da çılı°yö. Genç Osman Niyde'de qarıştı ya. Çünkü, Allah toplımı seħepsiz etmez. Hanı, bi tenenin ĥetırına biñ teneyi 'effedebilir. Ondan sonna, gel oğlim gel, diyo Dördinci Murad. Sen de kumandan ben de kumandan , bir kumandan atı veri°yö. Buradan kaħı°yö, gidi°yölar Bağdat'a. Bağdat'a getdiħden sonna hanı sabbah esselet oħunı°yö ya, esselet ezenı oħundığı zaman emir veri°yö, yanı kağın ĥerekete geçeğ.

Bağdad da hendeknen qorını°yō, hanı atlar geçmemeğ uçun. Hendek... Â derken, Diyarbakır qorını°yō sur... Yanı bu da atlar girmemeğ uçun. Â derken, diyerleri de
 50 hendek, Urfa da hendek... bili°yōn mı? Sonna dutdı, Genc Osman sabahleyin atını birez gezdirdikden sonna hendegi atlamağ uçun deneme yapdı. O zaman kılış devri. Yanı, bu patlayıcı madde yoğ. Duttú, atını atlatdığı billi o hendekden ön ayağı hendegi geçdı de, arğa ayağı hendeye düşdü. Allah, dostlarıña yeşil el verir, yeşil göz verir, annadıñ mı? Hanı yeşil demek, işte bağı°yōn kí, bi ağaç kışın yaprağı
 55 tökülmüş, amma doqız, on ayda yeşile bürünü°yō. Onuñ uçun yeşil önemlidir, sonna dutdı, burdan elini uzatdı, Bağdad'daki atıñ arğa ayağını hendekden çıhardı, Şeğ 'Ebdirehmen Baba ha.

“Genc Osman bir uşah

Belinde erbışım kuşah

60 Bağdad qapısıñ aşdı

Göreñ düşman şaşdı, önüñden kaçdı

Üş gün de kellesi düşdü, kıoltúhda savaşdı.”

Kellesiñi kıoltığıña aldı, kellesini vermedi düşmana, kıoltığıña aldı, gene kıılışladı. Şindi, bunuñ şeyi nerde? Türbesi... Niyde yol düzergahiñda “Osmancik”
 65 derler, onar Genc Osman demez, hanı küccük deyin “Osmancik” derler. Yol düzergahiñda, yanı zeyrata gelme gibin, o durağıñ orda. Yanı örneği veri°yōm. Ondan sonna Bağdad zeferi kıazanıldı, bi şindi o Genc Osman'ıñ kıılış savurdığı yer – ben Bağdad'ı gördüm – orda bi cami var o bizim İmam-ı 'Ázem Camisi, biliyon mı? Â derken, o caminiñ ön tarafıñda hanı bundañ evel hetırlı°yōsan, Bağdad húdüde geldi.
 70 Hanı Bağdad milleti húdüde geldi. O zaman Nene Dede mıhdardı, bu Pirinli, bili°yōn mı? Devled de mıhtarlara şekér veri°yōdı kí, faqırlarına vere, şekér, buğlúr, şu, bu... Â sonna Memede'niñ oğlıña dedim kí: - Yâv bu - qatırları mı, beyirleri mi vardı - yâv bu beyiriñiz o zaman eyiydi, buña bağı°yōnuz mı, n'edi°yōñız? Yanı sen şeyini şaşırma, yâv dedi, biz, o zaman şekér veri°yōdıñ bu beyirimize. Hanı, mıhdarlara
 75 veri°yōdu, mıhdar da kıyúñin faqırlarına vere. Sonna onu keddiler, yanı kí o devletiñ şekér, yağ vermeyi. Bağdad Hıbur qapısına atıldı, yanı orya ahdarıldı. Ondan sonna

iki üç sene de bu Neco da mihdar oldu, bu Topbal'ın oğlu. Â derken, iküş tene şeyi vardı, 'azaları, hanı dört 'aza olı'yo ya, bu 'azalar da işte devlet yağ, şeker vermi'yo deyin heç mihdarı tergediler yanı, mihdar seyip qaldı. Ondan sonra, işte Dördüncü
80 Murad, ordan geldi, Niydi'ye devletimizi, yanı 'asgeriyeniñ daha herkes öleni memleketine gönderi'yo, yanı kimlik givin, hanı kimliginiñ örneğini. Â derken Genc Osman Niydi'ye geldi, yol düzergahında – Osmancık Türbesi – yol düzergahında. Buñarda heş bi, bu sözlerimde, heş bi yañılma yoñdur, yanı señ de bunı örneğ olarak her yerde verebilirsiñ. Sonna, kütüphana müdürü – Adıyaman Kütüphana var ya –
85 Kütüphana müdürü heyetinen birlikde günlerde cumeğe günü, demişler ki bu köyde tarihi öz bileñ kim var? Varlığ olmasiñ beni göstermişler. Geldiler, hanı bu bant var ya bant, bantları'ni aşdı, tuvara asdı, ben konuşdum, o bant da çekdi. Bu Eñmo'nın oğlu kütüphanada şey – o Qedir'ı ha – â derken Eñmo'nın oğlu diyodi ki: - Mehmed Emmi! O seniñ bandını açi'ydı da diyodi bu tarihi şeylerini diyniyereñ biz
90 emekliyi bitirdi. Yanı şaqa olarak diyodi. Feğet devlet nıneyim ki bu bilgilere göre heş beni bi yerden yararlandırmadı. Daha ben emekli meğesi almı'jom. Hanı yaşlı meğesi. Aha ben, neredese yetmiş dokuz yaşındayım, bir sene sonra seizene gireceyim, yanı ki şurda iki ayım var.

B

-Emmi, şimdi bu Zey halkı Erzincan'dan mı burayı gelmiş?

Biz, mesela bizi diyeh, bizim milletimiz... Şifremiz, Ezerbaycan'dan. Şeh 'Ebdirehmen Baba'nın şifresi, yanı konuşması, bizim konuşmamız Şeh 'Ebdirehmen Dede'niñ şifresi, annadın mı? Başka yerde qatma yoñ. Çünkü bu tarafımız Kürt, bu
5 tarımız, dört tarafımız Kürt. Biz yalnız burda bir Türk köyü olarak, Türk bayrağını kaldırmah gibi, Türk köyü olarak biz burda numuneyiñ.

- Kız isteme ve düğünlerden bahseder misin?

Şindi, қаһар икүш тене yaşlı гиши, билиyon мў, кaмил янa, гиделлер гыз истемeye. Allah'ın emrinen, Peһember'in ҡevlinen işte гızını истемeye geldik. Bi de hanı, гız
 10 evi de naz evi ya birez. Ğadınlar ğider, mesela бөyүклер ğider, â sonna tabı ğadınlar
 evel bi һeber ęetirirler, yanı ki bi öncülük...Ondan sonna erkekler de 'ácebe bizim
 гızın гоynü var mı; yoһ мў – hanı bu һeyat meselesi - derken bu, bu dayre birez
 genişir. Hanı suya bi daş biraһırsan şeyi genişi ýō ya... Ondan sonna бөyүклер ğider,
 Allah'ın emrinen isteller. Ğızını babası, anası, uyğun ğörür, verirse burda açış
 15 yapılı ýō, yanı ikram, yemeğ, işmeğ olur, o da һökmine ğöre, evine ğöre, biliýōn
 мў? Mesela, Ebey гızını verdi, şeye Vit'do'nún oğluna, ee... Vit'do'nún oğlıgil
 ęetmiş ki, bu Hesig'in evinde oturi ýōdü, Ebey, hanı burayı da diyem ğülen, demiş ki
 bunarı ácebe ne edeһ, ee... demiş bi loқma ileçer, şeker, şekerі uşaһlar yiýō, la anca
 aparaһ ben bunú samanlığa қoyam ki, uşaһlar ğörmі ye, gidіýō samanlıһda, çıra da
 20 yoһ, samanlıһda şeker arı ýō ki, bi çay bişire, hanı гızını verdiğı adamlara. Bele
 oli ýō yanı, ondan sonna biz de örf-ádet hanı İslam tariһinde örf-ádet babası, anası
 ölrse, baba malından, yanı ki bu evden ğelin olan гиши , baba malından bi mikdar
 fazla babasının adına alabili ýō. Mesela, sizin burda Hevino'ya verdiñiz ya, Қoca'nın
 yerini. O Ömer Ağa'nan Heşen Bezo bacanaһmış, bu Eliğusto Ebo ğidiýō, Ömer Ağa
 25 heşteken sormı ya ğidi ýō, bu Eliğustoğilin kökü yoһ ya, camıdan tutı ýō, endiriýō,
 biliýōn mu? Ğidiýō, diýō: - Ömer Ağa di ýō, ğeşmiş olsun, tek saña ğelmiyeydi bu
 dert baña ğeleydi . O da di ýō ki, Ömer Ağa Çolağ'ın babası, senin dedeñnen onar
 bacanaһlar. Köyün de ileri ğelen adamı, papaz iki tene biri Ömer Ağa, biri de Baba
 Mistafa, Topbo'nún dedesi, benim de dedem.

30 –Sen evlendiğın zaman düğün çaldılar mı?

Ula һeyir mı saña? Heç... Yav, һah ellі қаğıt қererdi , Melik di ýōdi ki, bu
 Dirrey var ya, Cüccüle'nin avradı, Dirrey ğelin oli ýō, bi de Çaқır'ın avradı, Suvaһçı
 diyoh biz, adı Zeynep de Suvaһçı diyoh, şindi o da ğelin oli ýō, ee... қалın ney?

-Bu dediklerin kaç sene oluyor? 45-50 sene oldu mu?

35 Baһ hele, atmış sene de oli ýō, sonna şey di ýō ki, yav, işte қererimiz гızların
 ellі қаğıt, ellі қаğıt қалın yanı, yanı örf-ádet, yâv ben anaña annadıñ mı bu pari ya
 ğöre sen бөyүк olmañ lazım. Yedi yüz ellі қаğıt para verdim. Cumeęeti salı ýōһ, yoһ

40 etegini ver görürsen, onu doldürmassanız vermem. Yedi yüz elli kaçıt, yedí avrat' kalını verdim ben anaña. Meħset' kí sözümüz o , kimsiye vermi ye, biz bi kere istemiye geřtiħ.

C

–Anamın gönlü var mıydı yok muydu seni almaya?

5 Kım, la anañ heyvan ğibi bi adamdı, deyil mi? şindi Hösso Emmí'm vermiyö, Remmo'ya istediħ, vermiyö, Edem de dedi kí, Edem 'eynadıdı, ula evde saçıñı ağardırım, öteki ođlúma beklerim. Remmo'yı getdiħ, řeħerden everdiħ, şu kör Ğeniğilin bi hanım ğızı vardı, getdiħ derken Ğanım yanı, isminde, bu şeyin böyük bacısı, bu Solo'nún avradının böyük bacısı, hadı baħım demediler mi kí, orya ğelen cumeğet, böyük ğız durduğu yerde çüçüğünü niye isti yöñuz? Remmo da ğetmiş hanı, Kerřin'in davarı beri ye ğeliyö ya, ğetmiş kí Ğanım mesela Ğeniğil köyün ileri ğelen evi, yetmiş tene koyunu sağmış, hepsinden evel de eve girmiş, Remmo da 10 ğelbinden demiş: - Ben bunu alacayım, hanı onar da, soyadı onarıñ da ”şeker”, aha derken, aha sonna bu Sırımlı sininde yatmasın, Sırımlı diyo kí, böyük ğız durduğu yerde küççük ğızı niye isti yöñúz? Aha derken bize vermediler, hanı vermediler, biz de böyük ğızını almadıħ o Solo'nún avradının, burayı dinne, teştde asbabını yuduğu billi diyo, ğelecek asbabda bu asbabım yunmı'ya, cenezem yuna, bu ekíp bele diyo, 15 hanı bizim Remmo'da ğözú var ya. Aha derken, yav genç yaşında öldú, ğetdi. Get, hesab et, çünkü Öro, ne cumeğete uyardı, Öro bele daşnan öldürileceħ bi adamdı. 'Áynı Öro'nun şeyinden 'Ebdireħmen ğidiyö, Remmo'nún ođlú.

–Kaç sene nişanlı kaldın?

O zaman bu paraları pedahlamaħ üçun, kolay deyil.

20 –Kaç gün düğün çaldı?

İki gün, bizim ‘âdetler iki gün. Hanı bugün düğün gelir, yarın da gelin gelir , ata bindirişölar, sileş sıhışölar, ohoo... Zeyrata çıharışölar, eve daha güvegi evine getmeden daha zeyrata çıhar, şindi de taşsiler zeyrata gelişö.

–Annem attan inmeden herhangi bir şey istedi mi?

- 25 Bunú da diyem, atdan endiği billi, o böyük, yaşlı avratlar dedi ki : - Gelin atdan endiğten soyna hanı güvegi şoşban şey edişö ya, sağ ayağını ayağının üstüne koy ki, sözüñ üstün ola, aha bi de bu var. Baba, Nurey enmişödü, dedim şehir ev seniñ olsún, satdı, yidiler. ‘Áynı,’ aynı ‘âdet, baba şura seniñ olsún, nere geymetlise, bu eve ortaş ya.

D

–Askerliğı nerde yaptın?

- ‘Ásgerliğı Burdur’da, ben topçúydúm. Burdur’da ‘âcemi birliğı, üç buçuş ay. Burdur’da Tuğay Kıumandanı var, sekiz biñ gişiyeye bağışyo, annıyon mú? Tuğay Kıumandanı, hanı ‘âsgerliş dağıtım olursa, hanı ‘âcemi dağıtımı, kıumandan soruşşö, diyo ki: Oğlúm, nerelışın? Ben Adıyamanlıyım. Hanı orda ‘âsgeriye bağıcıları var, dosyalarına bağıyolar, dosyamı endirdiler, neresindensın? - İndere, Zey köyündenim, merkeze bağılıyım. -İaş kilometre, yedi kilometre bizim ora, hanı vilayete. Â derken, dedi ki: - Oğlúm, şeyin çoş güzel çılıdı, seni nerye verem. Tuğay Kıumandanı dört biñ gişiyeye bağışşö. Hanı, bi albay bi alaya bağışşö, bu dört biñ gişiyeye bağışşö. Sayın Kıumandanım, dedim, Türkiye’nin dört bucağında eñ icra bölüğe hazırım. Hanı kimisi bura temiz , burya niye beni verdin , getmişşö ya, dedi : - Oğlúm, beni de duyğulandırdın, o da erkek adam, ölmüşse Allah reşmet elesin, kıalmışsa Allah selametliğı versin, ula Sivas dedi erkekleriñ harman olduğı yer, Sivaslıymış gendi, ula sen bele, sen her zaman bize lazımsın, kötü zamanda her yere gidebilirsin, hanı Türkiye dara düşerse, ben de seni dedi, geldiğın yolu üçe böldüm, burdan Afyon bir; Adana iki; hanı burdan Burdur’a gidişşö ya, â derken Afyon bir dedi; Adana iki; bi

yolún qalacaq, geldiğin yolu úçe böldúm, bi yolún qalı°yö, Adıyaman'a giden. Yav Adana'ya geldiğ ki, otúz beş senedir Burdur'a düşmiyen qar o sene düşer, geldim burya, Heci'nın bi qardaşı var, Osman isminde, ben burdan getdiğim billi Qaradağ'a
 20 dabanqa sıhı°yödü, hanı çocığ ya, tâq,tâq,tâq... qurdú öldürdümâ diyo, yav geldim ne Osman var, doqqúz yaşında ne İbo var, ne Hidayet var, ölmüşler. İki tene qardaşımmın, birini defnedi°yölar, geli°yörlar ki biri daha ölmüş. Â derken Allah bunu sonnadan sonni°ya verdi, dört qardaşı ahirete getdi, bu da bize qaldı.

–Askerde zorluk yaşadın mı?

25 Yoğ, şindi onu gene deyim varlığ olmasın, bir gün onbaşı intihemine girdim ben, annadın mı, hanı bizim birlik, ölçme birliği denili°yö, bili°yön mü? Hanı, topçúnún kısım kısım şeyleri var, biz ölçme birliğindenığ. Burda biz ölçüyü ölçü°yöđ, qumandana şeyini veri°yöđ, hanı kilometresini, topún üstüne biz getmi°yöđ, biz topún tetegini çekmi°yöđ, biz ölçü veri°yöđ, şu geder kilometreye top, o
 30 araştırmacılar, yanı qumandan olanlar orya hedefe atı°yölar, topçúydúm, topún da üstüne getmi°yödúm, yanı biz ölçücüydığ. Ha ondan sonna yanı ki onbaşı intihemine gideceyiğ, dedi ki hanı çüt çüt gidi°yölar ya intihemine, bele sırı°ya dizili°yölar, çüt çüt gidi°yölar, intihem ifadesini veri°yölar, şindi arhadaşım da şeylidi, Ege Bölgesi'ndendi; Aydınlı. Yav arhadaş dedim, seniñ tehsilin ney, benim tehsilim dedi,
 35 lise terk. Ben de ilköqul mezunuyum, bizim öğretmenimiz bizim köylüydü, bili°yön mü, bi insanıñ hafizesi guvetli olursa çoğ güzel yanı şeyli olur, bilgili olur, e şindi dediğ, şindi unuttúđ,o zaman olmaz. Annadın mı, ilköqul mezunuyum, bizim ilköqul öretmeni dedi ki, oğlum dedi, adı şeydi, Bekir, Bekir Eyilmez, Şeker dedi, bizim soyadımız “Şeker” ya, müfetiş geldiği gün gel, başka gün gelme, davarıña get. Şindi
 40 onnan bir getdiğ, dedim bunuñ yanında benim bilgim ney yav, getdiğ hanı sıranan yüzbaşı bi yerde ifade alı°yö, üsteymen bi yerde ifade alı°yö, sorú sorı°yö yanı, başçavuşlar bi yerde alı°yö, sıranan getdiğ. Şindi sorı°yö Türkiye'de kaç nehir var? O, ben lise mezunuyum diyen bi yumağ oldu, hanı ikinci baña soracaq, yumuldú, Türkiye'de kaç nehir var, dedi, qumandan, Küççük Menderes, Büyük Menderes,
 45 Kızılıрмаđ, Seyhan, Ceyhan, Fırat Nehri, yanı şeyi bu Diyarbakır'inkini söylemedim, Dijle'yi söylemedim, peki dedi, hanısından en çoğ su ahi°yö, en çoğ su Fırat Nehri'nden ahar, hanı nehirleri sayı°yöğ ya, qaynağını nerden alır, sorı°yö, qaynağını

dedím, Erzurum Palantöken Dağı'ndan alır, Muzur Dağları'nı bölerek, Ezircan, bu bizim Malatya'dan evel bi şehir var, Elazığ, Malatya'yı bölerek, Adıyaman, Urfa'yı bölerek, Suriye'ye, Suriye'yi bölere k, İraç'a, İraç'ı bölerek Körfez'e gider. Öff! dedí. Hadí bahím ötekine get o bi soru soru'yo, ötekine getdih bi soru soru'yo, biri de şey ediyö, hanı manga, hanı onbaşı olanlar, hele bu da yakışı'yo mú; yakışmı'yo mú; kumut vermíye, bi manga şey ediyö, hanı kuşadı'yo, hazır ol, ilerle, hanı marş marş, yanı yürüdü'yo, o şeyleri yaptıhdan sonna, devri gün oldu, hanı bu gün soru günü, devri gün oldu. Bizim yüzbaşı, hanı bölüg katibi var ya, bölüg katibi geldi, biz ölçme bölügü iki yüz elli gişiyih, bataryalar elli gişi, atmış gişi, biliyon mú, biz iki yüz elli gişiyih, geldi, dedi ki, Mehmet Şeker kim, biz de yemeği beklí yöh yanı, dedím benim, ben de kapınıñ arhasında iki yüz elli gişiniñ içinde tenefus etme kolay deyil, şurda pencere var, orda gapı var yanı temiz hava gelí yo ya, gapının ardındayım, Mehmet Şeker benim, seni yüzbaşı bölüg binasında, istiyö, ben de baştolbağım, getdím, bölüg binasına, hanı bu topuh selamı da bi gapı döymí ye benzer, anniyon mú? Potinin topuğünü birbirine vurdum, yanı ki yüzbaşım geldím deyin, hanı gapı döyme gibi, emriñe hazırım, teşekkür ederím oğlúm dedi, sen onbaşı intiheminde iki yüz elli gişiniñ içinde en yüksek puanı almışsın, seniñ canın sağolsun dedím, ondan sonna seni dedi, Erzurum'a gönderih, üç ay orda kurs gördükden sonna çavuş rütbesine, çünkü onbaşayı alay veriyö, çavuşu ordu veriyö, sağol kumandanım dedím, ben onbaşı intihemine de girmeyecekdím, sağlam bi er olursam benden yiğidi yöh, boynunu bükdü, şu neğmet haqqı üçün, vataniñ, milletiñ saña ihtiyacı var, yavrum dedi, yanı o yüzbaşı, gel beni dinne get, â derken, ben cıgara işmi yödüm, onbaşı meğesi baña yetiyödu, daha çavuş da ayrı.

–Niye askere geç gittin?

Oğlan onu sorıyo, oğlum baña bah, biz arkadaşım 'Ahmet'nen bi çüt olıyöh, annadın mı, dayim dünya baña zindan, hadi bahim, anam, hanı, iki çocuğu besleyemiyö, hanı bizden soyna daha çocuğu olmiyo, â derken, hadi bahim, şindi ben sabbah bi yemeğ yiyim, üç güne geder, yemeğ aklıma gelmez, yanı isyan etmem, üç gün benim idarem baña yetiyo, bu daha anamın çüt doğurmasından bilir, yabancı, buña bi damla süt verir mí; 'âcep vermez mí, hanı başka avratlar, â derken, daha benim idarem ordan.

E

–Başka bir kadın emzirdi mi seni?

Şindi Tato beni emzirdi bir; bi de bu Allo Mamo'nun avradı var ya, 'Aħme'nın anası, diŷōlar ki nerye ġidi ŷōn, ona Çelbiskey di ŷōlardı, ondan sonra, ben ölürüm deyin, beni kütüğe edem qomi'ŷō, 'Aħmed'ı qoyi'ŷō, o qardaşımın adı
 5 'Aħmet ya, biz bi çüt olu'ŷōħ, yedi yaşında ġızamıħ ġeli'ŷō, hanı bi dert, ġızamıħ onú ġötürü'ŷō, çiçek de ġöz alıcıdır, çiçek de benim ġözümú bozu'ŷō, annadın mı, yanı ölmediħ amma ġözden aha şindi burda ħerf olsa oħúyamam, o qardaşım yedi yaşında öldü, kütüğe o geşmişdi, hanı beni qomamışlar, bu ölür demişler, zeman ġeldi, ben on iki yaşındayım, annıyon mú, babam ġötürdü, bi nüfüş meġmuru var, isgelet ġibi,
 10 yanı cesadında heç et-met yoħ, yanı isgelet ġibi bi adam, yanı şey müdürü, yav işte nüfüş meġmuru, derken, dedi ne var Heso, hanı Adıyaman küççükdü ya, köy ġibindi, dedi ki, bizim yeñi doġdumuz oldu, acı kütüğe qo, on iki yaşından sonra. Yeni doġdü, kütüğe qodú, bu tarihi bi şey, burayı eyi dinne, dedi ki Heso, babamın adı Hessen ya, hele ġetme dedi, aile kütüğüne ġöre, nüfüzüne ġöre, yanı nüfüze baħacaħ
 15 ya, saña birez dedi, Ėeyseri çiti vereceyim, şindi şey yoħ, yanı asbab yoħ ġeye, bu Vitdo, íaraçılar ġeli'ŷō, şeye qonu'ŷō, ħarman yerine, bili'ŷōn mú, Vitdo da asbabı qurı'ya diye, örtüde yatı'ŷō ki asbabı qurı'ya ki, qaħa, ġeye, hanı çılbaħ çılbaħ örtüde yatı'ŷō, biz o ġünden ġeli'ŷōħ, ondan sonra íaraçılar ġeli'ŷō, hadi baħim diyo ki íaraçılar bu köyün aġası kim, bu Vitdo'yú da zaqlanaraħ "aġa" diŷōlar, işte 'Aħmed
 20 Aġa, o nerde, ha evi bura ha, neyse bu sefer Vitdo da tiryeki ya, ġidi'ŷō, bu sefer ġeli'ŷō damdan, bele çardaħ ev, iki qat ev yoħ, â derken yanı bi çadır ġibi oturu'ŷō, yanı iki qata çardaħ ev deller, ħanım ġene beni aġa etdiler ha, zaqlanı'ŷōlar yanı, hele ġene baña bi loħma, bi haşlıħ ver ki, eee... ne verem 'Aħmed, biz acımızdan ölü'ŷōħ. Ketenini yel atmamaħ üçün, o reşat şeyler var, para ucúna bele nik
 25 taħı'ŷōlar ki yel atmıya, şindi bu maşat'lar ne ġözel, â derken ġadının ketenini yel atmamaħ üçün burya bi qulp yapı'ŷōlar, nik dellerdı, â derken, başına bele keteninin burya soħardı ki yel yanı üzünü aşmı'ya, ha şindi bu şeyde, Qaradeniz kıyısında, Rusya civarı var ya, biznen Rusya arası Kıyomaşatlar, işte bu maşatı yapan o bizim

Türk asıllılar. İşte, bu Vitdolar milletí, tâ Usup Aleyhiselam'ın zamanında deñizler
 30 çökmüş, yedi sene yağış olmamış, işte o zaman Karadeniz'den geliyolar, hanı "Tuna
 nehri aħmam dıyör", o hanı paşa ben de Tuna'dan çıħmam dıyō, Ğazi Osman Paşa,
 bir sene devletden gendine yardım getmiyō, hanı Tuna nehrinde, 'ásgeriyeye.

– Senin elbisen var mıydı peki?

Dedí ki Hesso dur, babama dedí, aile kütüğüne göre de, nüfúsünüze baħam,
 35 yav dutdú, Ğayseri'de demek, fabrika varmış, Ğayseri çiti bize, aile başına yanı, bize
 bi sürü asbab verdí, getirdiħ, köyneć etdiħ, şey etdiħ anam dedí ki, oğlum heyirli
 evladım senmişsin, aha biz üstümüz-başımız yoħdú ki dışarda gezeħ. Dört metre çit,
 Ğayseri çiti ha. Yalañız burayı unutma, Meħmed'in anası, çünkü biz adam sarrafıyıħ,
 yanı büyük anan, bu köyde ele bi becerekli aile olmadı, çıħmadı yanı, şindi bu baña
 40 "paşa"derdi, ha bi de Hessen deden var ya, o da becerekliği, şindi bu baña
 "paşa"derdi, hanı ben bunun ħumandanıyım, davşan ister ħaħsın yanı keklik ister
 uşsun, ister ħaħsın, bi kere tüfegimi doğrutdum mu, aha burada hemen düşerdi,
 gelirdiħ nerden geliyōħ, gürüzden, Meħmed demezdi mı ki, aħşam namazı aha bu
 zaman geliyōħ ya, hele gel la anam n'etmiş, n'etmişse yeh de, giderdiħ, elimizde
 45 davşan bu hazır yemeğ, neyse biz yine gider o davşanı üzüyōdú, bişiriyō öyümüze
 getiriyōdú, yanı bu bi beceri, üş t'ene, dört t'ene öldürdüğümüz günler oldú.

F

– Amca, sen kaç doğumlusun?

Ben, doğküz yüz iki doğumluyum.

–Atatürk'ü hatırlamıyorsun o zaman?

Atatürk vardı, işte o zaman otuz yeddi Atatürk dünyasını deđiştí ya, otuz
 5 sekizde yanı ki o zaman bi tek bizim köyde oğul vardı, çünkü bu oğulu şeye verdiler
 Ķucaħ Nahyesi'ne, Ķucaħ almadı, sonra Esensoy geldi burya, bu Memed Ede

mıhdar, dedí kî istegiñiz ney, zatan Adıyaman bi vali gördü, başka da yoħ, bení de sözcú olarak hanı millet çıhartdı, sayın kumandanım dedim, sayın paşam kumandan deyil paşam, yolúmúz,suyumuz,oğúlúmúz, hanı yol olmasa bi şey gelmez, su olmasa
 10 heyat olmaz, annadın mı, ha bu ortaoğúlú ben getirdim, gençlerimíze dedim, ev kirası vermiyolar, yanı, evlerini kirí ya vermiyolar, genç ya, telebelere, ha onun uçun, ev zorluğu çekoħ dedí, kóyümüze ortaoğulun alınması lazım kî, mesela çocuğlarımız kóyde oħusun, annadın mı, bele bu yanımı da bele şey ediyolar bizim safda duranlar, la hanı kóyde ortaoğúl var la, ele deme la, ilerígörüřüñüz yoħ kî, ben de sizin gibi
 15 olsadım, daha sonna bu ortaoğúlú örnek çevre kóylere biz dağıtdıħ, annadın mı, ha bi de bu.

– İkinci Dünya Savaşı yıllarında kıtlık olmuş. O dönemi hatırlıyor musun?

Onu deyim, şindi bir gün, ben çüccüğüüm, evde yekmertide oturuoyoħ, anam mercimek kıyması etmiş, mercimek kıyması yetmez deyin, eşşek darısı unu
 20 katıyolardı, annadın mı, dedim kî, ana ben o eşşek darısı ununu katarsan yememâ, hanı anneye naz geçiyo ya, acı baña o mercimek kıymasından verâ, anamın yanındayım, babam da bele baban gibi, bi sıhım verdi, yidim, bi sıhım da bele arħasına, baña uzatdığı zaman, edem gördü, yanı babam gördü, niye onunkanı bunardan kırmızı mı dedí, ana başka, baba başka, ha derken, bu kıtlığı biliyom,
 25 küçükdüm, o zaman yoħ yoħ on iki yaşında deyildim, çoħ küçükdüm, hanı sada kıymayı yebilirdüm, işte anamdan o kıymayı istediğimin şeyi, örneği.

Mehmet şeker'in Av Hatırası

Gece oturuoyoħ kî davşan yayılmıya gele, çayıra, işte biz de davşan gelirse bi tene vuraħ, geleħ, yanı bir mi iki mi, av meselesi. Neyse, hade baħım, Mehmed de
 30 birez nezzan, yanı bizim 'Ebdireħmen, şey Memet gibi, daha siz yoħsúnúzâ o zaman, annadın mı, â sonna dedim kî, â sen şurya otúr, baħ Adıyaman'ın ışıħları görünüyo, hanı bu Adıyaman'a ceryan gelmiş ya, ışıħlar görünüyo daha bu baracmarac bi şey yoħ, hade baħım işte o ışıħları gör, o depeden Adıyaman'a baħıyo, yanı gendini avuduyo, â derken, ben de getdim, bi çuħur, hanı çayıra oturdüm sonna,
 35 hade baħım, baħdım davşanın, biri geldi, atdım, düşdü, bi baħdım Mehmed geldi, geldi, dili-mili kesik, ben össeget bildim kî, yanı neredese uyacaħ, â derken, Mehmet

dedím, hadı o davşanı al da yi, eledí, deyil mı, davşanı al kí, birez ağırlıĝ ola yanı sen kızañ, aldıĝ, ĝeldíĝ şeye, aĝılın başının orya ĝeldíĝ, dedí kí, paşa ben niye ele olmúşdúm ele, dedím, ben onun fergine vardım, sen çoĝ üşümüşdün onun üçün,
40 yoldan ĝelmişöĝ, daĝlardan yararalaĝ.

Ordan ĝene bi örneĝ verim, Malatya hanı Adıyaman daha kezaydı ya, Malatya'ya pirinş ĝötürü°yölar burdan, bizim tallalar pirinşdi , sıranan yeddí senede bi sıra ĝeliş yödú, pirinş ĝötürü°yölar Malatya'ya, eee... n'ölacaĝ, Malata'dan ĝelişyölar, hanı heyvannan ĝidí yölar ya , ĝelişyölar, o bizim kezzanın adı ney,
45 Celíkan'da bu 'Ábışey orda ŝeydí, Kıoçalı'da bizim bi dostúmúz var, hele sürün, sürün, ĝideĝ o Hessen-ı Bazzeĝil'de yataĝ, hanı her ev de heyvan kabıl etmiş yö ya, yerim yoĝ dişyö, â derken onar bizim yanı duraĝımızdı o evler, neyse, şey hava da ayaz, eşşeknen la, kıatır kimin elinde var, küfletini doyuramış yö bi de ona arpa mı vere, heyír mí saña yav, â derken, iküç evin iki öküzü vardı, birbirinen şey
50 ediyölardı, deĝişik, çünkü, bi çüt öküzü besliyemiş yö, annadın mı, o ĝünleri yaşıadıĝ biz yav, ondan sonna hade baĝım, n'edeceyik? Kıoçalı'da hava ayaz, gece ha, bi ihtiyar dışarı çıĝış yö, o evin saĝbı â, o mısafırlarına ĝeri ĝeliş yö diyo kí, kıaĝın arĝadaşlar, kıaĝın, yıldızlar oynuş yö, kıar hazzır, kıaĝın, yanı, bu bizim hanı örneĝin, özünü ĝörmüyenler, la bu kıavat bizi kıoĝuş yö yav, hava ayaz, nerde kıar ĝeliş yö, eĝer
55 burda kıalırmanız üç ay burda kıalırmanız, ĝidemezsınız, hanı heyvanınız ĝetmez, yollar ĝapanır, şindi kıaĝıp ĝidişyösanız ĝidin, yoĝsa burda kıalırmanız üç ay, dişyölar, bu kıavat bizi kıoĝuş yö yav, yanı bahine arış yö, yav bunar ĝeliş yölar o ĝergeri'nin orya ĝelişyölar var ya, bi kıar dutuş yö, bi de o adam diyo kí kıarda yaĝarsa bele birez heyvanlarımız aĝşam ĝetdiĝi zaman öyünü-ardını ĝörmüşyönüz ya, mesela on tene
60 heyvan ĝidiş yö, en arĝadakine bi ip baĝlayın yanı örken baĝlayın, bu örnekten kıaraçı ĝızları hanı, bi deynek bi eline bi deynek de bi eline alış yö, o deyneĝin birini bele arĝasına dutuş yö, yanı ĝelen it onu dişli ye, cesatına ulaşmadan, bele sürüş yö ya, kıurt da ĝelir heyvanımı yimeye ĝelirse arĝasına bi şey yapın, yanı bi ip baĝlayın, o ĝelir o ipi ĝeçip de o heyvanı yimez, yanı zedelemez, â derken, biz bunarı da yaşıadıĝ, o gece
65 de kıar yaĝmış, hanı yıldızlar oynuş yö diyo ya, şindi evelden bele bu teĝmin diye bi şey yoĝ, ĝene, o da teĝmine dayanış yö, hanı yıldızların oynamasından o adam yanı kıarın ĝelegeyini, işaret etmiş, tecirube, şindi beni de anam bi çüt doĝurdúĝdan sonna,

Áce Dezzem'in bi dermení vardı, bele elnen çekiyōdih, hanı bi şey edí yōlar, mercimek mí çekecehsín, buğda mı çekecehsín, çekiyōlar, altı da dermen üstü de
 70 dermen, üstü ellí yanı elnen gönderí yōh, â derken bu sefer Tato diyo kí, hanı bení emzirecehler, anamın bi çüt oğlú olmuş, hanısını emzireh Sultan, anamın adı Sultan'dı, â Meħmed'ı emzír, biri 'Áħmed biri Meħmed'dí, â derken, 'Áynelí diyo kí, birine benim adımı kıruñ, 'Áħmed, birne de Meħmed kıraħ, hade baħım, yeddí yaşında o ğızamıħda ölü°yō, çiçek de benim ğözümü bozu°yō, o ğünnerí de yaşıdıħ.

75 **Düğün Anısı**

Ben de Hevino'yú ardıma kıatdım, yanı anañı ğetireceyih, üç ay mı ney, Meħmed de ğetmiş, cerbenen ğetmiş, pacadan enememiş, ğül yanı burayı, anayıñ babası evíne ğidí yō, pacadan ene kí, yanı avradını vura mı, zoran mı apara, â derken, hadı baħım bu da olmadı, ğetdih, Cıħıney, ğüvenlí avrad deyıldı, Remo
 80 nerdesse temiz oldu; â derken, Cıħıney de bele Abo'ya yanı dedeñe yanı Remo'nún babasıñın adı Abo ya, bele elíní vuru°yō dizíñe, bu babañ ğardaşım olsun verírsem, umudumuzú kesi°yōh, Hevino da bêle, uyħudan uyanmış bayğın adamlar ğibin, ben umudümü ksdım, sen nasıl bunu yapıdın yav, dedım kí, ğidın, İmmi Dezze'ñ vardı, biliyō mısún, Lallig'iñ anası, erkeğine düşmedí o,erkek mí erkekdí, ğidın baña
 85 İmmi'yi çığırın, neyse dayılarından biri ğetdí, ğene Remmo'dú herâlda, ğetdí, gece İmmi'yi çığırdı, İmmi ğeldí; ğız dedí Zılħa sení ğurban ederím Meħmed'in ayağının altına ha, sen nasıl vermiyōn, â İmmi dutdú, bu işi yapıdı, â derken, aldıħ anayı ğetirdih de, ondan sona siz oldúnuz, o da kıara ğün.

Adı Soyadı : Ahmet ÇAVUŞ

Yaşı : 85

Tahsili : İlkokul

Derleme Yeri : Zey (İndere) Köyü / ADIYAMAN

Konusu : Serbest

II

A

-Ahmet Amca bizlere köyümüz hakkında neler söyleyebilirsin, mesela tarihi hakkında?

Oğúlún biliyon mú tarihini hatırlayamıyom, biliyon mú, Atatürk öldüğü zaman ben oğúladım, bağı ben ilköğú mezunúyom, üç sene oğúđum, annadin mı, 5 ondan sonra bağı, diyne sen, on dört yaşında babam beni everdı, üç sene nişanlı kaldım, nişanlı kaldığdan sonra, getdiler bu, ilkin dediğim nişanlı kaldım, üç sene sonra getdiler getireler utandığımdan emmimin evine getdim, getirdiler sonra eve geldim, vallaği bele bağı, ben dođđúz yüz yirmi altı dođúmlúyúm, o zamana geder dođđúz üz yirmi altı doğumlulara geder, jandarma Adıyaman'dan almi°yöları, heç 10 almi°yöları, bi Međmed Emmi°ni almışlardı, "Belo"diyem ki, biz yüz atmış bir gişi eski hükümet binasında, aha hem yazılı, hem sözlü, öyleden soyna gelin dedi, hanınız kazanmışsanız belli olur, on dört gişi aldılar, on dört gişinen nisanın on dođúzunda Urfi°ya heyete saldılar, yayan, orda Topçú Tuğayı mağne etdi bizi, yedi tene doğtor, yedi gişi aldılar, geldim burda bi hafta kaldım, bizi istediler, bizi 15 Mardin'e verdiler, alayımız Mardin'di, Mardin'e getdik, ikinci Jandarma Er Okulu Van'ın Erciř kezası, ora verdiler bizi, orda üç buçuh ay kırs gördüh, dağıtım olduğ

qura çekdiq, benim quram Van'a düştü; Van'da da getdiq Alay Qomütanı, Mıntıqa Qomütanı, merkezler ayırı°yö ya, beni Özalp'a verdiler, on yeddi seget yayan, on yeddi yayan getdim.

B

–Askerde rahat mıydın?

Şindi,'ásger de rehetımız baq sen yazmı°yön ki bunarı, sen bi gelem şey varsa yaz ki, aha şindi baq, ben getdim, bizim Rifat Çelikqaya vardı, Merkez Gediklısı Özalp'da, Münir Doğu da Merkez Qomütanı'dı, Jandarma Erbaş Oqúlu'na verdiler, 5 Urfa'nın Bireciq qezasından Mıstafa Öztürk Qıdemli Yüzbaşı geldi, bizim merkeze, Vallahi baq, benim adımı almı°yödü hemşerim gel, dosya baqı°yö ya, tama Urfa'nan Adıyaman qomşu ya, hemşerim gel, bi gün bizim Rifat Çelikqaya demiş ki, Jandarma Genel Qomütanı Orjeneral Şükrü Qanatlı, iki tene bizim Özalp'a suvarı, o zaman atı gendi paramızdan alı°yödiq, devletde ele bi şey yoğ idi, bili°yön mü babam, 10 aha geldi elinde qırbaq birinci benim hemşerim, ben barmaq kaldırdım, endir barmaqını dedi, endirdim, bi tene Adanalı Ceyhan'dan Memet Qaragöz, o da zengin adamdı, tekrar barmaq kaldırdım, dedim qomütanım sen diyon, sen at al, süvari olacaqsın, benim babam ben 'ásger olduqum zaman qırq beşde on lira cebime para qodú, qarşılıq, on lira, bahalılıq buğdanın qıratı on iki lira, baq ekmeq, para var, 15 buğda yoq, qernenen düzölmüşüq sırada gidip Adıyaman'da ekmeq alı°yöq, babam rehetliq ekmeqcileri temehli°yödü, kepegi üyüdüp ota qatıp yi°yödiq, deyil mi, ben de dedim qomütanım, süs, yoq olacaqsın dedi, ben çeviqdim yanı, geyiq qibidim o zaman, dutdu benim adımdan, Eskisaraylı Osman vardı, Adıyaman'ın yanı Ulu Cami'nin yanında, mektubu ona saldı, ona tahötlü bi mektup saldı, otüz yeddi gün 20 sürdü, yatmışdım, Pötürge'den Adil Dilki vardı santıralcı, Malatya Pötürge'de, geldi, 'Ahmet dedi, seni qomütan istiyo, yav seget on bire geli yö, elbisemi geydim, tertemiz, qılıq vaziyetim, gapıyı çaldım, gel dedi o zaman vilayet Malatya'dı, Malatya vilayetinin Adı°yaman qezası Zey köyünden doqqüz yüz yirmi altı doqumlu

25 Kêdir oĝlú ‘Áhmet Çavuş’u istemişsin, otúr hemşerim dedí, otúrdúm, cıĝara
 içiyödúm o zaman, dutdú şu geder pamúhlú cıĝara aĝzıma, dedím, evlat babayın
 yanında cıĝara işmez, içersin, işmezsın tekrar zornan baña bí defa aldırđı, dedí sen
 diýödún babam faķir, babañ saña iki yüz lira para yollamış, o zaman kırh altıda, iki
 yüz lira, Adıyaman’ın yarısını al, dedím Valla babam, bi evín bi oĝlúyúmâ, babamı
 bilirim, ne bacım var ne ĝardaşım var, heç yohâ, dedím, babam bi talla satmışdır,
 30 Valla bilmí yôm dedí, benim oĝlúm niye yayan ĝezsın, âh,âh... ĝurban olayım
 yatdıĝı yere, he Valla dutmuş aşıĝı çem, Abĝiro’nún komşusu var ya, ora babamızın
 çemídí, yüz ellí kaĝıda Ramazan’nan Kötür’e icara satmış, anam da yeddí ba’man
 ipliĝ eyirmiş ĝolúnan, çirihnen, satmış on lira eksilmış, onu da Nissey Abdillâh on
 lírayı ĝomış, Urfa’dan baña iki yüz kaĝıda bi at aldı, ata bindim, bizim bi Osman
 35 Onbaşı vardı, laz Osman onbaşı dedí, benim hemşerímí ĝötür Topçú Tuĝayı Van’da,
 o zaman doĝtor-moĝtor bişey yoh, at baytarı vardı, ĝeldí bizi meĝne edí yödú yav,
 Türke on doĝkúz milyondú hepísí on doĝkúz milyondú, Müslüman’ı, ĝavuru, cinganı
 hepísí on doĝkúz milyondú, ĝeldik Erçek nahyası var Van’ın boyraz tarafında, dedí
 ‘Áhmet, dedím buyur Onbaşım, hefif dedí dört nal, ben de çifte gem taĝmışım, ĝafası
 40 sert, e tezze taĝım vermişler, cizme, tuluh zencírí bilmí yôm ben nasıl atın yularını
 elíme doladım, göĝsúmú ĝoltúĝuna verdím, ufah bi mabız vurdúm, bele bi baĝdım kí
 Osman Onbaşı burdan dêy ‘Ábig’in ĝorusú dení ĝeride, ben atı zornan çevírdím, at
 bení yere atdı, desen at bení yere atdı bele dırnaĝını deĝiştirmedi, hémén ĝahdım, ata
 bindim geldím, ‘Áhmet düşdün mú ele dedí, yoh endím-bindím ĝomútanım, endím-
 45 bindím dedím, ĝetdik Van’a Topçú Tuĝayı Van Gölü’nün üstünde Allah sení
 inandırısın Memet, ê buranan su ambarı ĝeder var dikine rampa, mermer daşdan
 döşelí, o derenín içine bi un fabríķası var, bi tene un fabríķası vardı, biliyôn mú,
 içerden bi ĝomútan çıĝdı, baña ât bin dedí, onbaşı dosyayı verdí ya elíme, bindim ata,
 o zaman seyzen altı kílo ĝeli yôm, pelivan ĝibidim, dedí ben birinci düdüĝú
 50 çalacayım ikinci düdüĝú çalacayım, üçüncü düdüĝde dedí dört nal dedí un fabríķası,
 saĝ tarafı Van Gölü, işte bildiĝimiz süllüm, ben düdüĝ çalarım da sen duymazsın,
 tekrar dört nal bura dedí. Valla Memet, ê ben Van Gölü saĝ tarafında, şu mibarek
 Şeh ‘Ebdirehmen Baba ĝatırına, yav baba dedím, ĝimmet senden, ĝetirene baĝ, aşıĝı
 endím o dereyin içine un fabríķasına, zornan çevírdím bu atı, ĝafası sert, beslemişih
 55 bele ĝörsen, aĝlın aĝıyô, ê ben göĝsúmú ĝoltúĝuna verdím, buña bi mabız vurdúm,

direk heç baħdım bi sanyede çıhdım Topçú Tuğayı da belkı üş biñ metre kare, depenin başı düz, üş dolam malaş döndüm, dedı jandarma duuur dedı kómutan, â Vallahi bele, aha geldigim zaman da terhis olduğum zaman da tekrar bi arħadaşa iki yüz kağıda satdım, paramı aldım.

60 –Kaç sene askerlik yaptın?

Üş sene yapdım, otúz altı ay, bi gün izinim yoħ, bahalılıħ, karnın dolúsú geder buğlur pilavı yimedih, he Valla, çoħ bahalılıħ.

C

–Peki, oranın köyleri misafirperver miydi?

Ele orda var ki, Çarıhsaray Köyü vardı, adı Ağa'dı, soyadı Bey'dı, yetmiş iki yaşındadı, mıhtardı bi tene gızı var, adı Beyhan, iki evlidı, oğlú yoħ, dedım Ağa Bey, zenginligin ne geder, Vallahi bele, Çaķır burda olacaħdı, dedı yeddi sene oğlúm
 5 yağmır yağmasa Türkiye'yi beslerim, ele zengindı, dilim durmu'ödú, dedım yav bu yiyenimi Allah'ın emrinen birine ver, o zaman da İnönü Cumurbaşkanıdı, ellilig tama, bi kağıdı vardı, silehli â, elli lira, dedı terazinin gözüne dedı, gızımı koyacağım, bu paraydan kim dartarsa, bu servet ona kalacaħ dedı, sen edip eylene baħ, Karğalı'nın Taşırımı Köyü var, ben bi şey unutmam, orda iki ğardaş, biri Zahir,
 10 biri Zübeyr, naħır çobanı köyün çobanı, amma ben gız olsam ben de alırım onarı, ele yaķıřılı, babayitler ki, gızım göynü Zahir'e düşmedı mı, babası ğetirdı, niķemı kıydı, eve kodú, he Valla. Â, baňa dedı bele oturu'öħ, semaver kaynı'ö, o zaman tip yoħ, ğaz ocağı, ê surfası yerden kaħmı'ö adamın, bi gün baňa dedı ki, 'Aħmet sen nerelisin, dedım ben Malatyalıyım, vileyet Malatya'dı ya, neresinden dedı
 15 Malatya'nın, dedım tiren yolu gelmese, karayolu gelmese Allah orayı unutmuşdur dedım, 'aynı bele, benim kafam çoħ eyi ha, benim oğulda Mitat Altınbulaħ oğul kómutanı baňa, Çaķır sağ, oğlúm 'Aħmet devlet adamısın, devlete ğirecek bi adamsın sen dedı, ben yapmadım, bi evin bi oğluyúm, babam ihtiyar, ölmüş, baňa

demediler, ê bu genç, evliyim, anam da yaşlı, â sonra dedí neresíndensín dedí, dedím
 20 Adıyaman'danım, dedí Adıyaman'ın içinden mí dışından mısın, cemeğet bele bizi
 dinnîyô â, dedím yav, ben baña düşündüm, Adıyaman'da 'ásger yoğ deyil mí, dedím
 sen Ağa Bey, adı Ağa soyadı Bey, sen şobede mí yapdın 'ásgerligi, dedí yoğ, sen
 benden neden Adıyaman'ın içini dışını soru°yön dedím, dedí ben Diyarbakır, Urfa,
 Vallahi bele, 'Ántep, Maraş, Malatya, harrac almadığımız kôy qalmadı dedí, nasıl
 25 harrac aldın dedím sen, aramız çoğ eyí ya, dedí Besni Beyi Eşkıya Bozo'yu duydún
 mú dedí, Besni'de eşkıya Bozo çıhmış zamanında, dedím duydum, Vallahi 'áynı
 bele, ben onun çetesinde altı ay qaldım dedí, hele hele oğlúm neresíndensín dedí
 Adıyaman'ın, dedím o Qaradağ var, dedí, o Şeh 'Ebdirehmen Baba o şeyden mısın
 dedí, Vallahi bele, zeyratı, Allah Allah edí yöm bağrıma basam, dedím sen bizim
 30 kôyü gördún mú, dedí Vallahi oğlúm dedí, bağ bugün rehmetlí çoğdan öldü,
 Kérşin'den, Türmüz'den üç sefer geldik dedí Zey'i basah, o mibarek çekdi sancağı
 dağın dibine bizi birağmadı, zeyrat dedí, camínızın direyi qaş tene, ben de senin gibi
 gencím, on yeddí-on sekiz yaşındayım, emsalımdan on dört ay evel getdímâ, gönüllü
 aldılar ya, dedím Valla Ağa Bey mindara yihılsa alemí evime gelir, ben camínın
 35 diregini saymadım, sen Zeylí deyilsín dedí, 'áynı bele Vallaha, yav benim kafam
 roman roman, â dedí on iki tene, geldím saydım on iki tene, dedí üç tene körpúnüz
 var dedí, biri dedí üst yanda dedí, sizin o dümbülbeğ bele hoplúyo su, qaynağ
 suyunuz var dedí, mihtarınız sağ mı dedí baña, o zaman da İbo mihtardı Allıbey'in
 İbo'su, dedím İbrahim Eyilmez sağ, yoğ oğlúm dedí, ne İbrahim Eyilmez'i dedí,
 40 Memik Dayı diyolar, Gerikenlí, 'álevi, 'áynı bele Vallaha, o zaman da Çaqrır
 gelmişdi, misafirímdí, dedí kısa boylú aha bu geder bi adam dedí, ben bu Adıyaman
 gezdığım yerde ele bi ekmek sehebí görmedim dedí, Qaratut yazısına, punarına bize
 belki on sefer qara ağı beyaz merkebinen pilav, yoğurt, ekmek getirdi, ondan sonra
 o kôye gidi yödüm, bení üst başa otúrtúyolardı, Vallahi bele â, dedí sağ mı, ölü mü,
 45 dedím sağ, gidersen dedí benim yerime elini öp selamımı söle, Valla geldim hem
 elini öpdüm, hem selamını söledim, öldüğü zaman da kefine ben getdim, bi seğetde
 getdim-geldim Adıyaman'a yayan.

–Dayı, bu kıtlık dönemi olmuş?

Yav kıtlıh işte, ben ‘ásger candarma oldúğúm sene, kırh beşde kıtlıh oldu, baħ
 50 ben ne diyom babam rehmetliğ ğidi ýodú Adıyaman’da ekmećcileri temehli ýodu,
 tama eli ýolar ya kepegi, tekrar üyüdü ýodú, anamnan ben de -üç ayın evlisidiħ
 bunla- ot ğetirip řatıp ekmeć yapı ýodıħ, kıtlıh senesi babam on lira cebime řaşlıħ
 řodú, bi evin bi oğluyúm, on lira ara ki bulan.

D

–Bu köyün halkı nereden gelmiş?

’Ázerbeycan dı ýolar, üş tene Türk köyü var Adıyaman’da, biri Tut, biri
 Şerefli, biri de bura, daha da yoħ, Şeħ ‘Ebdireħmen-i ‘Ázerbeycanlı dı ýolar,
 mibarege. Duyuşumuz bele, diyne sen, Dördüncü Múrad geli ýo, Bağdad’ı
 5 fethetmiye, baratı var bu mibaregin, geliýo bu mibarege misafir olu ýolar, dört yüz
 altınan mı yüz atlınan mı, geliýo mibareğ ‘ábdes alı ýo, yaşlı adammiş, diyo ğoca
 bizim yemegimizi kim yapacaħ, diyo ben yapacayım, Dördüncü Múrad’a, baratı var
 ya burda, tamam diyo, orda ‘ásgerin birine diyo ki camının doğu tarafı da gendinin
 evimış, Mahmúd’un evi var ya, demiş o ablana de yemeği hazırlasın, ‘ásgerin biri de
 10 ğidi ýo diyo ki abla ğoca dedi ki ‘ásgerin yemegini hazırlasın, â ğidi ýo diyo, dedin
 mı oğlúm, bi kilo pirinş tartdı dı ýo, bi kilo pirinş dartmış, bi kilo bi ğram deyil, baħ
 demiş oğlúm tamam, ê yemeğ ğelmış surfayı sermişler, ufaħ kuşķana, artı o dört yüz
 atlı mı, beş yüz atlı mı ‘ásger yiýolar yemeğ yerinde, baratda bele yazı ýo ha, sabah
 olu ýo, aħşam olu ýo, diyo ki atların yemini, arpasını kim verecek, hadi oğlúm teneke
 15 al, kilerden bi teneke arpa ğetir dı ýo, puñarın ötesinde bi soķı var ya, o soķıya
 koyu ýo, bi dülbülbeğ deyil bele ğapalı, sen bilmiyon, baban bili ýo, gelen bi teneke
 alı ýo, götürü ýo atın torbasına koyu ýo, arpa yerinde, sabatdan namazı kılı ýo, diyo
 ğocam Bağdad’ın fetini edeceğim dı ýo, olúr, o tamam dı ýo, Bağdad’ın da etrafı kırh
 metre genişliğinde ğendeć, su dolu, ben Bağdad’ı fetedecek miyim, etmiyecek
 20 miyim, edemezsem burdan ğeri dönem, o da dı ýo ki mibareğ, başta Allah, sonra
 Peħember yardım ederse sen fetedersin, yoħsa yoħ, yoħ ben dı ýo Allah’dan,

Peñember'den medet bekleme ĩ ĩm diĳō bu anda , ben senden bekle ĩ ĩm, sende gōreceyimi gōrdüm di ĩō, Dōrdüncü Múrad, gene mibareĳ bu lafi tekrar edi ĩō, dabanca çekĳ ĩō, diyo Valla senĳ vurrum di ĩō, 'áynı bele â, baratda yazı ĩō â, 25 mibareĳ baħı ĩō kĳ ĩaħħken vuracaħ, diĳō kĳ evel Allah, iħinde bi 'ásgerĳn var, onun üzü gözü hōrmetine Baĳdad'ı yoħsa edemezsĳn, adı ney, adını demĳō, Őimali ney, mibareĳ ayaĳı ĳalħı ĩō Şele, esas duruşda duru ĩōn ya bi ĳomútanĳn yamacında, beş barmaĳı diz ĳapaĳından aŐaħda, uzun, tamam, Baĳdad'a bi ĳonaħ ĳalasıya güya tabi ĳomútan da orda misal baħı ĩōlar, at yüz tene adam doħı ĳan doħúz tene, yanĳ çoħ geliĳōlar, 30 ben belliĳm bunlar yüze hesap edi ĩō, ê ĳomútan bi saĳlam yere oturu ĩō Dōrdüncü Murad bi erle ĳol ĳola gidĳōlar, ê at yüz tene, adam doħı ĳan doħúz tene, üş-dōrt sefer bele gözü ĳıħartı ĩō baħı ĩō ĳi ĳayırlıħda bi 'ásger ĳomútan önde, o zaman ĳavuş, onbaşı yoħ daha baħı ĩō Genc Osman, Genc Osman'ı duydunuz deyil mí, ben heyatda filme Genc Osman'ın filmĳne getdĳm, daha ben filime getmemĳŐim, 35 ne 'ásger ocaĳında ne sivillikde, Vallahi bele, o da burda Adıyaman'da getdim, ahâ oĳlúm diĳō, Osman, buyur diyo ĳomútanım, Bagdad'ı feteder miyiĳ diyo, diyo başta Allah, Peñember, Zey köyündeki ĳoca yardım ederse fetederĳz bir, ikincisi de diyo, Genc Osman bitini ĳırĳ ĩō, at da pisinĳ yi ĩō, bahalılıħ ya, nasıl fetedeĳ ya, ĳırħ gün diyo istireħet, 'ásger her gün ĳemam, ĳifte ĳaravana, ĳeyvanlar tımar ĳifte gün, evel 40 Allah Zey'deħi Baba da yardım ederse Baĳdad'ın baħ ĳırħ metre etrafı ĳendeĳ, su dolu ĳırħ metre derĳnliginde, ĳırħ metre geniŐliginde, ĳapısı da ĳelikdenmĳŐ, bizim bu mibareĳ sabaħ namazını ĳılı ĩō, tabi fazla cemeĳet gendĳne tabi oldú ya, selam vermeden saĳ elnen bele yapı ĩō, esselam aleyĳüm ve reħmetullah, ĳocam bizim namazımız mekruf oldu, sen niye bele yapıdım, ne yapam diyo, oĳlum diyo, Genc 45 Osman ĳır atı ĳendeĳden atlamadı, arħa ayaĳı ĳaydı kĳ ĳendege düŐe, yardım etdiħ, burdan Baĳdad'a elnen yardım edi ĩō, fetediĳōlar, geliĳōlar burda bir hafta yanında da ĳalı ĩōlar tekrar İstanbul'a gidĳōlar.

-Türbeyi camiye Dōrdüncü Murat yaptırmıŐ.

Yoħ bu camiye baba yapıdı ĩō, baratı var onun da, Şimdi cami artı temele 50 ĳaħıyo, imamlıħ var ya, oĳlu Őeħ Mehmet Tut'da, tülbesi, yeyenim bilmez Tut'da, Şerefli ĳōrpúsünü o mibareĳ yaptırmıŐ, baba diyo benim táħmĳnımce diyo, Beytúllah'a birez ergi olmúŐ diyo imamlıħ, ele mí diyo oĳlum, diyo benim görüşüm

baba ele, ben diyo imamlıĝın öyünde baĝdaş urım, oturım diyo, gel diyo, saĝ
ayaĝını saĝ omúzuma, sol ayaĝını sol omúzuma o, baĝ zerarın nerden dönseĝ ar,
55 düzecek diyo, tabi babası gibi dorĝu deyil ya, ê baba ben ‘ási miyim diyo, ê oĝlúm
ıyamete geder bu sabit duracaĝ, imamlıĝ ergi olur mu, mibareĝ nasıl ayaĝını
aldırı°yô, baĝı°yô kí Beytúllah yamacında, bêy ben babama ‘ási geldım, evını
yüklü°yô, gidi°yô Tut’a, onun türbesi de Tut’da, aĝ bele evlat böyüdü°yô.

Adı Soyadı : Mustafa EROĞLU

Yaşı : 81

Tahsili : İlkokul

Derleme Yeri : Zey (İndere) Köyü / ADIYAMAN

Konusu : Serbest

III

A

-Köyün tarihi hakkında ne biliyorsunuz?

Benim bilgim şu geder var ki, Atatürk paşayken, bizim büyük başkanımız Mustafa Kemal Paşa'dır, cumhurbaşkanımız, bu bi bilgi olursa bunda var, bundan heberimiz var, buranın milletinin nerden geldiğini bilmiyorum, yalnız bizim oymağımız yanı beş-on evimizin çünkü on tene şeyler var burda on kalın yanı on millet var burada, Hacı Mamlar bilmem Hocalar bilmem şunar-bunar var, bizim tarihimiz, kökümüz Hüsüncük'ün oğlu Mustafa, Urfa'dan mı gelmiş, Diyarbakır'dan mı gelmiş, o aşşağı yazıya konmuşlar, velhasılı bizim kökümüzün ismi Hüsüncük, ben de Hüsüncük'ün oğlu Mustafa sayılırım, babamın adı Hüseyin, benim adım 10 Mustafa.

-Köydeki mübarek zat nereden gelmiş?

Mübareğ bizim duyduğumuza göre 'Ebdirehmen Erzincani di yolar, artı orlarda Erzincan mı varmış, ne varmış, gelmiş burda bu keramete ermış.

-Askerliği nerede yaptın?

15 Asgerliği Anđara Mamağ' da yaptım, yeddi ay orda ıaldım, on sekiz ay da
 İskenderun' da ıaldım, telsizciydım ben, orda da ıaldım, yirmi dđrt ay 'asgerliğ
 yaptım, ište esgerliđe ğetdım Anđara' da bizi yeddi ay ođur-yazar yaptılar, o ođur-
 yazarı bi tarafını geri o yanı bu yanı saldılar, orda azaldı, biz yeddi ay baranın
 içinde oğul, defter, ğelem verdiler, 'asgerih ya, â bizi orda oğutdular, bizi telsizci
 20 işine tabi dutdular. Âmerikan işi vardı, Âmerikan subayları imtihen etdi bizi,
 imtihenlerde yüksek puan aldım, mors bize şey etdiler, gösderdiler, ıulağımıza
 ıulağlığı dağdığ, bi de bi maniplesı vardı, maniplesine bas ıulağına ses, her erkeğ
 dayanamaz, ıulağın cingir-cingir edi yđ, â biz yeddi ay orda ıaldığ biz telsizciliğe
 tabi olduđ, telsizcilikde de ište ordan endik İskenderun' da gene 'aynı meslekde
 25 ıaldığ, â yirmi dđrt ay soyna evimize ğeldik.

B

–Askerde unutamadığın bir anın var mı?

'Acebe desem bi şeye yarar mı, yeddi ay bitdikden sonra bizim yerimize
 'acemiler ğeldiler, o 'acemilerin yanında o ğün de istirehetliyim, dişimin argısından,
 ıuru üzüm aldım, yi yđm bele, ben bu ıorđma sönmez şafağlarda bu şiiri ođuyđlar,
 5 İstiklal Marşı' nı oğu yđlar, ben de üzüm yi yđm, bağdım subayın birisi yerden bir daş
 aldı, çât atdı baña, ben de ıaşdım 'acemilerin içine, dayağ yimedim, dayağdan
 ıaşdım, ben bildim yanı, benı enseledi mi 'acemilerin içindeyim, bi puñarın başına
 nerden su ğetirmişler, orda toplamışlar, bele insan cingir cingir edi yđ.

–Kaç doğumlusun amca?

10 Doğuz yüz otuz doğumluyum.

–Atatürk' ü hatırlıyor musun?

Atatürk, bizim cumhurbaşkanımızdı, otuz sekizde öldü, telebedih, beşinci
 sınıfdı mı, üçüncü sınıfdı mı mezun olduğ, dđrt bacım vardı, bir tek ben vardım ben

de oğlan evlat olaraq, babamı terk edemedim, orda bele çürüdüm, 'Áhmet oğudu, 15 Osman oğudu, yidigi paranan belki apartman yapılırdı o zaman, 'Áhmet kaçı'yo İstanbul'a, 'Áhmet kaçı'yo şura-bura, 'ásger de on sefer kaçdı, heç bi zaman perişan kodurmadım, şimdi gendiler de baña bañar, bahmaz bilmem. Atatürk'ün bizim büyük başkanımız Mústafa Kemal Paşa'dır diye çıhip şiir ođu'ylardı.

20 –Eskiden düğünler nasıl olurdu?

Burda esğiden düyünler, zubın yaparlardı elbiseler kumaş alırlardı, terledirlerdi, zubın yapıdırırlardı, çekat, pantol bi şey yoğ, zubın da benim sonumda soña erdi, benden sonra kimse zubın yapmadı, çekat, pantol yaptılar, â bunarı da bele gördüh, davul her zaman var, evel yoğ idi, defnen sürürlerdi, bu mibareğ kabúl 25 etmi'yo diye, â sonra bizim burda bi emmimiz dedi ki, kızılca avradımı elimden alır mı devlet, â bi şey etmezse â düyün getirdim köye, bi numune, gelen ister çaldırsın, ister çaldırmasın, düyün şeyi, evel de zeyratın qorhúsundan kimse davul getiremezdi, bugünleri de gördüh.

Adı Soyadı : Hasan KIZIR

Yaşı : 84

Tahsili : İlkokul

Derleme Yeri : Zey (İndere) Köyü / ADIYAMAN

Konusu : Serbest

IV

A

–Hasan Amca, bu köyün halkının nereden geldiği hakkında bilgin var mı?

Var, yanı söleni yö, mesela bizim kabilenin Diyarbakır'dan geldiğini sölüyölar.

–Gençliğinizde âdetler nasıldı, düğünler, kız istemeler?

- 5 Gız istemede bizde gelin geldiği zaman bizi sahlallardı, kaçardıh biz, kaçardıh, biz ya davara gönderirlerdi ya öküze gönderirlerdi, yanı utanırdıh, ‘ayıp olúrdú geline seyretmeğ, şimdi hep barabar oynuyölar, o zamanın şeyi başkaydı şimdi başka, başka ne deyim ben, öğrenim şeyine gelirse de bizim köyde okúl yoğúdu mesela, bizim bu okúl Kıyucağ'dadı, Kıyucağ köyündedi, Kıyucağlılar
- 10 öğretmení döydüler, bilmem netdiler, kıovaladılar, kabúl etmediler biz çocuğlarımızı oğutmuşyöğ dediler, babalarımız-dedelerimiz getdi sıraları heyvanlarnan getirdiler, merkeblernen getirdiler, â burda demek bin doğuz yüz otúz dörtde okúl oldu, ilk okúla da biz getdik, doğuz yüz yirmi yedi doğumluyúm, onun üçun şimdi bizim meğmurumuz çoğúdu yanı Adıyaman'da, Adıyaman'da da dünyanın şimdi her
- 15 tarafında var mesela, oğumanın yüzünden, yoğsa biz burda yağın köylerimizi

görmemişdiñ çoğumuz, qaldı ki dêy İstanbul, Anqara her tarafa yayılmış, dağılmış, ondan sonra işte asgerlik durumuna gelince... Atatürk bin doquz yüz otuz sekizde öldü, ben on bir-on iki yaşlarındadım, oqulu bitirdiğim sene, üç sene oğuduh ya, hatta ben şehirdeydim, Adıyaman'daydım, bi qahveyin öyüne birikmişler, 20 seyrediyolar, bi şey dinni yolar, hâ biz de odun satmıya getmişdiñ, biz de dediñ hele gidek bi dinniyek, Asmalı Qehve diyolar, ses geliyo işte, qomutan bi şeyler söylüyo, yürüyüş yapıyo, biz bilmi yoduh o zaman n'oldüğünü, sonra n'olmuş falan, dediler ki Atatürk ölmüş, biz de seyrettiñ, izlediñ, dinnedik yanı, böyle bi büyük sandıñ, aha şu şey geder , o zaman radyo -madyo biz bilmi yodıñ, bi tek qehveye 25 gelmişdi, o zaman büyük sandıñ bele, biz dediñ bi zaman di yodıñ arhasında heralde adam var, adam konuşu yo, yanı öle... Gele gele geldiñ bugüne bizim Mehmed şeyden geldi 'asgerden, bizim dedi subayımın bi şeyi vardı, radyosu, elime alı yodum, çantalı radyo yanı, şeysiz antensiz çarşıya gidi yodum, ben inanmadım, dedim yalan sölü yo şimdi telsiz var şimdi telefon var mesela.

30 –Menderes dönemi nasıldı?

Menderes dönemi iyi bi dönemdi, yanı milletle epeyi şey etdiler, birez şey olduh yanı, nefes aldıñ. O zaman nevim yolsuzluñ yapılar, işte getdiler başqa devletden diyolardı o zaman gız getirmişler, bilmem ne yapmışlar, hatta çocuñ olmuş bilmem n'etmiş, çoñ çoñ yolsuzluñlar oldu o zaman, onun ucu da hanı adalet var ipe 35 gönderdiler, tabi qarşıda raqip de vardı.

–Kıtlık dönemini hatırlıyor musun?

O da bin doquz yüz kırık ikilerde oldu, ben on altı-on sekiz yaşlarındaydım heralda, aç qaldıñ, çoñ aç qaldıñ, susuz qaldıñ yanı, şey su çoğudu, aç-susuz yanı, aha o da ele geçdi, yanı çoñ aç qaldıñ, biz getdik baharda ot toplamaya bu Qaradağ'a, 40 ê acıñ, sabbaha annem bi bılambaç yapı yodú, un bılambacı pekmeznen, onu qaşşınan bi qaşşın baña bi qaşşın da şeye koyu yodı içine Memede'y'e qardeşime yanı, onu ele atıstırı yoduh, öylene geli yo öylene bi şey yoh, bu Hempil 'Ahmed'in avradı Fato var ya dedi ki 'Ahmed'in eliñde otunu bükün ki, burma yapı yoh ya, ben gidem size ekmek getirem Gánigilden, Gáni zengindi, şey Kerkişin'den, Gáni 45 zengindi, size ekmek getirem, o da getmiş ki onar evde yoh, biz onun burmasını

bükü°yõh, gendí eķmege ğetdí, ğelírken tesadüf yolda baķmıř bi dalda şu geder bi şey asılı, demış hele ben bi baķam bu ney, baķmıř kí bi sürü eķmek, yanı gendínin deyişi ha, avradın deyişi, biri orya asmış, aha almış ğetirmıřdí, biz de orda üstüne şey oldúh, o da ney, arpa eķmegi, ğünkü yoķdur kí, çoķ zorluķ ğekdíh, yanı hatta bu
 50 benim babam ğetmış bizim bi aķrabamız vardı, Eballey'in oğlu řeķo'yu bilirsín, ğetmış ona demış kí, bizim ğocuķlar ajlar, řeķo demış bize baņa birez para ver kí ğocuķlara birege un alam ya da işte bi şeyler alam, o da dutmuş ğendine beş-on ķuruř vermış demış, filan ğün verirsín, ğün atmış, o da ğetmış, un almış, bılambağ yapa ya peķmezimiz çoğu°du, âha un almış, ğelmış, parayı ğecikdirmış, parayı nerden ala,
 55 para yoķ kí, bi ğün ğarşıda rasğelmış, hanı emmí demış ķardařının oğlu â, hanı emmí demış sen para ğetireceķdín, demış Valla řeķo yoķdúr kí n'edem ben, aha bele elínin tersinen suratına ğarpmışdı, ğeldí kí suratı bele şişmış, řeķo ğüşlü bi adamdı, yanı çoķ kótu ğünler ğördük biz, çoķ kótu ğünler sözün kıyası.

B

–Başlık parası var mıydı o zaman?

5 Ben askerden ğeldím kí benim babamın evinde bir ğıram yanı şey olarak ğıda olarak yoķ, ben de askerden n'etmişsem etmişim ğetirdím üç yüz kağıt para ğetirmışim, üç yüz ķuruř mıdı kağıt mıdı, o zamanki para bilmí yõm kí, ben ğeldím eķmek tahtalarına ğeder yoğdu, ben aldım, aha sorun Memedey burda, ben aldım gendílerine ğetdím hep o parayı ğarcadım, yüz ellí kağıdım ķaldı, kağıtdı heral, üç
 10 yüz kağıdın yüz ellí kağıdım ķaldı, onu da bizim avrada ķalın verdíh, yüz ellí kağıt, nişanlandım askerden ğeldikten sonra o paranan ben evlendím, yanı nişanlandım daha doğrusu.

–Sizin zamanınızda damat elbiseleri nasıldı?

15 Damada bi zıbın dı yõlardı, zıbın edellerdí, bi de öyü iřlemelí ğömlék, ķadınlr bi zaman onun adı neydí ona ne dı yõlardı, onnan doķu°yõlardı, ğerğef mı bi

şey dı yōlardı, bele hoş işlemeli, naqışlı bi şeyler yapı yōlardı, feget bizim günümüzde o da yoğu du, o daha bi esgi, baña kayınbabam bi gömlek yaptı, bi de don-gömlek, başka da bi şey görmedim, kesinlikle heç bi şey yoğu du, benı de evden ayırdı dedı ki, oğlum get işte bu Eballey Ğanığilin yanındadı ya, evı de boşdu, get dedı gene işimiz bir olsun, get aylennen orda, orda oturdım bi kaç sene, bi iki-üç sene orda kaldı.

–Bizim köy önceleri kalabalık mıydı?

Bu geder deyildı, deyildı bundan çoğ oldúğı yoğ, az ıdı, biz camının öyüne gidıyōdúğ, seğetlerce beklıyōdúğ, kimse gelen-ğiden yoğ.

25 –Kış mevsimleri nasıldı eskiden?

Kış çoğ udu, kış kar yağardı aha bele burama geder, evden eve gidilmıyōdú, ne yapah, rezil oluyōdúğ, bizim bi evımız vardı, ğapısı burda, pacası da burada, ‘Ebdirehmen’in evının yanında babamın da iki tene karısı vardı, iki tene çirığımız vardı, iplik eyirirlerdı, pamúğdan iplik eyirirlerdı, babam her hafta gider pamúğ alırdı, 30 getirirdı, onu şey edellerdı, eyirirlerdı, yanı çirığ dı yōdúğ biz çirığ. Babam onun bazar günleri vardı, iplik satmanın bazar günü bele bi deynege sırtına dağardı, götürürdü, beğzı satardı, beğzı dı yōdú satamadım, bazara kavuşamadım, bazarda du’á edıyōlardı, bazarı açı yōlardı, bizde şalvar yoğu du, şalvarı biz bilmıyōdúğ, onu doğuyōlardı, kalın olmassa kabul etmiyōlardı, diyōlardı filan doğútmuş karpız kabığı 35 gibi, yav biz onda nasıl yaşı yōmışlığ, onu geıyı yōdúğ, ne geder kalın olsa bize o geder eyidı, öküz derisinden çarılığ geıyıyōdúğ, babam nahır yayı yōdú, kış günü öküz derisinen şey yaz günü ayağımı sıhı yōdu, devamı suya batırı yōdú, kuru yō, ayağımı sıhı yō diye devamı batırı yōdú, yiyenim çoğ kötü günner gördúğ inan buna, feget anlatmanan da arhası yoğ.

Adı Soyadı : Güneş ERDOĞAN

Yaşı : 73

Tahsili : Okuma-Yazma Bilmiyor.

Derleme Yeri : Zey (İndere) Köyü / ADIYAMAN

Konusu : Serbest

V

A

–Hala, kaç yaşındasın?

Bilmiyöm Valla ben, aħşam yidiğimi bilmi yöm, gene ben de ellı-atmışda
 daħa ellıden de çoħdurum, daha Hessen Emmı’yin arasında bi tene çocuğu olmuş,
 ölmüş ‘Aħmet ondan soyna ben olmuşum, yav anamızdan doğalı yaş yařıyoħ işte,
 5 yanı uffah deyılıħ, neye yalan söyleyem, gene belki Meħmed bilir de ben bilemem.

–Bence yetmiş iki-yetmiş üç vardırısın?

Vardırım belkile, amma Cıħıney reħmetliđ böyükdü. Ben uaħda bele
 buñaldım, içi soyúħ, acıħ beğzı yerde bele sanki belli yön eyili yö, yoħsam daha bele
 sallantı-mallantı-hoplantı bi řesi yoħ, heş miden de bılañmı yö, ele artıħ enişe mı
 10 ğeli yö loğuşa mı ğeli yö bilmi yöm. Ama içi de soyúħ. Yav hem benim dizlerim
 arđı yö hem de belim, pendır ħesteliđinden baña çaldı, ilaş ullanmasam ayağı
 aħamam. Amma bi var ki tez ğeli yö işte, arabanan ossâ... Benim yerim pencereler
 küçücük satan, pencerenin öyünde oturu yödüm, baħdım yeri ğoremedim, artı ne
 ğeder aħmıřlıħ bilmi yöm, ama bi kere baħdım daha bele yerde ğidi yöħ, bele yerdê
 15 baħdım o zaman ğördüm, aħdıħdan soyna bi baħdım yerı-merı ğoremedim, böyice

bele dumandan boğuldúh, o üstüne bi şey tahmışdıh, yel atmış, kómúr yerre girsín, ben heç yahmasını da seymi ýōm, kómúr bize vermiyōlar da, biz yanı ney bi on torbamızı da ala da bilirih.

–Eskiden kışlar daha sertti, kar daha çok yağıyordu, değil mi?

20 He he, hindi qar nerde, qar yağı yōdú, diz boyú yağı yōdú, Ahpuñar'a biz getdih pincara, İmmilo reħmetliĝnen, bu yandan getdih qar-mar bi şey yoħ, Ahpuñar tarafına döndüh, bele bu bacaħlarımız kıızıl kıanda kıaldı, ĝem bele qar-doñ, ĝem de şey ele kesiyō, soyúh bi yandan, doñú bi yandan bele bu bacaħlarımız kıızıl kıan oldú, ayaħĝabı var amma, ayaħĝabı n'ede, hemen su doldú, evelki qar nerde, biz cami

25 öyüne suya ĝiderdih bu davarın için, ayaħĝabımız orda-burda kıalırdı, yanı qarın batısında, iküş senedir heç yaĝmı yō, sırgılı yōlardı işte, qarını tōkü yōlardı, â bu Ğessengilin damının arħasından bizim bu yazlıh bele düpüdüz olu yōdú, itler, dilkiler bu örtmiye çıhı yōdú, Valla, sabbah kıaħı yōdih örtmemız bele dilki, it ĝezmiş, hep ayaĝının yerinde, çoħ yağı yōdú, ora bele işte düz olu yōdú bizim dam

30 ardınan, ama şimdi ele bi şey yoħ, kéklík dutu yōlar Zeynep Anan, Olcak'a suya ĝidiyōmuş, o delikde aha bele kéklík, bele burúşmuş, ĝeldi ki öynigine kıomış, bi kéklík dutmuş, ĝetiriyō, benim anam â, hanı hindi ele nerdê? Ğest'elig yoħdı, heş biz o ĝeder uşah böyütdüh, Mehmed'ı, onu-bunu böyütdüh, bi ĝün ĝest'eligini, bi şesini ĝörmedih, ama şimdi bah hep çocuħlar o deni şey dutu yōlar, ĝene de her ĝün

35 ĝest'eler, yav onar da ĝeyi yōdú, sırasında asbap yoħ, ayaħĝabı yoħ, ĝindikilerin asbabı, ayaħĝabısı, çorabı, neyi evel onar nerdedi, hindi ĝene Maşallah bizim uşahlar hepsi de saĝlıhlılar, yanı bi donca sırasında asbap bulamı yōlardı ĝeyeler, bi ĝün kıaħdıh ki bu bizim aşşaqı o demmir ĝapı heş ĝörünmü yō, dedim 'Áħmet 'Áħmet kıaħ dedim, aħırın ĝapısı ĝapanmış, hindi hep davarlar boğúldú, dedi, õ...qar ĝapatmanan boğúlúr mú, kıaħdıh ĝapı-mapı heş ĝörünmü yō, ĝapanmış, yanı tam damın boyına kıaħmış, ele dolmuş, 'Áħmet kıaħdı kúreknen-müreknen aşdılar, yoħsam hindi qar nerde?

-Bu ziyaret yerinden sen de yemek istemeye gider miydin?

45 Başkaları ĝidi yōdú, amma bizimkiler heş ĝetmezdi, heş bizim uşahlar sâbıkı bele öldürsen ĝene ĝetmezdi, ama başkaları ĝidi yō, illam da şu ĝeçenin çocuħları, bi

gün ben gëtdím anamın anasınan barbar, daha çocúhdúm, dedí ha ha ha, bunar hep yemék toplú°yō, sen de bele bi yere burúşmúşsún, ben ele utanı°yōdum kí, aş toplı°yam, bi şey edem, onar toplú°yōlar, bizim ‘Áhmet de dı°yō, bi gün gëtdím dı°yō orda uşahlar hep aş toplú°yōlar, dedím siz toplú°yōnúz, yı°yōnúz barı bize de verin, 50 ben dedím sen de gëtmışsın toplıyadı, hela söylú°yō, bizim o Nısey Hessen vardı ya rehmetlig, bize evımız aşşahdadı, Edem rehmetlige çağırı°yōdú kí, Şeho o çocúhları burya sal, Edem rehmetlig de baña bi sitil verı°yōdú, gıdı°yōdúm, kelle kol baña verı°yōdú, gëtürdüğüm geder gëteri°yōdúm, ama hindi õ... bele adamı da yecehler hindíkileri, bekciler. Geçımız bi tene vardı, Heciverdo’dan gëldiler, yedı 55 yüz kağıt verdiler, vermedí, aha bizim Memet bi koyún, toklı bizim Tülegile altı yüze verdí, geçileri hep beş yüz-altı yüze verdí, satdı, o dezzemın tallasını aldı ya, çoğúnú satdı.

B

–Sabahları her gün kalkıp ekmek mi yapardınız?

E gene her sabbah, â... böyün üş gündür-dört gündür gene yapı°yōh, her gün, mayalı hammır yoğırı°yōn aşşamdan, sabbah yapı°yōn, ahdaracağ, oğlağı, õ... Zayde’ye vurmúşum oğlağıyı kırmışım, hela söylü°yō, soyna da demışım gë 5 birinden bi oğlağı gëtir, o da gëtmedí. Ekmék yeñi bışirmeyi bilı°yōmúş, bışirdıhce ekmegi yırtı°yōmúş, ben de ekmék yırtı°yōñ diye oğlağından vurmúşum, kırmışım, söylü°yō Zayde boyna. Mehmet ben kaç yaşındayım? He ya, bundan çoğ böyüğü, ıhhh... bunu Yazı Hıpanı’ndan bu illam emem, emem dı°yōdú, bösböyükdú, bunu gëtürü°yōdúm dêy o bizim satdığımız o şeyin ardı neydí, o Ağıl Hıpanı, 10 aparı°yōdúm orda anam rehmetlig bunu emzirdı°yōdú, gerı sırtıma alı°yōdúm, orda hayma kırmamış mıdığ şeyde, gerı de orya gëteri°yōdúm, gëteri°yōdúm emdığden soyna ikimiz çüt yatı°yōdığ, bi bağı°yōdıım uydú, amma emzirtmemışgen ele uymı°yōdú, anamgil orda iş görü°yōdú ya, aparı°yōdúm o yöreplerden fıfırı gibi aparı°yōdúm, amma bele tavlıdı, loğ gibındı, şey gibi, amma bunu çoğ severdığ,

15 Allah var, anamın çocúđú olúr; ölúrdú, olúr; ölúrdú, bu da Qazđan Dede'ye mı
 ęetdiđ, onun ústúne doğdı, ölmedi, bellediğ dunnalar bizim oldu, dođúşunda bi
 tossın boğazladığ, yemek etmediğ, dağıtdığ, soyna da adını kırdúrdıđ, Qarânam
 rehmetliğ bizdedi, anam da asbap yuyodú, Qarânam rehmetliğ almış öte geçeye
 20 aparmış, oğlan da çoğ ğözzeldi, Meğmudıya tikmişdiğ başına, aha orda n'oldú
 bilmiğöm, onun ústúne öldú Mıstafa.

–Eskiden hangi yemekleri yapardınız?

Ğılloddik yapı°yödiğ, aha mermicek pilavı yapı°yödiğ, balcan tırşığı
 yapı°yödiğ, şapalağ, salçalısını da yapı°yödiğ,yımirtanan da yapı°yödiğ, bizim
 Hessen rehmetliğ salçalı da yimezdı, yımırtalı da. Etsediğ yağa batırır, yirdi, o davar
 25 yağına, yoğsa başka çeşit yimezdı, şirinli şorba, şilliğ yapı°yödiğ onarı, bi tava
 bılambaç yapı°yödiğ, bu yağların dadı yoğ, yerre ğirsın, anam eridirdi, aha bunun
 boyúnda bi kúpü vardı, aha doldúrdú onu, bele çığartı°yödúm ki hep buğlur ğibi
 olmuş, hindi nerde o yağlar, la bünü biz ğıymetli böyütdúđ, yeddi tene kıurban kesdiğ
 buna, kaş sene de o şeye ğötúrdúđ,o zeyratın adı ney, o da bi oğlağ-moğlağ deyil ha,
 30 bele teke , çebış edi°yödiğ, kesiyödiğ, oğlağ deyil, aparırdığ orya, ğetsediğ de orda
 kesiyödiğ, ğetmeşşeğ de burda, aha bunun yeddi tene di°yöğ amma on tenenen
 böyütdüğ, yav anam şimdi eli balda yağda oladı, sen diyedın ki aney bu çayı
 bişirmişsin ben içmiğöm, başka işte â şu yemegi et, demezdi ki ođlúm işte aha ben
 bunu etmişim, yi, yoğ onu demezdi, kaçar onu ederdı, ben de uşağlar sılımda ataş
 35 yağsa dese ki ben onu yimi°yöğ, işte şunu yêcim ben etmem, heş ne erinirdi ne bi
 şey, amma biz edemezzığ, yoğ. Međmed'ı ben tonnan ğötúrdúm, orya aparı°yödúm
 ordan şeye ğetiri°yödúm, bösböyükdú, bele hersleniyödü, yerinde doğı°yö,
 ğötürmesen ele orda ayağda duru°yödü, illam ğötüreñ, bizim 'Ebdirehmen de beğzi
 Gürüz'e ğidi°yödúm, yollarda sılımdan endirdiğimden orda kalı°yödü, illam ğidem
 40 de ğeri ğötürem. Ör kıyması işte,anam küle ğömerdi, leyenin kenarına sümüdü
 kıordú, yođúrdú yatacağ zamanı, Hessen rehmetliğ heş yimeden yatmazdı.

C

–Senin zamanında okul var mıydı köyde?

He, varmış, vardı amma ben getmedim, yav ben kaç gün getdim, ondan soyna getmiyödüm, anam heşt'e olu'yödü, çocúğú olu'yödü, işleri olu'yödü, getmiyödüm, Hessen reħmetliğ de biraħmı'yödü, di'yödü getme.

5 –Düğünün nasıl oldu senin?

Ö... düyünü Meħmed'den soradın, ne bilim, bi paldır kúldür ata bindiri'yolar, laķır-luķúr... Hindiķi zaman ğibin mí, rezillík o da, altınım çoħdú, altı yarım bi bütündü, Valla bi tene de dedeñ etmişdi, yav eskisi zamana ğöre, o zaman ucúzdú, düyünde buğlúr yemeği bi de şey işte noħút sulusu yapmışlardı.

10 –Tuzlağın bağ olduğunu hatırlıyor musun? Pekmez nasıl yapıyordunuz?

He, he, ihh... tiķdígımızı bili'yöm, yav işte kesiyödiħ, aha bastıħ edi'yödiħ, kesme edi'yödiħ, bekmez edi'yödiħ, ben o zaman aha babayın da bağından sepetleri vızır-vızır götürü'yödüm, her tiyekden bi sepet şey bi kufa üzüm kesiyölardı, on beş gün yirmi gün bişirme sürü'yödü, teħnebi üzümleri aha Meħmed de bili'yö, olu'yödü
 15 bi kat bozulü'yödü, o şire biteceği zaman baħı'yödün gene olmuş, o ujlarında teħnebi ha, bekmezini satı'yödiħ, bastığını, kesmeyi yi'yödiħ, sergen üzüm seriyödiħ, onarı yi'yödiħ, inciri ipe saplı'yölardı, onu bılabaca batırıp ollara ası'yölardı, telizde, torbada, vala torbasında da edi'yödiħ, telizde de, o şehirden alı'yödüm, bizim Hessen reħmetliğ bizim torbayı yaħmışdı, keş torbası da vardı ya,
 20 kıldan ona da şeyini koyu'yödiħ, o cıvığını koyu'yödiħ, ağaşlara ası'yödiħ, kırmızı üzümleri Zeynep anañ aħ toprağa beli'yödü, yere endiri'yödü, üstüne de teķrar aħ torpağ koyu'yödü, ele şey olu'yödü, ele üzüm ħalı'yödü, hadı yiyeceğın zaman ğidi'yön çıħartı'yön ki bele temtezze, şeyın toprağın altından ha, ne kótú olmuş ne bi şey, epeyi ħalı'yödü, anam reħmetliğ di'yödü, ğezip, yeriyip ğetdiħce üstüne torpağın
 25 su atın. Bi ğün anam şehere ğetmiş, bizim de evimiz yanmışdı, bi bızağımız vardı, Mıstaşa'nın adını ħurdúrmúşduħ, Hessen'in ođlúnún, bızağının ayağları bele birez yanmışdı, o bızağıyı ele beslediħ, ölmedi, yeriýodu şey, anam reħmetliğ evel pammiħ attırı'yölardı, çiriğ eyiri'yölardı, anam ona ğetmişdi, edem reħmetliğ de dedi ki, Eley ğelirse bunu ħomaz keseħ, ğidin dedi Mıççığ'ı çığırın, ğelsin bu bızağıyı ħessin, biz

30 de hemen opa opa etdi, aırdı, eldi, esdi, e bu anam remetli eldi, deli olu o, bızaıyı esmi diye.

D

–Annen gen yata omu, hasta mıydı?

Bu anam o est'eligini nce est'e deyildi, ele deyil mi Memed, pissikden mi neden dediler almı, Adana'dan mı nerde ele demilerdi, yosa anam canı saqlılıdı, birez ekdi, Memedilde ne deni yatdı, Anara'da dezzem yanında ne eder aldı, 5 ele hemen tez omedı, indi bu anamın birez altını vardı, eyip oldu, yeddi miydi, sekiz miydi, bilmıom, yanı eyip oldu, anam da buna uuldü, babam remetli de Soney'i de anamı da aldı, 'Anteb'e etdiler, anamı da todora oturdüler, orda demi ki Eley sen mara etme demi, hadı biz bu altını eri ala, ordan almılar, Soney'e de bi üpe almılar, Soney de gendilerin yanındaı ya, anamildedı, e bu sefer eldi 10 anam, todora aparıo, dio ki uuntüden aldırımı, yanı artı o uülmü, altın da benim yanımdadı, aha Bekir evlendii zaman verdim, odenkinini bulamadılar. Anam dayımı diyodu, orayı-burayı arayın belki bulursunuz, e nerde bulaq, ele etdi, etdi yanı, bilmıom n'oldü. Oden aybolan sekiz yarımımı, bi de bütü, soyna aldığı da 'Antep'den aldıqları da altı yarım bi bütündü.

15 -Anneniz sizi dövüyor muydu?

Bizi mi, yo yav, ne döymesı, he bele anamın evine ata öviredı, bize ciyeri o yanımıdı ya, he bize ızıl urt demezdi, amma Bulu Emmi'm remetli döyüodü bizi, Memed'ı döydüünü bilmı om, amma beni o döydü, beni o seviodü, o da vuruodü, erslendi mı vuruodü, Edem de yemek yirdi, o bizi 20 vururdü, diodüm niye o bizi vuruo, sen yemek yion, elip bizi almıon, öldürsedı ahıp demezdi ki, sen benim ouumu öldürdün, inanı yo, ouu yomı ya, bizi öldürsedı he benim babam remetli o eylikli olmazdı, ya benim ouumu mı vuruo, bi iti mi vuruo, he, hindi ossa deli olular, amma o bizi

tonnan vuru°yōdú, anamı vuru°yōdú, çüccük çocúğú da varsa alı°yōdú, di°yōdú, get 25 urro'nun evine, babasının adı ullo'muş anamın, Edem reħmetlige di°yōdılı ĳi get anamı ĳetir, o da di°yōdú ĳi ĳim üstürmüſse o ĳetsin ĳetirsın, yanı heç anamı da vursadı aħmazdı, sanki bi zoağın itini vuru°yō, diydüm sen aħip elinden almi°yōn.

–Eskilerin kap-kacak isimleri nelerdi?

30 azan, tava, leyen, heſ uſana yoħdú, uſana ĳindileri çıħmıſ, çaydanlıħ nerdedi ley, esgiden tabaħ yoħdú ĳi, seħen, leyen di°yōlardı, bele uſana, tabaħ onar yoħdú, uzu azanı vardı, buğlur azanı vardı, teſt vardı, benim ĳulħúm olmaz ĳi bunara baħam.

Adı Soyadı : Ahmet ERDOĞAN

Yaşı : 82

Tahsili : Okuma-Yazma Bilmiyor.

Derleme Yeri : Zey (İndere) Köyü / ADIYAMAN

Konusu : Serbest

VI

A

– Eskiden enişte çok güzel deleme yapıyordu? Değil mi?

Yav, geçdi hepsí, bu sene iküş kere yaptım, o da kímse yoǵdú evde, ben çoǵ delemeyí de yimem yanı, iküş geçim var, geş kıru°yōlar, aha hındi de meyratlar hep ağır, ben dıyōdúm hep kısırlar, hındi de kızlaçılar, ağırılar yanı, zatan beş tene geçim
5 var, teke de yoǵdú, nerden almışlar bilmıyōm.

–Eskiden hayvan daha çoktu, değil mi? Şimdi niye yok?

He baba, hındi heyvan yoǵ, hındi hep teklediler, beş-altı yüz tene Zey’de var-
yoǵ, bi zaman vardı üş bin-dört bin tene, burada o Mame’nín oǵlu var, onun var
atmış-yetmiş tene, o haqqını vermıyō, ğet üstü üstüne yatı°yōlar, yirmi-yirmi beş tene
10 bizim uşahların var hındi davar, on-on beş tene benim, yirmi-yirmi beş tene de bu
Memed’in var, yirmi tene deni oǵlaǵ Demmir Mısto’nun oǵlúnun var, biz beş evih,
her birimiz iki ğün, bi yanı bi löbet, iki löbet... Davar eyidí, bizden geçdi,ben ne
ğördüsem davardan ğördüm, şeyin bi geçısí var, ‘Ebdirehmen’in, o da ben verdím
arvada, bizim Memed Aǵa böyün sabattan yanı bennen dalǵa mı geçi° yō, n’edi°yō iki
15 milyar verim, ver baña, dedim ben satmı°yōm, bunnan on kere dı yō, bi buçuǵ-iki

milyar veri'ÿöm ha, ben satmı'ya göynüm yoħ, heyvan bıldır iki oğlaħ doğúrdú, her biri geçi gibi eniklerí, daha bundan bi ay evel süt vardı, ben dedim bu geçi bu sene kısır kaldı, â on güne alır-almaz doğúrur gene, ula temiz pendiri on biñe çeħ veri'ÿölar, baba aha ben iküş parça talla aldım, hep davardan aldım, dört tene oğlanı
20 da davardan everdım, o iki tene soynakine o deni yardımımız olmadı, onar birbirini everdiler, orda o arvat yardım edi'ÿö, o arvadın bize etdiğine biz unutsaħ kör oluruħ, baħ şeye iküş milyar para salmış, Memed Ağa'ya, talla aldı ya, aha Zayde aldığını hepimize dağıdı'ÿö, Hüssüklü Beko'nún gürüzünü aldı, iki milyara, Bekir'in üstüne de dapılamış, gendi o Tifta'dan dolayı şey ya, dapılı ossa elinden alıllar, aha bıldır da
25 aldı üş milyona, Valla o talla da altı milyona doldurdú gendine, ucuz verdiler, Tato 'Álı'nınkini, aha bu şeyde, aratut dibinin o geçede, arâbo'nún o tallalarında belki tütünü iki mislini ıhardı bıldır, tütünün heyrine geçini'ÿö millet, yirmiye yaħın gidi'ÿö işte, en kütüsü beş milyon, bele atacağın, aha Memed Ağa telefon edi'ÿö, geli'ÿö aparı'ÿölar, taħsi di'ÿö deyiştireceyim, bilmi'ÿöm daha eyisini isti'ÿö, dorğu
30 söyli'ÿön ama dutana, Allah heyirli-nehfilı etsin, Allah utandırmasın.

B

–Eskiden kar-kış olurdu, şimdi hiç kar da yağmıyor?

Baba, isti'ÿödiħ ki yağa, yağmadı ha, daha da vaħıt var yanı, bi ay kırħ güne çeħ de bilmi'ÿöm yağsa yağar, ama bi ay geşdiħden sonna ulağı asma, birenin günneri ıharsa yağsa da dutmaz , bi metre yağdığını ben eyi bili'ÿöm, ne yapaħ, rezil
5 olu'ÿödiħ, 'áziz olu'ÿödiħ, o zaman odún olmu'ÿödú, ondan soyna alíf olmu'ÿödú, alíf yanı onara yidireçeħ, biz bulamı'ÿödiħ, hindi hepsi var baba, hindi milletin durumu eyi, zengin, aha bize devlet üç ayda altı yüz veri'ÿö, elden uşaħlar da salı'ÿö, perişan almı'ÿöħ, bi zaman ne bilim, etindi işte.

–Kıtlık dönemlerini hatırlıyor musun?

10 Kırık ikide ben on kere acımdan ağladım, ekmeğ buğdanın adı yoğdú, buğlurun adı yoğdú, bi eşşek darısıdı, o da bu deni , onun unundan çatı yólardı, beş o deni de pıncar çatı yólardı, bekmez, bastı, kėsme boldú, başka bi şey yoğdú, babam da ‘ásgerdedi, ne çekdi, baba hindi hepsi var, evimizde otuz çuvaldan fazla buğda var , satmıyól, çerçiye vermıyól, â ele, şey olursa davara verri, bi zaman ne buğdadı, ne şeydi, bilmıyóm artı, bahalılığ oldu, ekinler hep batdı mı, artı nasıl oldu, ge bu çohdanki, ellı seneden fazla oldu, nasıl oldúsa burada bi İbrahim Ağa vardı, onarın dêirmeni vardı da , oğlunu everdi, o günü Zeyli bi karnını doyúrdú, yoğsa ajdı, vardı beş-on evde mısır-müskül darısı vardı, aha kayımbabamgilde vardı, durumları eyidi, beş-altı evde daha vardı, ötekiler de hep ajdı, hindi hepsinde var baba. Babam sekiz

20 sene mi ne ‘ásgerliğ yapmışdı, çoğunu da şey, meğşli, diyodú dört yüz ellı kağıdım vardı, alsadım Zey’in yarısını alırdım, ağılsıza ne dersin, e aladın hâ, bizi çobanlığda çürütdú, âha ben bize yeter erazi almışım , bu davarnan -mavarnan ama bize yidirmıyólar o başka , bize beş kuruş vermı yólar, iki başını yi yólar iki oğlan, yanı o deni de ehdiyacımız da yoğdur, idaremizi edi yól işte. Bizi bu eletiriknen şey

25 örseliyó, telefon, yoğsa bize yeter, geçen gün ben bi kere konuşmamışdım bilene, atmış milyon ben para verdım, gene böyün yirmi kağıt gelmiş, aha bu ayda da bi tek kere konuşdım, uşahlar İstanbul’dan edi yólar işte, ‘aynı şey de var, ondan ben annamı yóm, heş konuşmasan gene geliyó yirmi-otuz milyon.

C

-Askerliğı sen nerede yaptın?

İzmit’de. Doğuz yüz otuz dörtlüyüm, yetmiş altı herhalda, iki sene yaptım, uçağsavardım, kırık beş gün izin yaptım, bi ay da mevzinet verdi, doğı zan üç gün mü ney, başka bölüklerde o yoğdú bizim yüzbaşı ele bi yiyit adamdı, öteki

5 bölüklerde bi mevzinet vardı, izin yoğdú, bi ay mevzinet veri yólardı o zaman, yanı er birağı yólardı, keşkele zatan bi gün gördüsem de ‘ásgerliğde gördüm, yemegimiz temizdi, ondan sonra yerimiz eyidi, amma bol löbedimiz vardı, gece olu yódú ki altı

seġet löbet beklí yödih, yayan, uçaşsavar bi adım bi yere ġetmi yō, aha işte löbedi
 boldú, teġlímí boldú, ‘áyını ġetdiġim bölükde de tesgere aldım, tiyara meydanının
 10 yanındadıh, yanı yerimiz çoġ eyidi, amma İzmit ġözel bi şeher, İzmit’i Türkiye
 devletlere karşı en eyi seşmiş, ġözzel, zenġin, medeniyet, adamları ġerip dostlar, ellí
 ġişi bi baġcaya ġiredin, alma baġcasına, demiyōlardı ki neye ġirdin, bi ġün şurda
 davar yayı yōm, baġdım beş -on ‘ásger ġeli yō, biri ġeldi dedi ki, emmi niye
 davarınızda çan yoġ, dedim Bilecikli misin, dedi yoġ, arġadaşı dedi İzmitli, lâ...
 15 nereden, neresinden, Köseköy, Köseköy de bizden buranan camí ġibindi, dedim ben
 sizin çoġ nan-neġmetinizi yidim, oġlüm ġet ha şu zeyrata ġet dedim, beş-on ġuruş da
 bi çıralıġ ver, sen Apbocuların ortasına da ġetsen saña bi şey olmaz, neyse ay
 geşmedi, baġdım ġene şu taraftan da ġeli yōlar, beş-on tene ayrıldı, ġeldi elime, ben
 de yüzünü öpdüm, dedim daġ daġa ġavuşmi yō adam adama ġavuşu yō, bu mibareġ
 20 başkadı, bizim uşahlar cebine birez torpaġını, daşını ġoyu yōlardı, neçe
 Apbocularan karşılaşdılar, bi şey olmadı, ‘Áġmet di yōdú, bele torpaġ ġibi ġurşun
 ġeliyōdú di yōdú, yağmır ġibi yaġı yōdú, bizim zamanımızda dayah tonnandı, feġet
 uşahlar di yōlar ki, ‘Ebdireġmen de di yōdú, bi sille yidim, Levent de di yōdú bi sille
 yidim, bi sille ney, ġünde yüz sille yi yōdih biz, elimizin ortasına vuru yōlardı,
 25 ġabarı yōdú içi, üç aya çah, â üç aydan soyna dayah yoġdú, bi tene ġurraflı vardı,
 di yōlar reġmetli olmuş, di yōdüm hadi ġideġ tiyara meydanında bi ġüleşeh sennen, iki
 sene bi yataġda yatdıġı, yemegimiz eyidi, ben etli yemegi yimi yōdüm, meġbur
 ekmeġi batırı yōdüm veyahut çeşit çoġ çihı yōdú, ġül leçerini ben orda ġördüm,
 bundan ezel adını eşitmemişdiġ, e beġzi de etsiz çihı yōdú, helvası bilmi yōm pirinş
 30 pilavı, ġuru fasulye, ekseri de etsiz zamanı olu yōdú, ġaşlıġ az-çoġ ġeliyōdú işte, bi
 yirmi ġaġıt ġelse kırġ-ellí ġün idara edi yōdih, o zaman paranın ġıymeti vardı.

SÖZLÜK

A

Acı: Lütfen

Acıh: Sanki

‘Acep: Acaba

Ahdaracağ: Sac üzerinde pişen bir şeyi çevirmeye yarayan âlet

Aj: Aç

Anca: Ancak

Apar-: Götür-

Arğı: Ağrı, sızı

Artı: Acaba

Asbap: Elbise

Aşağda: Aşağıda

Ayıq: Uyanık

B

Bahııcı: Memur

Bahine: Bahâne

Barac: Baraj

Barat: Belge

Barbar: Beraber

Baştolbağ: Başı Açık

Bat’man: Bir sıvı ve tahıl ölçüsü

Bazar: Pazar

Beğzi: Bazen, ara sıra

Bekmes: Pekmez

Bele: Böyle

Belle-: San-

Bêy: Bir hayret ünlemi

Beyir: Atın dişisi

Bılambaç: Pekmez ve un ile yapılan yemek

Bıldır: Önce

Biloğma: Azıcık

Billi: -diğI zaman

Bire: Yaşlı kadın

Birege: Birazcık

Bişir-: Pişir-

Boğazla-: Kes-, kurban et-

Boyna: Devamlı

Böyice: Bu gece

Böyün: Bugün

Buğlúr: Bulgur

C

Cerbenen: Zor kullanarak

Ceryan: Akım

Cesat: Vücut

Cığara: Sigara

Cingan: Çingene

Cinğır-Cinğır: Yoğun bir gürültü anlamındaki ikileme

Cumeğe: Cuma günü

Cumeğet: Cemaat, topluluk

Ç

Çağa: Çocuk, bebek

Çardağ: İki katlı

Çebiş: Bir yaşından küçük keçi

çeğ: -A kadar

Çekat: Ceket

Çem: Bahçe, bostan

Çerçí: Gezgin satıcı

Çığır-: Çağır-

Çiriğ: İplik eğiren âlet

Çit: Basma veya tek renkli pamuklu kumaş

Çömçe: Bir tür kepçe

Çüççüg: Küçük

Çüt çüt: Çift çift

D

Dabança: Tabanca

Dam: Ev

Dapıla-: Tapula-

Daş: Taş

Davar: Küçük ve büyükbaş hayvan sürüsü

Davşan: Tavşan

Dayimí: Devamlı

Dayre: Daire

Deleme: Keçi sütünden yapılan bir yemek

Dení: -A kadar

Depe: Tepe

Dermen: Değirmen

Dêy: Uzaklık bildiren bir ünlem

E

Deyin: Diye

Ede: Baba

Dezze: Teyze

Ehdıyaç: İhtiyaç

Dişliye: Isıra, ısır-

Ele: Öyle

Diyniyereh: Dinleyerek

Emmı: Amca

Doğdú: Yeni doğan çocuk

Emsal: Örnek

Doğramaç: Küçük, küçük doğranmış ekmek, yoğurt ve ayranla hazırlanan bir tür yemek

Enik: Yavru

Doğút-: Dokut-

Ensele-: Kovala-

dolam: bir şeye sarılan şeyin her defalık sargısı

Erbışım: İbrişim, kalın bükülmüş ip

Donca: Doyuncaya

Evel: Önce

Dorğú: Doğru

Ever-: Evlendirmek

Dönek: Bir uzunluk birimi

Eyi: İyi

Döymıye: Dövmeye

Eylikli: Taraflı

Dutana: Tutana

‘Eynad: İnatçı

Dunna: Dünya

F

Duz: Tuz

Feget: Fakat

Dümbülbeğ: Kaynaktan çıkan su

Ferg: Fark

Düzergah: Yol boyu

G

Ėe: Ama	Hayma: Ağaç dalları ile yapılan gölgelik
Geçe: Taraf	Ėeder et-: Zıyan et-
Ėeder: Kadar	Ėela: Hâlâ
Ėelem: Kalem	Ėerf: Harf
Gendí: Kendi	Ėerslen-: Öfkelen-
Gene: Yine	Heş: Hiç
Ėırat: Bir ölçü birimi	Ėimmet: Yardım
Ėövir-: Bırak-	Hindi: Şimdi
Göynú: Gönlü	Hisap: Hesap
Ėuvetlí: Kuvvetli	Ėopan: Sürülmeyen tarla
Gürüz: Bağ, bahçe, bostan	Hökim: Yargı
Güvegi: Damat	ĖulĖ: Sabır
H	Húdüd: Sınır
Ėafize: Hafıza	İ
ĖaĖ: Yabancı, el	İcar: Kira
ĖaĖĖen: Gerçekten, hakikaten	İcra: Ücra, kıyıda köşede olan
Ėammır: Hamur	İlaş: İlaç
Ėapan-: Kapan-	İleçer: Reçel
Ėaraba: Virane	İllam: Mutlaka
Haşlığ: Harçlık	İllet: Bozukluk

İntihem: İmtihan, sınav

İrşâd ol-: Doğru yolu bulmak

İştimiya: İçtimaya, toplanmaya

K

Kağ-: Kalk-

Kalın: Başlık parası

Kalif: Hayvan yemi

Kamça: Ateş yakmak için kullanılan küçük ağaç parçası.

Kara°bo: Kara Abo

Karânam: Kara Annem

Karaçı: Çingene

Kaşşıl: Kaşık

Katır: Kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan

Keftorbası: Keçi kılından yapılan bir torba

Kendir: Kenevir gibi bitkilerin liflerinden yapılan ip

Kerer: Normal olan

Kernenen: Karne ile

Keşkele: Keşke

keten: Başörtüsü

Kezza: İlçe

Keği: Keçi ya da koyun pisliği

Keş: Kılıç

Keşma: İnce bulgurdan yapılan bir tür yemek

Keş-: Isın-

Keş-: Kov-

Keş keş: Koşa koşa

Keşek: Gömlek

Keş: Askerin konakladığı yer

Keş: Karın bölgesinin sağ ve sol tarafı

Keş: Komut, emir

Keşana: Küçük tava

Keşlaç: Hamile

Keş: Küçük

Keşlet: Ev halkı

L

Ley: Şaşma ifade eden bir ünlem

Loğ: Taş silindir

Loķuř: Yokuş, eğimli yol

Löbet: Nöbet

Lövik: Bir ölçü birimi

M

Mabız: Mahmuz

Mağne: Ma'nâ, anlam

Malaş: Mesafe

Marag: Merak

Maşat': Bir Şeyi tutturmaya yarayan
küçük âlet

Mazı: Küçük bir bitki türü

Meğeş: Maaş

Meğmur: Memur

Meğne: Muayene

Meğset': Maksat, amaç

Merkeb: Eşek

Mevzı: Mevzu, konu

Meyrat: Sevimsiz, lânet

Mındara: Minare

N

Naħır: Sürü

Nahya: Nahiye, belde

Neçe: Nice

Neğmet: Nimet

Nevlim: Ne bileyim

Nezzan: Nazenin, nazik

Nik: Kadınların başörtülerini rüzgâra
karşı korumak için başörtülerine
taktıkları küçük âlet

Nîneyim kí: Ne yapayım ki (ümitsizlik
hâli)

Niydi: Niğde vilayeti

Numune: Örnek, tek

P

Paca: Baca

Pedahla-: Toparla-

Pendír: Peynir

Pıncar: Yeşillik

Pissik: Kedi

Puñar: Pınar

S

Sabatdan: Sabahleyin

Sâbıka: Hiçbir zaman

Sada: Sadece

Sâgeb: Sahip

Sal-: Gönder-

Salaca: Tabut

Satan(VA-12): Zâten

Sehen: Küçük tabak

Seget: Saat

Seizen: Seksen

Seki: Evlerin önüne oturmak için yapılan yer

Seyip kal-: Yalnız kal-

Sıhım: Bir tutam

Sırğıla-: Sıyr-

Sille: Tokat

Sin: Mezar

Soqı: Taş dibek, soku

Soyna: Sonra

Soyúh: Soğuk

Surfa: Sofra

Süllüm: Merdiven

Süs-: Sus-

Ş

Şapalağ: Avuç içine yapıştırılarak yapılan bir tür yemek

Şele: Şöyle

Şillig: Pekmezle yapılan bir tür tatlı

Şimal: Biçim

Şobe: Şube

Şorba: Çorba

Şoşban: Sağdıç

O

Oğlağ: Oklava

Ollara: Oralara

Ö

Ölşme: Ölçme

Örken: Kalın ip

Örtme: Evin yazlık bölümü

Örtü: Yatak

Össeğət: Hemen

Öy: Ön

Öydenki: Önceki

Öynig: Önlük

Öz: Tam

U

Uçu: İçin

Uj: Uç

Uruplaḡ: Bir ölçü birimi

Usup: Yusuf

Uşaḡ: Çocuk

Uyacaḡ: Uyuyacak

Ü

Üksek: Yüksek

Üyüd-: Öğüt-

Üz: Yüz

T

Talla: Tarla

Tama: Hani

Tavlı: Kılolu, şişman

Tayin: Asker azığı

Tehnebi: Bir çeşit üzüm

Teḡlím: Eğitim

Tek: Yalnızca

Tekle-: Bırak-

Telebe: Talebe, öğrenci

Telíz: Kenevir ipliği ile dokunan çuval

Temehle-: Tembihle-, öğütle-

Tenefus et-: Hava al-

Terge-: Bırak-, terk et-

Terlet-: Diktir-

Teşt: Büyük leyen

Tezze: Yeni

Tip: Tüp

Tiryeki: Tiryaki

Tiyara: Uçak

Tiyek: Bir kök asma

Tossın: Tosun

Tuluḡ: Atın hareketlerini kontrol altına almak için boynuna takılan bir zincir türü

Tülbe: Türbe

V

Vala torbası: Bir tür delikli torba

Varlıḡ olma-: Övünmek gibi olmasın

Y

Yalañız: Yalnız

Yazı: Ova

Yekmertí: Minder

Yeriyip: Yürüyüp

Yımışaḡ: Yumuşak

Yörep: Eğimli, dik yol

Yu-: Yıka-

Yumaḡ ol-: Utan-

Z

Zaḡlanaraḡ: Dalga geç-

Zaḡ: Kişi

Zerar: Zarar

Zeyrat: Ziyaret, yatır

Zokaḡ: Sokak

Zubın: Kolsuz giysi

SONUÇ

Adıyaman İndere (Zey) Köyü ağız özellikleri üzerinde yaptığımız bu araştırma sonunda, bölge ağzının özellikle Kuzeydoğu Anadolu (Erzurum-Kars) ağızları ve Azerbaycan Türkçesiyle birtakım benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bölge halkının XIV-XV. yüzyıllarda Oğuz boylarının Anadolu'ya göç hareketleri sırasında Azerbaycan'ın Erzincani bölgesinden geldikleri -Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretlerinin vefat tarihi (1432) de dikkate alınarak- anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İKA'nın ortaya çıkışı birkaç asrı bulmuştur.

Araştırma sahamız olan İndere (Zey) köyü -konum itibarıyla- Kürt kökenli vatandaşlarımızın oluşturduğu köylerle çevrili olmasına rağmen ağız özelliğini yitirmemiştir. Zira, İndere (Zey) köyü bölgedeki tek Türk köyüdür.

İndere (Zey) köyünde, 1936'dan beri okul bulunmaktadır. Adıyaman'da açılan en eski ikinci okuldur. Bu nedenle yazı dilimizin köy halkına öğretilmesi de bir o kadar eskidir. Ağız özelliklerinin değişmesinde bu faktör de göz ardı edilmemelidir.

Yazılı ve görsel basın araçlarının yaygınlaşması, iletişim ve ulaşımın kolaylaşması da köy halkının ağız özelliklerini hiç kuşkusuz etkilemektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışmayla İKA'nın Erzurum-Kars ağızları, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile ortak ya da farklı olan özellikleri üzerinde durarak, şu tespitlerde bulunduk:

1) İKA'da, yazı dilimizde kullandığımız ünlüler (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) dışında, boğumlanma nitelikleri ve enerji değerleri farklı *á, í, ú, ú', ı°, ı, u°, ü°, á* ünlüleri de kullanılmaktadır.

İKA'daki bazı ünlü özelliklerine Erzurum-Kars ağızlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, Kars-Arpaçay ağzında kullanılan *á* sesi ile; Erzurum ağızlarında kullanılan *ú* sesi İKA'da da yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

a ünlüsünün e ünlüsüne yakın bir biçimde kullanılışı, Azerbaycan Türkçesinin önemli özelliklerindedir. *kalp*> *ğelb*, *asker*> *esger*, *haber*> *heber* (Ercilasun, 1998: 13) gibi kullanımlara aynı şekliyle İKA'da da rastlanmaktadır.

2) İKA'da, özellikle Arapça ve Farsçadan alınma bazı kelimelerin uzun ünlülerinin diğer ünlülerle eş bir uzunluğa getirilerek söylendiği tespit edilmiştir.

dayim (ID-73), zat' (IA-22), dunnalar (VB-16).

Aynı şekilde, aslında normal uzunlukta olup ağız özelliğine bağlı olarak, kısalmaya uğramış ünlülere rastlanmaktadır.

Far. pâre> paraya> pari'ya (IB-36), Kara Anam> Qarânam (VB-17).

3) İKA'da kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarının bazı durumlarda bozulduğu görülmektedir.

Ar. hırs> hırslan-> hırsleni'ödú (VB-36), toklı (VA-55), anamgil (VB-12), soku> sokı (IID-15).

4) İlerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla özellikle yabancı kökenli kimi kelimelerin uyuma girdikleri görülmektedir. Bu özellik Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesiyle de benzeşmektedir. Erzurum-Kars ağızında kullanılan *heber*, *rehmet*, *geder*, *vb.* (Ercilasun, 1998: 18) kelimeler ile Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *âskâr*, *xânçâr*, *mâhârrâm vb.* (Ercilasun,2007: 178) kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

Ar. silâh> sileh (IA-11), Far. âteş> ataş (VD-17), Ar. tahmîn> tehmîn (IF-65), Far. berâber> barabar (IVA-6).

5) İKA'da bazı kelimelerin kalınlık-incelik uyumunda, uyum değişimine uğradıkları tespit edilmiştir.

Ar. maşsad> meşset (IB-39), Ar. faqat> feget (IVB-13), Hasan> Hşsen (VA-50).

6) İKA'da ünlülerin incilmesi yaygındır. Bu özellik, Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesiyle benzerlik göstermektedir. Erzurum-Kars ağızlarında

kullanılan *gelb, hers, teget vb.* (Gemalmaz, 1995: 98-99) kelimelerle; Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *gälb, gädär, gäbir vb.* (Ercilasun, 2007: 179) kelimeler İKA'da aynı şekilleriyle kullanılmaktadır.

Ar. *ħarf*> *ħerf* (IE-7), *sus*-> *süs-* (IIB-17), *kalkıp*> *ķahip* (VD-28), Far. *bahâne*> *bahine* (IF-57).

7) Ünlülerde kalınlaşma temayülü incelmeğe göre daha az görölmektedir. Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *cız-, cığara, yun, ataş vb.* (Gemalmaz, 1995: 103-104) kelimelerle; Azerbaycan Türkçesindeki *ğala, barat vb.* (Ercilasun, 2007: 179) kelimeler İKA'da aynı şekliyle kullanılmaktadır.

Ar. *berât*> *baratı* (IA-37), İsp. *cigaro*> *sigara*> *cığara* (ID-69), Ar. *teneffüs*> *tenefus* (ID-58).

8) İKA'da düzleşme olayına yuvarlaklaşmaya göre daha sık rastlanmaktadır. *u*> *ı* değişimi en sık rastlanan düzleşme örneğidir. Bu değişime, Erzurum-Kars ağızları ile Azerbaycan Türkçesinde de rastlanmaktadır. *mıħdar, yağmır, çamır, ħamır, bele, yarpız, ħalbir, ķarpız vb.* (Gemalmaz, 1995: 106-109) kullanımlar aynı şekliyle İKA'da kullanılmaktadır.

tutdu> *dutdı* (IA-50), *koymuş*> *ķomış* (IIB-34), Far. *ħarbûz*> *karpuz*> *ķarpız* (IVB-32), *böyle*> *bele* (IIC-4), Ar. *hücre*> *ücrâ*> *icra* (ID-10).

Yuvarlaklaşma daha azdır.

için> *üçün* (ID-68), Far. *cuft, cift*> *çift*> *çüt* (ID-72), *pınarın*> *puñarın* (IID-15).

9) Ünlülerde genişleme temayülü daralmaya göre daha yaygındır. *i*> *e* değişimi çok yaygındır. Bu genişleme olayına, Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesinde de rastlanmaktadır. *şehir, heç, höküim, güzel, hers, zencir, eşit-* (Gemalmaz, 1995: 113-118) gibi kullanımların İKA'da da aynı şekliyle kullanıldığı görölmektedir.

Far. *ebrîşüm*> *ibrişim*> *erbişim* (IA-59), Far. *şehr*> *şehir*> *şehir* (IC-4), *güzel*> *gözel* (ID-8), *bu gün*> *böyün* (VIA-14).

Daralma olayı daha azdır. Daha çok y ünsüzünde görülen bu özelliğe İKA'da da rastlanmaktadır.

Urfa'ya> Urfi'ya (IIA-13), teyyare> tiyara (VIC-9), Ar. sufre> sofraya> surfayı (IID-12), öğütüyordu> üyüdü°yödú (IIC-99).

10) İKA'da sık görülen ses olaylarından birisi de ünlü düşmesidir. Özellikle orta hecedeki vurgusuz hece düşmeleri yazı dilimizden daha ileri durumdadır.

kapağını> қаpağını (IA-41), boyuna> boyna (VB-7), Ar. nâhiye> nahyası (IIB-39), Kara Anam> Қаранам (VB-17).

11) Ünlü türemesine İKA'da sıklıkla rastlanmaz.

Far. riçâl> reçel> leçer> ileçer (IB-18), yalnız> yalanız (IB-5), cumhurbaşkanımız (IIIA-3).

12) Yazı dilimizde kullanılan ünsüzler dışında İKA'da ğ, ğ, k, k, t, ñ, h, h, s, ç, ç, y ünsüzleri kullanılmaktadır.

puñarın (IID-15), aḥ torpaḥ (VC-21), қayнаһ(IIC-37), ğelem (IIIA-18), uçun (IE-26).

13) İKA'da ünsüzlerin bazıları boğumlanma özelliklerine bağlı olarak az-çok değişmiş şekilleriyle kullanılmaktadır.

k> ğ: Ar. қalem> ğelem (IIB-2), kızamık> ğızamıḥ (ID-29).

k> g: kendine> gendine (IE-32), iskelet> isgelet (IE-9).

k> h: kulluk> қullıḥ (IA-20), kapanır> ḥapanır (IF-55).

t> d: tavşan> davşan (IE-41), Ar. muḥtâr> mıḥdardı (IA-70).

p> b: pişire> bişire (IB-20), Yun. boreas> poyraz> boyraz (IIB-39).

d> t: dökülmüş> tökülmüş (IE-54), Fr. docteur> doktor> toḥdora (VD-10).

k> ğ: yumak> yumağ (ID-43), yok> yoğ (IIB-9).

ç> ş: ölçme> öleşme (ID-26), Far. şorbâ> çorba> şorba (VB-24).

c> j: Dicle> Dijle'yi (ID-45), uçlarında> ujlarında (VC-15).

r> l: Ar. turbe> türbe> tülbesi (IID-50), güreşelim> ğüleşeh (VIC-26).

n> ñ: yanılma> yañılma (IA-83), bunaldım> buñaldım (VA-7).

14) İKA'da en sık rastlanan ünsüz değişimi ötümlüleşmedir.

Ar. *çalb*> *gelbinden* (IC-10), Ar. *qurbân*> *gurban* (IF-86), Ar. *qalem*> *gelem* (IIB-2).

Ötümlüleşme temayülü Erzurum-Kars ağızlarıyla İKA arasında büyük benzerlikler göstermektedir. Birçok kelimenin kullanım şekli ortaktır. *ğab*, *ğismet*, *ğız*, *humar*, *geçi*, *gişi*, *gendi*, *dabanca*, *daş*, *davşan*, *barmağ*, *bekmes*, *feğət*, *esger*, *püsgüvüt*, *ajlık*, *ujlar*, *değge*, *duz*, *ğuş vb.* (Gemalmaz, 1995: 163-168) gibi birçok kelimenin İKA ile Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesiyle ortak olarak kullanıldığı görülmüştür.

15) İKA'da tespit ettiğimiz -nl-> -nn-, -rl-> -ll-, -zs-> -ss ünsüz benzeşmelerinin aynı şekliyle Erzurum-Kars ağızlarında kullanıldığı da görülmektedir.

günlük> *günnük* (IA-7), *tarlalar*> *tallalar* (IF-42), *doldurmazsanız*> *doldürmassanız* (IB-38).

Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *anna-*, *onnar*, *alillar*, *almasam vb.* (Gemalmaz, 1995: 209-211) kullanımlarla; Azerbaycan Türkçesindeki *sännän*, *bilsinnär*, *baxıllar vb.* (Ercilasun, 2007: 182) kullanımlar İKA ile ortaktır.

16) Ünsüz ikizleşmesi İKA'da sık görülen bir ses olayıdır.

küçük> *küççük* (IC-12), *tosun*> *tossın* (VB-16), Ar. *hamîr*> *hamur*> *hammır* (VB-3), *kaşık*> *kaşşış* (IVA-40),

Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *dogguz*, *sabbah*, *değge vb.* (Gemalmaz, 1995: 216-217) kullanımlarla; Azerbaycan Türkçesindeki *sagğal*, *sagğız*, *yeddi vb.* (Ercilasun, 2007: 182) kullanımlar İKA ile ortaktır.

17) Ünsüz düşmesi olayı İKA'da çeşitli şekilleriyle görülmektedir.

yüksek> *üksek* (IA-26), *onlar*> *onar* (IA-64), Far. *cuft*, *cift*> *çift* *çift*> *çüt* *çüt* (ID-32), Far. *pehlevân*> *pehlivan*> *pelivan* (IIB-49), *buğday*> *buğda* (IF-69).

18) İKA'da ünsüz türemesi de çeşitli şekilleriyle görülmektedir.

Ar. ni'met> neğmet (ID-68), Ar. dâ'im> dayim (IA-35), Ar. menâre> minare> mindara (IIC-34), gibi> givin (IA-66).

19) İKA'da tespit ettiğimiz *-pr-> -rp-, -br-> -rb-, -ğr-> -rğ-, -pl-> -lp-, -vr-> -rv-* yer değiştirmelerine (metatez) Erzurum-Kars ağızlarında ve Azerbaycan Türkçesinde de rastlamaktayız. Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *yarpağ, irbişim, ergi, melmeket, esgi vb.* (Gemalmaz, 1995: 206-207) kelimelerle Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *arvad, körpü, çılpağ vb.* (Ercilasun, 2007: 182) kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

köprü> körpünüz (IIC-36), toprak> torpağ (VC-21), çıplak> çılbağ (IE-17), ağrısından> arğısından (IIIB-4), Ar. 'avret> avrat> arvada (VIA-13), Far. ebrîşüm> ibrişim> erbişim (IA-59).

20) Şimdiki zaman eki İKA'da *-yō* şeklinde kullanılmaktadır. Bu ekin daraltıcı özelliğine bağlı olarak, bu ekten önce gelen ünlü genellikle yarım ses değerine sahip olmaktadır.

uymuyor> uymı°yō (IA-3), deniliyor> denili°yō (ID-26), çekiyoruz> çekoğ (IF-12).

21) İKA'da, geniş zaman I.çoğul şahıs eki *-Iz* yerine kullanılan *-k* ve *-h'*nin Erzurum-Kars ağızları ile Azerbaycan Türkçesinde de aynı şekliyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanımın Erzurum-Kars ağızlarında *alırıh, oğuruğ, görürüğ vb.* (Gemalmaz, 1995: 363) biçiminde; Azerbaycan Türkçesinde de *alarığ, gälärik vb.* (Ercilasun, 2007: 208) biçiminde olduğu tespit edilmiştir.

deriz> derik (IA-19), edemeyiz> edemezzıh (VB-34).

22) İstek kipinin birinci çoğul şahıs çekiminin İKA'da kullanılış şekliyle Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesindeki kullanılış şeklinin ortak olduğu tespit edilmiştir. Erzurum-Kars ağızlarında *başliyah, alah, ohiyah vb.* (Gemalmaz, 1995: 369) şekillerde kullanıldığı; Azerbaycan Türkçesinde *alağ, gäläk, oxuyağ vb.* (Ercilasun, 2007: 209) şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

gidelim> gidek (IVA-19), dinleyelim> dinniyek (IVA-19).

23) İKA'da zamirlerin kullanılış biçimi yazı dilimizle aynıdır. Yalnızca, *ben*, *sen* kişi zamirleri yönelme hâl eki ile birlikte kullanıldıklarında n ünsüzü ñ hâline dönüşmektedir.

baña (IIB-27), saña (VIC-17).

Dönüşlülük zamiri *gendí* şeklinde kullanılmaktadır. Bu kullanım da Erzurum-Kars ağızları ve Azerbaycan Türkçesiyle benzeşmektedir.

gendí (ID-13).

24) İKA'da *diye* zarf-fiili yerine kullanılan *deyin* sözcüğü ile; *için* edatının *üçün* şeklinde kullanımına Köktürk yazıtlarında da rastlanılmaktadır. Bu kullanımlara Erzurum-Kars ağızlarında ve Azerbaycan Türkçesinde de rastlanılmaktadır.

deyin (IA-65), şu neğmet haqqı üçün (ID-68).

25) İKA'da kullanılan birçok kelime şekil ve anlam itibarıyla Azerbaycan Türkçesi ile ortaktır. Bu kelimelerin bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

Tablo 5: İKA ve Azerbaycan Türkçesindeki Bazı Ortak Kelimeler

Adıyaman İndere (Zey) Ağızı	Azerbaycan Türkçesi
apar-	aparmağ (Altaylı, 1994: 46)
ayıq	ayığ (Altaylı, 1994: 73)
avrat	arvad (Altaylı, 1994: 55)
bañman	batman (Altaylı, 1994: 105)
bılambaç	bulamac (Altaylı, 1994: 155)
bibi	bibi (Altaylı, 1994: 126)
**böyük	böyük (Altaylı, 1994: 151)
çömçe	çömçe (Altaylı, 1994: 213)
çardağ	çardağ (Altaylı, 1994: 192)
çağa	çağa (Altaylı, 1994: 188)
çit	çit (Altaylı, 1994: 208)

dam	dam (Altaylı, 1994: 226)
davar	davar (Altaylı, 1994: 240)
dehlız	dehliz (Altaylı, 1994: 247)
*deleme	deleme (Altaylı, 1994: 249)
*doğramaç	doğramac (Altaylı, 1994: 299)
enik	enik (Altaylı, 1994: 380)
**gelem	gelem (Altaylı, 1994: 484)
**gözzel	gözel (Altaylı, 1994: 562)
**haraba	haraba (Altaylı, 1994: 607)
hurç	hurcun (Altaylı, 1994: 664)
*kendir	kendir (Altaylı, 1994: 759)
*kamça	gamgalağ (Altaylı, 1994: 447)
kulunç	gulunc (Altaylı, 1994: 572)
*küflet	küflet (Altaylı, 1994: 800)
**kığı	ğığ (Altaylı, 1994: 509)
*lallik	lallıg (Altaylı, 1994: 811)
mıh	mıh (Altaylı, 1994: 866)
mazı	mazı (Altaylı, 1994: 839)
naħır	naħır (Altaylı, 1994: 903)
*örken	örken (Altaylı, 1994: 946)
*pendır	pendir (Altaylı, 1994: 963)
*peppe	pepe (Altaylı, 1994: 964)
*salaca	salaca (Altaylı, 1994: 1011)
sele	sele (Altaylı, 1994: 1028)
seki	seki (Altaylı, 1994: 1027)
sille	sille (Altaylı, 1994: 1045)
**soyúh	soyuğ (Altaylı, 1994: 1055)
*şapalaħ	şapalağ (Altaylı, 1994: 1076)
*tekle-	teklemek (Altaylı, 1994: 1118)
telis	telis (Altaylı, 1994: 1122)

teşt	teşt (Altaylı, 1994: 1134)
**toyuğ	tavuğ (Altaylı, 1994: 1149)
yu-	yumağ (Altaylı, 1994: 1261)

* : Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kelime.

** : Türkiye Türkçesinde farklı şekilde kullanılan kelime.

Yukarıda sıraladığımız dil özelliklerinin birçoğunun Erzurum-Kars ağızları ve özellikle Azerbaycan Türkçesiyle benzeştiği grlmektedir. Bu benzeşmeler, bölgenin o bölgelerden batıya ve güneye giden Türk boylarının uğrak yerlerinden birisi olduğunu göstermektedir. İKA'nın Oğuz-Türkmen ve Avşar boylarının konuştukları Türkçeyle benzerlikler taşıdığı görülmüştür. Kelime başındaki t > d ve k > g değişimleri, kapalı e'lerin kelime başlarında sık kullanılması, Oğuz-Türkmen lehçelerinin bir kısmında görülen şimdiki zaman eki *-yor* un *-y* şeklinde kullanılması İKA'da Oğuzcanın etkileridir. Ayrıca, kelimelerin son seslerindeki k'lerin gırtlak h'sine dönüşmesi bölge ağzımızda çok sık karşılaşılan ve Avşar boyunun dil özelliklerini yansıtan bir kullanımdır.

İKA'daki yer değişirme (metatez) olaylarına Diyarbakır ağzında (melmeket, eşgi gibi), Elazığ ağzında (torpak, buğlur gibi), Irak Türkmen Türkçesinde (yarpak, arvad gibi), Erzurum-Kars ağızlarında (gilbe, körpü gibi), Kırşehir ağzında (erbişim, tiskin- gibi), Kütahya ağzında (surfa, yarpak gibi), Malatya ağzında (ırbıh, yarpah gibi) da rastlanmaktadır. (Ulutaş, 2007: 123-124) Sadece yer değişirme (metatez) olayında bile görülen Türkiye Türkçesindeki ağızlar arasındaki bu benzerlikler Anadolu'ya yerleşen 23 Oğuz boyunun farklı farklı bölgelere yerleştiğinin ve dil özelliklerini uzun yıllar koruduklarının bir ispatıdır.

KAYNAKÇA

- AKAR A. (2006). "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları", **Türkoloji Dergisi 1**, S.2. Ankara.
- ALTAYLI S. (1994). **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- AYDIN M. (2011). "Birkaç Örnek Çerçevesinde İç Göçlerin Ağızlara Etkisi", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.
- BANGUOĞLU T. (2000). **Türkçenin Grameri**. Ankara Üniversitesi Basımevi, İstanbul.
- BİLGEGİL K. (2009). **Türkçe Dilbilgisi**. Salkımsöğüt Yayınevi, 3.baskı. Erzurum.
- BİLGİN M. (2002). **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**. T.C. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- BOZ E. (2001). "Doğu Kökenli Kelimelerdeki Kelime Sonu B,C,D,G Ünsüzlerinin Türkiye Türkçesinde Ötümsüzleşme Sorunu", **Türkbilig 2**, s 11-22, Ankara.
- BOZ E. (2001). "Ünsüz Düşme ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu", **Türk Dili**, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.600, (856-864), Ankara.
- BOZ E. (2002). "Türkçe Asıllı Kelimelerde Son Ses Ç, K, P, T Ünsüzlerinin Ötümlüleşme veya Ötümsüz Kalma Sorunu", **Türk Dili**, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.605 (447-455) Ankara.
- BURAN A. ve ALKAYA E. (2001). **Çağdaş Türk Lehçeleri**. Akçağ Basım, 2.baskı. Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1963). "Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri", **TDAY-Belleten**, Ankara.

- CAFEROĞLU A. (1994). **Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**. Ankara Üniversitesi Basım Evi, 2.baskı. Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1955). "Anadolu Ağızlarında Metathese Gelişmesi", **TDAY-Belleten**, Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1964). "Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri", **TDAY-Belleten**, Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1958). "Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi", **TDAY-Belleten**, Ankara.
- DEVELLİOĞLU F. (1999). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. Aydın Kitabevi Yayınları, 16. Baskı. Ankara.
- ERCİLASUN A.B. , OLCAY S. ve ASLAN E. (1998). **Arpaçay Köylerinden Derlemeler**. Ankara Üniversitesi Basım Evi, 3.baskı. Ankara.
- ERCİLASUN A.B. (2007). **Türk Lehçeleri Grameri**. Akçağ Basım, Ankara.
- ERGİN M. (2003). **Türk Dil Bilgisi**. Bayrak Basım, İstanbul.
- ERGİN M. (1999). **Orhun Abideleri**. Boğaziçi Yayınları, 23.baskı. İstanbul.
- GEMALMAZ E. (1995). **Erzurum İli Ağızları**. Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara.
- GENCAN T.N. (1991). **Dilbilgisi**. Kanaat Yayınları, 26.baskı. İstanbul.
- GÜLSEVİN G. (2009). "Anadolu Ağızlarında Etnik Özellikler ve Çepni Ağızları Üzerine", **Turkish Studies**, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.
- GÜNAY E.G. (2008). **Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.
- GÜNDOĞDU H. (1986). **Dulkadiroğlu Beyliği Mimarisi**. s.(13-15). Ankara.
- KARAHAN L. (1993). **Türkçede Söz Dizimi**. Akçağ Yayınları, Ankara.

KORKMAZ Z. (2009). **Türkiye Türkçesi Grameri**. Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.baskı. Ankara.

KORKMAZ Z. (2007). **Gramer Terimleri Sözlüğü**. Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.baskı. Ankara.

KORKMAZ Z. (1995). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", TDK Yayınları 629,C.2. Ankara.

ÖZÇELİK S. ve BOZ E. (2009). **Siverek Merkez Ağızı**. Gazi Kitabevi, Ankara.

SİNAN A.T. (1992). **Akçadağ, Doğanşehir ve Darende Ağızları**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.

TÜRKÇE SÖZLÜK (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.baskı. Ankara.

ULUTAŞ İ. (2007). "Metatez Olayı Türkçenin Hece Sistemiyle İlgili Midir?", **Bilgi Dergisi**, S.43. (117-132). Balıkesir.

VARDAR B. (2007). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. Yabancı Dil Yayınları, 2.baskı. İstanbul.

YAZIM KILAVUZU (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, 24.baskı. Ankara.

Adıyaman'ın Tarihi.(Erişim) [http // www.adiyamanli.org.tr](http://www.adiyamanli.org.tr), 05.05.2011

Zey Köyü Tarihi. (Erişim) <http://www.inderekoyu.com/tarihce>, 27.04.2011

ÖZGEÇMİŞ

Türker Barış Bulduk, 31.01.1979 tarihinde Adıyaman'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini sırasıyla 50. Yıl İlköğretim Okulu, Gazi Ortaokulu ve Adıyaman Anadolu Öğretmen Lisesinde tamamladıktan sonra 1997 yılında 9 Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünü kazandı. 2001 yılında bu bölümden mezun olarak Samsun'un Vezirköprü ilçesinde öğretmenliğe başladı. Yine sırasıyla İzmir Torbalı Subaşı Mustafa Topalan Çok Programlı Lisesinde iki yıl, Adıyaman Bebek Köyü İlköğretim Okulunda altı ay, Kâhta Anadolu Lisesinde üç yıl görev yaptıktan sonra hâlen çalışmakta olduğu Adıyaman Fatih Anadolu Lisesine tayin oldu.

Türker Barış Bulduk, evli ve bir çocuk sahibidir.

